

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

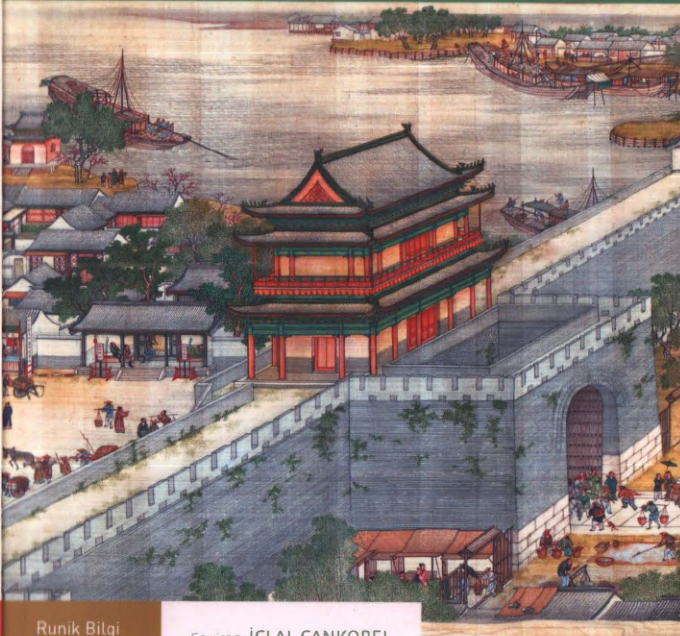
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

HELVIG SCHMIDT-GLINTZER

ESKİ ÇİN

BAŞLANGIÇLARDAN 19. YÜZYILA KADAR

Runik Bilgi
074

Çeviren: İCLAL CANKOREL

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

RUNİK
KITAP

ESKİ ÇİN
Başlangıçlardan 19. Yüzyıla Kadar

Helwig Schmidt-Glintzer

RUNİK KİTAP

No:170 | Runik Bilgi Serisi: 74 |

ESKİ ÇİN

Başlangıçlardan 19. Yüzyıla Kadar

Helwig Schmidt-Glintzer

ÖZGÜN ADI

Das alte China - Von den Anfängen bis zum 19. Jahrhundert

EDİTÖR

M. Mustafa Albayrak

YAYIMA HAZIRLAYAN

Bilal Yakup

ÇEVİREN

İclal Cankorel

KAPAK GÖRSELİ

Zhang Zeduan (1085-1145)

KAPAK TASARIM

Şevket Dönmezoglu

SAYFA DÜZENİ

Oğuz Yılmaz

BASIM VE CİLT

Repar Dijital Matbaası

BASKI

Mart 2022 - 1. Basım

ISBN

978-625-7513-49-4

SERTİFİKA NO

40675

© Verlag C.H.Beck oHG, München 1995, 2018

Bu kitabın Türkçe yayım hakları, Verlag C.H.Beck oHG ile yapılan anlaşmayla alınmıştır.

Runik Yayınları, Repar Tasarım
Matbaa ve Reklamcılık
Ticaret Limited Şirketi'nin
tescilli markasıdır.

Mimar Sinan Mah.,
Selami Ali Efendi Cad., No: 5
34672 Üsküdar/İstanbul
Tel: 0 (212) 522 48 45

ESKİ ÇİN
Başlangıçlardan 19. Yüzyıla Kadar

Helwig Schmidt-Glintzer

Çeviren: İclal Cankorel

RUNİK
KİTAP

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	7
I. YAPILAŞMALAR (MÖ 5000-221)	9
1. İlk Dönemler	9
2. Güç ve Ritüelin Merkezi	11
3. Çin ve Dünya.....	14
4. Toprakların Genişlemesi ve Komşularla İlişkiler	17
5. Sosyal Süreç ve Tarihi Çağlara Bölme Sorunu	20
6. Devlet ve Toplum	23
II. MERKEZİ İMPARATORLUĞUN KURULMASI (MÖ 221-MS 220)	27
1. Qin Devletinin Yükselişi ve Başarısı.....	27
2. Fetihler ve İmparatorluğun Birleşmesi.....	29
3. Han Hanedanı	35
4. İmparatorlukta Düzenin ve İbadetin Korunması	41
III. İMPARATORLUĞUN BÖLÜNMESİ VE YABANCI HALKLAR (MS 220-589)	45
1. İsyanlar ve Steplerden Gelen Tehlike	45
2. Üç İmparatorluk.....	47
3. Özerk Yönetim ve Devlet: Soylu Bir Davranışın Uygulaması.....	51
4. Budizmin Yayılması	53
IV. POLİTİK BAĞLILIK VE EGEMENLİĞİN GÜVENCEYE ALINMASI (579-906).....	57
1. Sui Hanedanının Kuruluşu ve Çöküşü	57
2. İktidar Değişikliği ve İmparatorluğun Güçlenmesi	61
3. İmparatoriçe Wu'nun Saltanatı ve "Altın Çağ"	63
4. Toplumun İnançları ve Dinlerin Durumu	66

5. Tang Devletinin Sınırındaki Yeni İmparatorluklar	70
6. Bürokrasi, Bölgeselcilik ve Tang Hâkimiyetinin Sona Ermesi	73
V. BÜROKRASİ VE YENİ RUH (907-1368)	81
1. Kuzeydeki ve Güneydeki Beş Hanedan.....	81
2. Sınır İmparatorlukları	83
3. Song İmparatorluğu - Yeni Bir Dönemin Başlangıcı mı?	85
4. Kuzey'in Kaybedilmesi ve Güneye Çekiliş.....	92
5. Moğol Egemenliği	98
VI. OTOKRASİ VE REFAH (1368-1840).....	103
1. Milli Ming Hanedanı Adı Altında Birleşme	103
2. Ritüalizm ve Devletin Mükemmelleşmesi	106
3. Hanedan Değişikliği ve Yabancı Egemenliği	108
4. 18. Yüzyıl.....	109
5. Edebiyat ve Kültür	112
SONSÖZ.....	117
KRONOLOJİ	121
KAYNAKÇA	125
DİZİN	127

ÖNSÖZ

Çinliler tümüyle yeni bir gelecek için uzun zamandır geçmişlerine yüz çevirirlerken, bugünlerde geleceğe dair şüpheler özverili bir şekilde geçmişe dönüş fikriyle birleşmektedir. Tarih, Çin’de başlangıcından itibaren gün geçtikçe bugünün bilincine yaklaşmaktadır. Yeni nesiller ülkelerinin geçmişiyle tanışmakta ve daha önce hiç olmadığı kadar kendi kültürlerine kenetlenmektedirler. Bu büyük kültürel çeşitlilikle beraber gelen gururun gelecek vaat eden bir kuvvet olması gerekmektedir. Bu itibarla Çin tarihinin kapsamlı bir panoramasını sunmak, bugünün Çin’ini anlamak için büyük önem teşkil etmektedir.

Her ne kadar kültürün ve tarihin temel yapı taşları ve geçmişe dair anlatılar sürekli değişmese de hâlâ her alanda genişleyen birçok ayrıntılı bilgi bulunmaktadır. Bununla beraber, Çin kendi kültürünü diğer kültürlerle mukayese etmeye başladığından, Çin tarihinin temel hususiyetlerini yeniden ele almak elzemdir. Bir taraftan tarihe baktığımızda Çin kendini “dünyanın beşiği”, kültürünü ise Mısır ve diğer yüksek kültürlerle aynı seviyede görürken, diğer taraftan günümüzde ABD ve Avrupa gibi ekonomik bakımdan güçlü büyük devletlerle yarışmaktadır. Bu durum da elbette Çin’in kendi tarihinin karmaşıklığı kadar diğer halkların ve kültürlerin tarihi hakkında da yeni tartışmalara yol açmaktadır.

Uygulanan eski sistemin başarısız olması ve 1800’lü yıllarda yaşanan büyük isyanların bir neticesi olarak imparatorluğun dağılmasından önceki eski Çin’e dair bilgilerimiz, yukarıda zikredilen sebepler dolayısıyla oldukça önemlidir. Geç imparatorluk döneminden oldukça farklılık arz eden neolitik ve tunç çağında Çin, diğer dönemlere kıyasla eksiksiz bir görünüm arz etmektedir. Çin tarihi içindeki gelişmeleri ve değişimleri etkileyen tek unsur Çin kimliği

değildi. Bununla beraber Çin kimliği dışında ortaya çıkan diğer kimlikler de Çin tarihinde etkili olmuştu. Sadece karar merciinde bulunan insanlar çeşitli gruplaşmalara sahip olduklarında yeni eğilimlere oldukça hızlı bir şekilde tepki verebiliyorlardı. Jeopolitik ve coğrafi yönler ise din, genel ahlak, ulaşım altyapısı, eğitim ve öğretim sorunları kadar önem arz ediyordu.

Bu kitabın altıncı baskıyı yapmış olması, sadece yazarının ve yayınevinin başarısı olmakla kalmayıp, Çin'in günümüz Avrupası'nda insanların düşünce yapısında sabit bir rol oynadığının da bir göstergesidir. Çünkü artık sözgelimi enerji sektörü, ham madde sorunu ve insan hakları konularında gelecekte her konuda iş birliği gerekecektir. Bu açıdan, kültür sınırlarını da aşarak dünyadaki diğer ülkelerin ve halkların gerek günümüzdeki durumları gerekse de geçmişleri hakkında bilgi sahibi olarak karşılaştırmalar yapmak ve bağlantılar kurmak bir gereklilik haline gelmiştir.

Hedwig Schmidt-Glintzer

I. YAPILAŞMALAR (MÖ 5000-221)

1. İlk Dönemler

Çin tarihinin ilk dönemleri hâlâ aydınlatılamamıştır. Aynı şekilde “Çinli”nin ne anlama geldiği sorusu da günümüze kadar tam bir kesinliğe kavuşmuş değildir. Ancak şu kadarını söyleyebiliriz ki, MÖ 2. yüzyılın sonlarında ve 1. yüzyılda, “barbarlara” karşı belirli kültürel özellikleriyle kendini gösteren bir grubun mensupları sonradan “Çinli” olarak adlandırılmıştır. Bu ayrımın çıkış noktası bugüne kadar açıklanamamıştır fakat şurası kesin ki Çin kültürü, birçok yerel kültürün bileşkesinden oluşmuştur. İmparatorluğu birleştiren Qin devletinin hükümdarlarının kökenleri de kendilerinden önceki Zhou yöneticileri gibi “barbar” olarak anılmaktadır.

Çin ile bilimsel boyutta ilgilenmek, her ne kadar farklı sınıflandırma teşebbüslerinde bulunsada kültürel kimlik görüşüne bağlıdır. Fakat şu durumu özellikle belirtmek gerekir ki, Çin’i akademik olarak ele almak sadece Çin tarihini yorumlamakla değil, aynı zamanda Çin ile ilişkileri olan ülkelere ve bunların bilim geleneklerine de sıkı sıkıya bağlıdır. Çin imajımız, bugün artık eskisinden çok daha fazla, sadece Çin hakkındaki bilgilerle değil, aynı zamanda kendi algı-lama biçimlerimizle de belirlenmiştir. Belirgin bir şekilde formüle etmemiz gerekirse, Sinologların Çin’inin Çinlilerin Çin’i ile aynı değildir.

Günümüzde Çinliler kendilerini oldukça köklü tarihi olan bir topluluk olarak görmektedirler. Başlangıç dönem-leri için çeşitli bulgular mevcuttur: Eski efsaneler, arkeolojik gerçekler ve dar anlamıyla bir tarihyazımı. Yakın zamana kadar Doğu Asya’da Çinlilerin ve insanlık tarihinin tarih

öncesi ve erken dönemleri hakkında sahip oldukları imaj, son zamanlardaki arkeolojik keşiflerle büyük ölçüde değişmiştir. 1934 yılında Zhoukoudian mağaralarında fosilleri bulunan, 500.000-400.000 yıl önce yaşamış Pekin Adamı'nın en eski insan olmadığı artık bilinen bir gerçektir. Çin'in güneybatısında Yunnan eyaletinde bulunan Yuanmou Adamı'nın ise 600.000 yıllık olduğu tahmin edilmektedir.

Bugünkü Çin'in münferit bölgelerinde son yıllarda yapılan kazılar sayesinde erken kültür gelişimi hakkındaki görüşler değişmiştir. Kazıların yapıldıkları bölgeye göre darı ekimi, hayvancılık ve seramik imalatı ile MÖ 6. yüzyıldaki Cishan ve Peiligang kültürlerine damgasını vuran münferit kültürler zikredilebilir. Daha net bir bilgiye ancak "Sarı Irmak"ın (Huang-he) yakınlarında keşfedilen Yangshao kültürü (yak. MÖ 5000-3000 arası, Şensi eyaleti), Longshan kültürü (yak. MÖ 2400-1900 yılları arası, Şantung eyaleti) ve daha batıda yer alan Majiyao kültürü (yak. MÖ 3300-2000 yılları, Çinghay ve Gansu eyaletleri) sayesinde erişebiliriz. Kuzey Çin'deki kültürler birbirlerine benzemekle beraber, Güney Çin kültürleri, karakterleri bakımından farklılık arz ederler. Sözelimi Yangtze Nehri'nin aşağı havzasındaki Hemudu kültürü (yak. MÖ 5000-3000 yılları) ile Majiabang kültürü (yak. MÖ 5000-4000) birbirlerinden oldukça farklıdır.

Çok sayıda bölgesel ağırlıklı kültürlerden bir Çin kültürünün nasıl oluştuğu, Çin tarihinin ilk dönemleriyle ilgilenenler için mühim bir konudur. Bu kitabın asıl amacı da bu soruya kısa ve geçici bir cevap vermektir. Kitabın yazarı Çin'in ilk dönemlerine dair bilgilerin önümüzdeki yıllarda daha çok değişeceğinin bilincindedir kuşkusuz. Bununla beraber söz konusu değişikliklere, devlet birliğini korumak isteyen elit güçlerin çıkarları kadar bölgesel menfaatler de dâhil olacaktır.

Yazılı anıtlarla belgelendiği için tarihsel olarak tanımlamaya alıştığımız Çin, kuzey ve merkezi Çin'in topraklarına yayılmış bu güç birliği, siyasi, kültürel ve toplumsal birimlerin korunmasından ve geliştirilmesinden oluşan köklü bir geleneğe sahiptir. Shang hanedanından önceki hanedanın sonradan mı silsileye eklendiği ve tarihte gerçekten mevcut

olup olmadığı henüz kesinliğe kavuşmamıştır. Çin kültürü, Bronz Çağı'na geçerken, diğer bir deyişle MÖ 3000 yıllarının sonunda oluşmuştur. Fakat bu tespit yapılırken, o zamanki Çin'in bugünkü topraklarının ancak bir kısmına sahip olduğu ve öte yandan diğer milletlerin ve kültürlerin entegrasyonu ile Çin kültürünün karakteri yıllar içinde önemli ölçüde değiştiği hemen göz ardı edilmektedir. Dolayısıyla Çin'in bu kalemin ile karşılaştırılması yerinde bir tespittir.

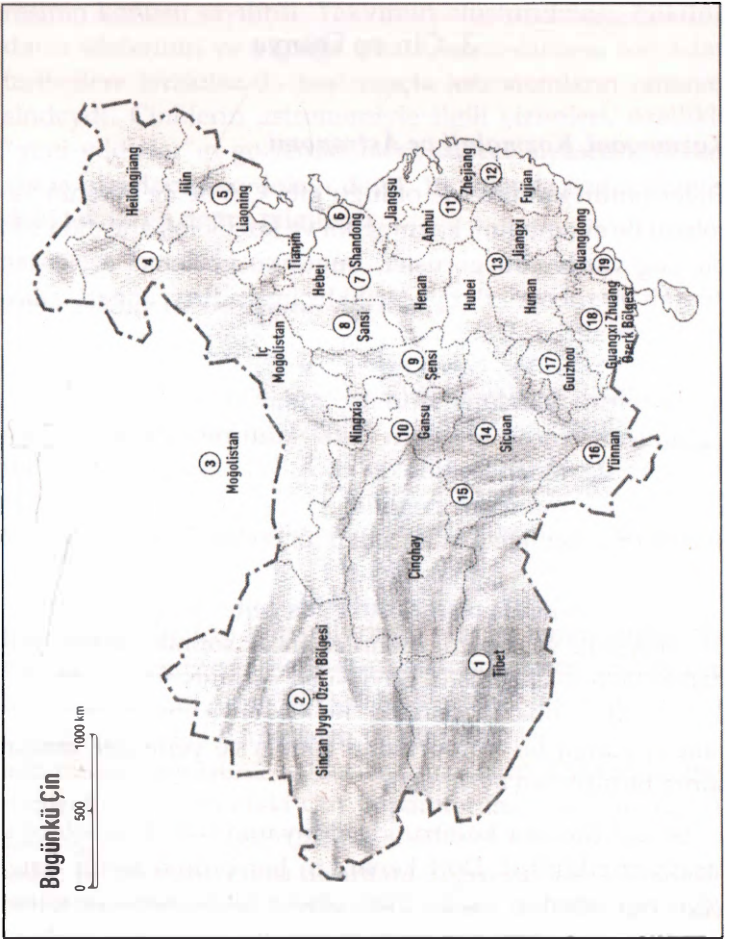
2. Güç ve Ritüelin Merkezi

Doğa Alanları

Çin İmparatorluğu, şimdiye kadar yayıldığı en geniş alanda bir düzineden fazla doğa alanını kapsar. Bu doğa alanlarından bazıları ancak sonraları Çin İmparatorluğu'nun ve Çin kültürünün bir parçası olarak kabul görmüştür. Söz konusu bölgelerdeki nüfusun büyük kısmıysa bugün dahi Çin'in bir bölümü olduğunu kabul etmemektedir. Bu durum, özellikle imparatorluğun çevresi, öncelikle Tibet yaylası ve buradaki sıra dağlar için geçerlidir (1). Kuzeyde ise Kunlun, Pamir ve Tian Shan (Tanrı) sıradağlarıyla çevrili Xinjiang'ın (Sincan, buraya Çin Türkistanı da denmektedir) tarım havzası için geçerlidir (2). Kuzeyde ve kuzeybatıda Moğolistan (3) steplesinin ve güneydoğuda Kore yarımadasına geçişi zorlaştıran sıradağların bulunduğu Mançurya yaylası (4). Kutsal dağ Taishan'ı da kapsayan kısmen dağlık Şantung yarımadasının kuzeybatısında ve batısında Kuzey Çin yaylası (7) uzanmaktadır. Hebei eyaleti, Henan'ın büyük bir kısmı ve Kuzey Anhui buraya dâhildir. Kuzeybatı sınırını dağlık Şansi platosunun çevrelediği (8) yayla, batıya doğru Şensi havzasına doğru uzanır (9). Platodaki Wei Nehri ve Sarı Irmak'ın doğu kıvrımının bulunduğu bu havzada MS 1000 yıllarının sonuna değin en önemli başkentler kurulmuştur. Batıya ve kuzeybatıya doğru Çinghay masif dağlarının eteklerinde doğu İpek Yolu'nun vahalarına doğru Gansu koridoru (10) uzanır. Çin'in bu kuzey ve batı bölümlerine kıyasla imparatorluğun güneyinde, güneybatısında ve güneydoğusun-

da daha ılıman bir iklim hüküm sürmektedir. Güney Çin'in iklimi subtropikaldır. Bu bölüm, kültür tarihi açısından da değişik bir karakter sergiler. Bu bölgelerin Çinlileşmesi görece geç zamanlarda gerçekleşmiştir. Tarih öncesi dönemlerde buralarda çok farklı kültürlerin yaşamış olma ihtimali yüksektir ancak bu kültürlerin Okyanusya ile akrabalıkları henüz sadece bir hipotezdir. Aşağı Yangtze vadisinin sınırı (11) güneydoğuda dağlık Zhejiang ve Fujian (12) sahil şeridine dayanır. Bir taraftan dar kıyı şeritleri diğer taraftan da kara kısmındaki nehir yatakları bu yörede ekonomik ve toplumsal çeşitliliğe olanak tanımıştır ve özellikle 1000'li yılların sonundan itibaren bölgenin önemi giderek artmıştır. Hubei, Hunan, Jiangxi ve Güney Anhui'nin bir kısmı boyunca Orta Yangtze vadisi (13) uzanır. Daha batıda, Tibet'e komşu Siçuan'da (14) dar Yangtze kanyonlarının ardında, toprağının renginden dolayı "Kızıl Havza" diye tabir edilen bölge yer almaktadır. Çin-Tibet sınırındaki dağlardan gelen yağmur suları, güneybatıdaki Guizhou (17) dağlık bölgesinden geçerek sonunda Guangxi (18) ve Guangdong'a (19) ulaşır.

Qin devletinin başkentinin MÖ 350 yılında Xianyang'a taşınmasıyla birlikte bu bölge, Qin devletinin merkezi haline gelmiş ve MÖ 221 yılından itibaren, o tarihten beri "Geçitler arasındaki bölge" (*Guanzhong*) olarak anılan Wei vadisi ve merkez vadi (*Zhongyuan*) ile Sarı Irmak'ın (*Huanghe*) orta havzasındaki, bugünkü Henan, Hebei ve Şansi eyaletlerinin bulunduğu yer, ilk bileşik Çin İmparatorluğu'nun merkezi konumuyla "Çin kültürünün beşiği" kabul edilmiştir. İmparatorluğu birleştiren Qin devletinin başlangıç şartları bir taraftan tıpkı bir zamanlar Shang hanedanını ele geçiren Zhou gibi Wei vadisinin güneybatısındaki Ordos'un o dönemde hâlâ kısmen ormanlık bölgeleriyle, bunlara komşu çöllerle çevriliydi. Diğer taraftan ise, MÖ 1000'li yılların erken dönemlerinde Çin kültürü olarak ortaya çıkan kültür, sadece Sarı Irmak'ın ve Wei vadisinin merkezinde değil, Çin topraklarının farklı yerlerinde de görülmekteydi. Bunun için merkezi ovaya Çin kültürünün beşiği demek yerine, Çin kültürünün ve toprak bütünlüğünü hedefleyen devlet yapısının görüldüğü güç ve ritüel merkezi demek daha uygun olacaktır.

Eski Çin'in yayıldığı bölgelerin doğal özellikleri iklim ve bitki örtüsü açısından günümüz koşullarından farklıydı ve yüzyıllar boyunca da büyük değişikliklere uğramıştır. Bu bağlamda Sarı Irmak'ın alt deltasının birçok kere yer değiştirmiş olması, doğal felaketler, özellikle kuraklıklar ve seller, iklim değişikliklerinden daha fazla etkili olmuştur. Ancak bu konuda elimizde hâlâ kesin bir bilgi bulunmamaktadır.

3. Çin ve Dünya

Kozmogoni, Kozmoloji ve Astronomi

Diğer bütün kültürlerde olduğu gibi Çin’de de evrenin varoluşu ile evrenbilim, kozmogoni ve kozmoloji arasında sıkı bir bağ vardır. Bu görüşler, bugünkü gözlemci açısından önemli bir rol oynarlar ve tarihi biçimlendiren unsurlar arasında yer alırlar. Dünyanın şekli ve oluşması ile ilgili farklı görüşler Erken Taş Devri’nden, yani MÖ 5000. yıldan itibaren birbirine karışmış ve daha sonra zamanla değişikliğe uğramıştır. Ancak münferit yerel kültürlerin imparatorluğun sonraki dönemlerinde bir araya gelmesini bugün tekrar kurgulamak mümkün değildir. Dünyanın yaratılışına dair efsanelere özellikle Çin’de zaten az rastlanır. Bunun sebebi muhtemelen, her zaman kendi kültürlerinin “olumsuz tarafları”nın farkında olan Konfüçyüs geleneklerinin sistematik baskısıdır ve mevcut metinler ancak sonraki düzeltilmiş halleriyle bize ulaşmıştır. Böylesi bir yaratılış efsanesine MÖ 3. yüzyıldan itibaren rastlarız. Bu efsaneye göre evrenin yaratıcısı Pangu bir yumurtadan çıkmış ve yerle gök ondan sonra birbirinden ayrılmıştır.

Shang dönemi kültüründe dünyanın dört köşe olduğu tasavvur edilmişti. Dört kenardan her birinin kendi rengi ve kendi tanrıları vardı. Dört yönün tanrılarının ve güneşin, ayın, dünyanın, dağların, bulutların, nehirlerin ve diğer doğa fenomenlerinin üstünde Shangdi adında en ulu tanrı bulunurdu. Shangdi, beş nazırıyla birlikte devleti yönetirdi. Her şeye kadir olduğu düşünülmeyle beraber Shangdi’nin belirli bir yeri yoktu ve kurban beklemezdi. Sarayın öbür dünyaya göçen ataları tanrılarla, özellikle Shangdi ile sürekli irtibat halindeydiler. Hayattakiler ise kemikleri ve bilhassa kürek kemiğini inceleyerek, yani kehanette bulunarak öbür dünyadaki atalarıyla ilişki kurarlardı.

Eski Çin’in dünya görüşü açısından yıldızların konumu ve hareketlerini bilmek büyük önem taşırdı. Bunun için de astronomi, münferit bilginlerin değil hükümdarın ve çev-

resinin konusu sayılırdı. Takvimin oluşturulması, hükümdarın sözlerinin ve yaptığı işlerin kaydedilmesi sonradan tarihçilere bırakılsa da başlangıçta astronomların himayesindeydi. Çinlilerin astronomiyle ilgili çizimleri, özellikle “yeni yıldızlar”ın gözlemlenmesi, sadece siyasetin merkezinde olmalarından dolayı değil, 10. yüzyıla kadar elimizdeki tek ve en doğru bilgilerdi.

Öbür Dünya ile Dünyanın Ayrılması

Zhou hanedanının (MÖ 11. yüzyıl-256) Shang hanedanını yıkarak egemenliği ele geçirmesiyle birlikte bir taraftan tanrılar, diğer taraftan ölen atalar ve hayattaki insanlar arasındaki giderek gündeme gelen ayırım, ilerideki siyasi-felsefi söylemlerdeki fikirlerin bel kemiğini teşkil edecektir. Dünya hakkında belgelenen en eski uzamsal görüş “Belgeler Kitabı”nın (*Shujing*) “Büyük Yu Döneminde Münferit Bölgeler İçin Belirlenen Vergiler (*Yugong*)” (MÖ 5. yüzyıl) bölümünde yer almaktadır. Çin İmparatorluğu’nun bu tanımlaması, imparatorun egemen olduğu alan hakkında zaten çoktan beri mevcut, “İmparatorun gökkubbe altındaki her yere” hâkim olduğu, çevresini barbarların ve dört denizin çevrelediği bir ada olduğu görüşünü sağlamlaştırmaktadır. Ortasında, medeniyetin merkezindeki Çin imparatorunun hüküm sürdüğü, yoğun bir biçimde dizilmiş alanlar olduğu düşünülmektedir. Bu alanların etkisi dışarılara doğru zayıflar ve nihayet en uç kısımlarında sadece barbarlar yaşar. Bu görüşün etkisi sürekliliğini koruyarak 19. yüzyıla değin uzak kıtalar ve imparatorluklar hakkındaki müphem bilgiler yanında, “gökkubbenin altındaki her şey” (*tianxia*) ekümenik anlayışını (bir merkezin etrafında sıralanmış ve ötesinde barbarların yaşadığı denizlerle çevrili bir alan olarak) geçerli kılmıştır.

Yakın ve uzak çevreyle, özellikle de yıldızlar ve onların hareketleriyle ilgilenen sayısız metin bulunmaktadır. Bu metinlerin ancak hepsi bir araya geldiğinde eski Çinlilerin dünya görüşlerini öğrenmek mümkündür. Çinlilerin kültürel özelliğinin ifadesi, dünya hakkındaki bilginin kategorilere ayrılmasına ve düzenlemesine yardımcı olmuştur. Örneğin, “Vergi ödeyen toplumların örneklemeleri” (*Zhigongtu*)

başlıklı çalışma geleneği, 6. yüzyıldan beri süregelmektedir. “Honglu” denilen, yabancı delegasyonlar hakkında bilgi veren çalışmada bu yabancıların geldikleri ülkeler hakkında bilgi verilmektedir. Bu çalışmalarda elbette siyaset dışı ve özellikle askeri çıkarlar da rol oynamıştır. Yabancı ülkeler hakkındaki gittikçe artan yazılar, önceleri bir Herodot veya Strabon seviyesinde değildi. Bununla beraber 3.-13. yüzyıllar arasında Avrupa’da coğrafi bilgiler yine düşüşe geçerken, aynı zaman dilimi içinde Çin’in bilgileri artmıştır. Fakat burada da özellikle 14. yüzyıldan itibaren kazanılan bazı bilgiler unutulmaya yüz tutmuştur. Bilhassa astronomiyle ilgili belirli gözlemler ve hesaplama yöntemleri sonraları anlaşılmamaya başlamıştır. Bununla beraber, coğrafi bilgilerin artmasının yanı sıra dine bağlı dünya görüşleri de etkisini sürdürmüştür. Buna örnek olarak Sumeru dağı ve merkezdeki Kunlun dağları gibi Budizm etkisindeki kozmografi gösterilebilir.

Kartografyanın Başlangıçları ve Dünyayı Tanıma

Haritacılık ile MÖ 221 yılında Qin devletinin birleştirdiği imparatorluğun egemenlik isteği arasındaki sıkı ilişki, en güzel ifadesini imparatorluğun kurucusu Qin Shi Huang’ın bölgedeki tüm haritaları toplatmasında bulur. Ökümen alanların, dikdörtgen gövdeli ve yuvarlak gökyüzünü taşıyan dokuz katlı, sekiz sütunlu bir araba olduğu görüşü (*yuditu*, kelime anlamı: “araba haritaları”) MÖ 2. yüzyılın sonlarında “imparatorluk haritaları” deyişiyle ifade edilir. Ancak iki yüzyıl sonra, imparatorluk haritalarının çizilmesi doğal karşılanmaya başladığında, Zhang Heng (MS 78-139) kartografya çizimine bir koordinat sistemi getirmiştir. Bundan şöyle anlaşılmaktadır ki, Klasik Yunan’da olduğu gibi Çin’de de gök cisimlerinin tasviri ve dünya her zaman birbiriyle yakından bağlantılı olmuştur.

Çin’de sistematik haritacılığın asıl kurucusu, çoğu kimse- nin Ptolemaios ile karşılaştırdığı gökbilimci ve coğrafya uzmanı Pei Xiu’dur (MS 224-271). Pei Xiu, “Jin Hanedanının Tarihi” (*Jinshu*) adlı kitabın 35. bölümünde, haritacılıkla ilgili altı prensibi içeren ve kendi metodunu açıklayan uzunca bir araştırma yazısı yayımlamıştır. 18 sayfalık, büyük ihtimalle

dünyanın ilk atlasından anladığımıza göre, haritacılığın bütün önemli sorunlarına, özellikle de uzaklıkları göz önünde bulundurarak yeryüzündeki engebelere değinmiştir. Çin'in düzenli ölçeklerle ilk haritasını çizen de yine odur. Bu çalışmanın, Çin'in politik açıdan dağınık olduğu bir döneme rastlaması da dikkat çekicidir.

MS 2. yüzyıldan itibaren Budizmin ülkeye girmesi ve müteakiben Batı'da yeni yazıların arayışı dünya görüşünün gelişmesine katkıda bulunmuştur. Hacıların seyahat yazılarıyla genişleyen ufuklar, mutluluğu uzak diyarlarda yakalama düşüncesini pekiştirerek Çin'de ütopya fikrini geliştirdi. Özellikle ilk dönemlerinde dünya görüşünde açıklık politikası izleyen Tang döneminden (MS 618-907) sonra, müteakip yüzyıllarda ilgi yine Çin'e yöneldi. Ancak 13. yüzyılda Çin'in Moğollar tarafından istilası sonucunda mecburen gözler tekrar yeni ufuklara yöneldi.

Fakat en erken dönemlerden itibaren Çin açısından kendi topraklarını tanımak ve onları haritaya geçirmek daha yakın veya uzak bölgeleri tanımaktan daha fazla önem taşıyordu. İdari sınırları, iç bölgelerdeki su yollarını, ticaret yollarını, kıyı bölgelerini ve özellikle Song döneminden beri (MS 960-1279) parasal yönlerin de dikkate alındığı yöresel tanımlamaların (*fangzhi*) sayısının çokluğunu Çin'in kendi topraklarına verdiği önemle açıklayabiliriz.

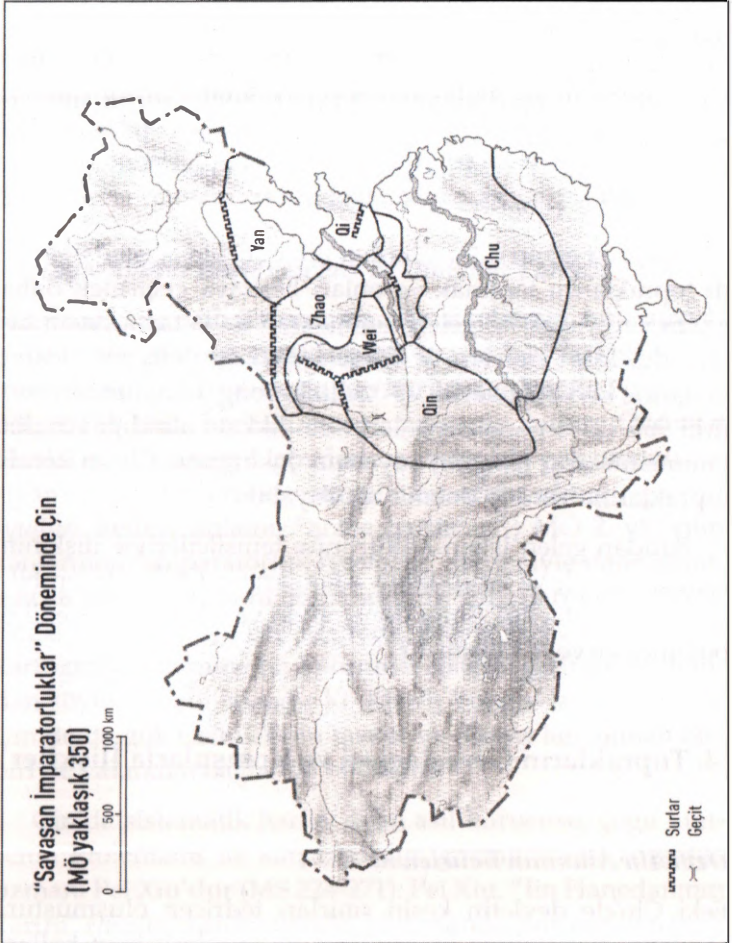
Batıdan gelen İslam kültürünün temsilcileriyle ilişkinin artması, İranlı ve Arap bilim adamlarının Çin'e ulaşan bilgileriyle haritacılık, Song döneminde ve Moğol egemenliği boyunca zirveye ulaşmıştır.

4. Toprakların Genişlemesi ve Komşularla İlişkiler

Devletin Alanının Belirlenmesi

Eski Çin'de devletin kesin sınırları tedricen oluşmuştur. Devletin merkezinde kralın klanı ve münferit klan kolları arasındaki ilişkiler yer alırdı. Bu durum, toprakların güven

altına alınmasından çok dini-ritüel egemenliğe yol açıyordu. Münferit devlet bölümlerinin birbirlerine karşı setler inşa etmesi ve savunma çizgileri çizmesiyle sınırlarını belirlemeleri sayesinde, kesin dış sınırlara sahip olma isteği ancak Zhou hanedanı zamanında doğmuştur. Qin devletinin egemenliği altında ve yine bu devletin imparatorluğu birleştirmesinden sonra bu setlerin bir bölümü “Çin Seddi” adını almıştır.

Kültür dünyasını kendine eşit görmesine rağmen Çin İmparatorluğu uygulamada dışarıya karşı sadece eşit seviyedeki toplumlarla anlaşmayı kabul etmiştir. İçeride ise, devletin “başlangıçta feodal beyliklerin konusu” olmasının vahim sonuçları olmuştur (Herbert Franke). Çünkü bu durum, küçük devletlerin ortaya çıkmasına ve Han hanedanının yıkılmasıyla birlikte Çin kültür coğrafyasının adım adım yayılmasına yol açmıştır. Devlet kavramı genişlemekle beraber, devlet statüsü, tek bir kişinin, hükümdarın elindeydi. Kurumsal konularla ilgilenmek ise memurların göreviydi. 19. yüzyılın sonlarından itibaren Çin’in siyasi düşünürleri, Çin milletine daha uygun, soyut bir kavram arayışına girmişlerdi.

Dış İlişkiler ve “Çin Seddi”

Bir yandan dış ilişkilere ve diplomasiye özen gösterilirken, küçük devletler döneminde, özellikle sınır devletlerinde barbarlara karşı güçlü bir milliyetçiliğe yol açan sınırlarını belirleme gereksinimi doğmuştu. Kendi aralarında ve kuzeydeki step bölgelerine karşı çizilen sınırların dış göstergesi, sonraki “Çin Seddi”nin öncüsü olan çoğunlukla balçık duvarların inşasıdır. İmparatorluğun birleşmesinden sonra, Qin devleti, Çin Seddi’ni örnek alarak bir sistem geliştirecekti. Her hâlükârda Çin Seddi, hiç değilse sembolik bir sınır olarak önemli bir rol oynuyordu ve tarım bölgesinin sınırındaki çoğunluk göçebe halk ile savaşçıl veya barışçıl bir ilişkiyi belirliyordu. Ming hanedanı döneminde Çinliler dış dünyadan kendilerini daha iyi koruyabilmek için seddi genişlettiklerinde, Çin Seddi gerçek anlamına kavuşmuştur. Sınırları korumak amacıyla yapılan set, sonuçta maksadının tam tersi yönünde gelişmiş ve bir tarım topluluğu ile değiş tokuş bekleyen göçebe kavimleri kışkırtmıştır.

Çin medeniyeti ile tanışan step halkı burada öğrendiği kurumlar ve gelenekler sayesinde devlet kurma sürecinde de Çin’i örnek almıştır. O kadar ki, yabancı hanedanların yıkıldığı birleşme savaşları esnasında steplerde de uzlaşmalar görülmüştür. Bu arada Çin devlet yapısında yabancı etkenlerin bir rol oynayıp oynamadığı kesin olmamakla beraber ihtimal dâhilindedir.

Kuzey sınırlarındaki karşılaşmalar ve güneyde Çinli olmayan halklarla yakınlaşmalar daha uzak ülkelere uzanan dış ilişkilere yol açmıştır. Çin'in kıtalararası ilişkileri hakkındaki ilk bilgileri, özellikle Wu'nun (MÖ 141-86) dönemi olmak üzere ancak Han hanedanı zamanından itibaren öğrenmekteyiz. Wu, prestij meselesinden dolayı da imparatorluğu Gansu koridoruna kadar genişletmiş ve 1905 yılında ölen ünlü coğrafya bilgini ve kâşif seyyah Ferdinand Freiherr von Richthofen'in "İpek Yolu" adını verdiği Taklama-kan çölü etrafındaki ticaret yolları Çin tarafından kontrol altına alınmıştır. Bu yolla, o vakte kadar bilinmeyen mallar ve bilgiler Çin'e ulaşmıştır. Burada ilk planda İranlı halklar, Doğu ve Batı arasında arabuluculuk rolünü üstlenmişlerdir. Uluslararası ticaret yollarıyla Çin'e gelen yabancı tüccarlarla birlikte Çin'de yabancı imajı kalıcı bir şekilde oluşmuş ve güzel sanatlarda da etkisini göstermiştir. Yabancılarla karşılaşma ve özellikle diplomatik ilişkiler sonucunda dil sorununun giderme gerekliliği doğmuştur. Bu yöndeki çabalar, erken Han döneminde bir tercüman ve çevirmenlik dairesinin oluşturulmasıyla sonuçlanmış ve oluşturulan kurumlar, sonraki tercüme bürolarına örnek teşkil etmiştir. Söz konusu tercüme büroları, Çin'in Budizmi kabul etmesiyle birlikte daha da gelişmiştir.

5. Sosyal Süreç ve Tarihi Çağlara Bölme Sorunu

Zhou Egemenliğinin Onaylanması

Her ne kadar Konfüçyanizmde bir tür dini monarşi için çaba gösterilmiş olsa da monarşinin çıkış noktası büyük olasılıkla feodal prenslerin ve onların atalarının mabetlerinin çevresinde başlamıştı. Bu durum, şaman adı verilen Vu büyücü rahiplerinin büyülerine ve sihrine dayanan Zhou kralının egemenlik iddiasına karşı bir savunma mekanizmasıydı. Vu dinine karşı bir muhalefet, Zhou kralı Li döneminde de (MÖ 878-828) gözlemlenmiştir. Li, hükümetindeki tüm tenkitçileri ortaya çıkarmak ve en ağır şekilde cezalandırmak için Vu rahiplerinden faydalanırdı. Rivayete göre casusluk o kadar

gelişmişti ki “kralın egemenlik alanındaki insanlar birbirleriyle konuşmaya cesaret edemezler ve sokakta bakışlarından anlaşılırdı.” Zhou kralı Ling (MÖ 571-545) döneminde şöyle bir olay meydana gelmiş: Ling, feodal beylerin sabah görüşmelerine gelmelerini sağlamak için büyücü tutarmış. Büyücü, görüşmeye gelmeyen beyleri temsil ettiği düşünülen tilki kafasına ok atarmış. Vu dininin uygulamalarına nefretle yaklaşmak ve insanlarla tanrılar arasındaki sıkı ilişkiyi reddetmek için soyluların yeterince sebebi olduğu ortadadır. Konfüçyüs’ün *Konuşmalar*’ında tanrılara ve ruhlara saygı göstermeli fakat onlarla mesafeli olmalıdır, denmektedir (Lunyu 6.20).

Vu dininin çöküşe geçmesinin diğer bir sebebini, giderek artan rasyonalizmde, örneğin, *do ut des*¹ prensibinin geçerliliğini yitirmesinde aramak gerekmektedir. Klasik “Şarkılar Kitabı”nda (*Shijing*), tanrılara kurban edilen hayvanlar ve sunulan hediyelere rağmen kuraklığın bitmemesinden yakınılır. Aynı zamanda, tanrılara hizmetin mi yoksa yoksulluk çeken halka yardımın mı öncelikli olması gerektiği konusunda tartışmalar sürüyordu. Bu erken rasyonalizmin bir sonucu, insanlara tanrılardan önce yer verilmesindedir. Çin’de bir tanrının insanı kendini yüceltmek için yaratmış olduğu, insanın o tanrıya hizmet etmek ve onu övmekten daha önemli bir varlık sebebi olamayacağı görüşü asla geçerli olmamıştır.

“Göğe” (*tian*) ve “göksel yetkiye” (*tianming*) odaklanmak, erken Konfüçyüs ekolünün egemen olduğu çevrelerde ruhlara ve her türlü küçük tanrılara olan inancın azalmasına yol açmıştır. Filozof Mo Zi (468-376) buna karşı çıkmıştır. MÖ 711 yılında yazılan tarih kitabında insan dışı varlıkların bir tür gizli polis görevi gördükleri, göğe ulaştırdıkları haberlerle felaketleri harekete geçirerek suçları cezalandırdıkları düşünülmüyordu. Bildiğimiz üzere Mo Zi’nin kurmuş olduğu din Mohizm resmen kabul görmemekle beraber ruhlar tarafından kontrol edilmek ve cezalandırılmak düşüncesi günümüze kadar süregelmiştir. Bunun için eski

1 Latince, “Vermen için veriyorum,” anlamına gelmektedir. Eski Yunan’da çok-tanrılı din anlayışının tanrı ve birey ilişkisini, tanrılara niye kurban verildiğini özetleyen deyimdir. (ç.n.)

zamanlardan günümüze ulaşan, ruhların varlığına inanmayan sayısız yazıya bakmak yeterlidir.

Toprak Sahipliği

Zhou döneminin ilk yüzyıllarında münferit çiftçi aileleri, belirli bir toprağa bağlıydılar. Bunlar, kazançlarının bir kısmını efendilerine vermek zorundaydılar. Fakat MÖ 594 yılında önce Lu devletinde, sonra diğer devletlerde yeni vergilendirme sistemi olarak aynî vergiler getirildi. Bu vergiler bazı durumlarda, yerel güç sahiplerini atlayarak doğrudan merkeze ödeniyordu ve bu durum da yerel otoriteye olan bağlılığı zayıflatıyordu. Doğrudan doğruya kralın emrinde bulunmak, imar alanlarının açılmasıyla ivme kazanıyordu. Bu yeni kısmi bağıllık ile çiftçilerin üretkenliğinin de arttığı gözlemlenmiştir. Fakat aynı zamanda toprak satışı da kolaylaştığı için büyük toprak sahiplerinin sayısı giderek artıyordu.

MÖ 4. ve 3. yüzyıllarda küçük devletlerde, özellikle Qin Shi Huang'ın imparatorluğu birleştirmesinden sonraki merkezi eğilimlerde artık feodalizmin adı geçmiyordu. Bundan sonra merkezden yönetilen bir bürokrasiden bahsetmek daha doğru olmakla beraber hâlâ, özellikle toprak sahibi soyluların belirli çıkarlarının gözetilmesinin de önemli bir rol oynadığını belirtmemiz gerekmektedir. Devlet merkezli bürokrasinin eşit toprak tahsisine yönelik tarım politikasının değiştirilmesini savunanlar sonraları da görülmüştür. Böyle savunucuların başarıları ve münferit büyük arazi sahiplerinin topraklarını arttırmasına karşı devletin yetersizliği, eski tartışmaları yeniden alevlendirmiş fakat aynı zamanda reform yanlılarının da ortaya çıkmasına neden olmuştur. Han döneminde toprak sahipliği az sayıda kişinin elindeydi. Sonraki dönemlerde aşağı yukarı tüm hanedanlar, toprak biriktirme eğilimine karşı teşebbüslerde bulunmuş ve bu uygulamayı kaldırmak istemiştir. Kölelik var olmasına vardı ama köleciler bir toplumdan bahsedecek kadar büyük ölçüde değildi. Ayrıca kölelerin çoğunluğu devlet kölesiydi ve özel köle sahibi olmak önemli kısıtlamalarla birlikte geliyordu. Şurası muhakkak ki köle sahibi olmak, toprak tahsisinden veya kiralananmasından daha pahalıya mal oluyordu.

Son yıllarda Çinli tarihçiler sayısız tarihi dönemlere ayırma teşebbüsünde bulundular. O veya bu dönem için alınan her bir karar, aynı zamanda bir vasıflandırma mahiyetindeydi. Örneğin şehrin gelişmesi, idarenin rasyonalitesi, tekniklere hâkimiyet gibi genel kıstaslarla Antik Çağ ve Han döneminin klasik düşüncesine son verilmiştir. Bunu müteakiben düşünsel ve kültürel alanlarda, özellikle de edebiyatta parlak bir dönem yaşanmıştır ki bu dönem, aynı zamanda bir siyasal bölünme, dahası Orta Çağ dönemiymiş ve 10., 11. ile 12. yüzyılların başlamasıyla Erken Yeni Dönem veya Geç İmparatorluk Dönemi adı verilen dönemle birlikte sona erer.

Demografi

Erken dönemlerin nüfus sayıları hakkında ancak tahminlerde bulunmak mümkündür. Kişiler değil, haneler sayıldığı için MS 2. yıldan itibaren yapılan düzenli nüfus sayımlarının neticelerini yorumlamak da zordur. Fakat yine de 7. yüzyıla kadar 50 ve 60 milyon arasında nispeten sabit bir nüfus sayısından yola çıkılabilir. 12. ve erken 13. yüzyıllarda güneyde zirveye ulaşacak göç hareketleriyle şehirlerin ve piyasanın giderek gelişmesi sonucunda Çin nüfusunun 12. yüzyılda 100 milyona ulaşmış olması muhtemeldir. Bu gelişmeyle birlikte nüfusun ağırlık noktasının kuzeyden güneye, Yangtze Nehri'nin aşağı ve orta havzasına ve güneydoğudaki kıyı bölgelerine kaydığı gözlemlenmiştir. Kesin olmayan, eksik ve değişken nüfus sayımlarının yanında ekime uygun arazinin büyüklüğü hakkındaki bilgiler de tam olmadığından nüfusla gıda tedariki arasındaki ilişkiyi de belirlemek zordur.

6. Devlet ve Toplum

Tarihyazımının erken dönemlerinde tarif edilen devlet haline gelme (Staatlichkeit), tarihçilerin ve onlara bu görevi veren kişilerin çıkarlarına dayanır. Çin'de devlet olma fikrinin gelişmesi, hâkim boyların kültür, dini ve egemenlik merkezi olan şehirlerde başlar. Shang hanedanının, uzun yıllar zannedildiği gibi MÖ 1122 yılında değil, MS 1045 yılında Zhou

hanedanının egemenliğine girmesiyle birlikte Zhoular kendi boylarına, yakınlarına ve aynı zamanda eski Shang hanedanının mirasçılarına ve münferit yerel güç sahiplerine toprak bağışladılar. Böylece Çin toprakları birçok sayıda küçük politik birimlere bölündü. Batı Zhou dönemini ("Batı" denmesinin sebebi başkentin konumundan dolayıdır) takiben gelen İlkbahar ve Sonbahar Dönemi'nde (MÖ 722-481) yüz yetmişten fazla devlet olduğu söylenir. *Zhanguoce* [Savaşan İmparatorlukların Planları] eserinin de ismini aldığı Savaşan İmparatorluklar Dönemi'nin başlangıcında (MÖ 403-221 yılları arası) Zhou devletinin dışında yedi büyük devlet daha vardı. Bu devletlerden biri olan Qin devletinin genişlemesi, üstünlük sağlaması ve diğer devletleri kendine bağlaması ile Çin'in antik çağı son bulur ve uzun süren bir devlet ve toplumsal düzen kurma dönemi başlar. Stefan Balász buna "bürokratik devlet merkezizetiçiliğı" demektedir.

Dillere destan olacak bir şekilde kitapların yakılması ve yazarların zulme uğramasıyla sonuçlanan görüşmede bir danışmanın baş imparatora işaret ettiğı gibi, merkezi hükümetin zayıflaması durumunda üniter devletin eyaletlerinde çıkacak ayaklanmaları engellemek mümkün olmayacaktı. Merkezi devletin bu yapısal zayıflığı sorunu, yetkilerin nispeten dağıtılması ile çözülmeye çalışıldı. Bu da ancak soyluların ve bu üst zümreye yakın kültürlü memurların güçlendirilmesiyle mümkün olacaktı. Han hanedanı zamanında, hükümdarın gerçek, özellikle askeri ve bölgesel gücü, hükümdarlık kurumunun sembolik ve ritüel işlevi karşısında anlam kaybetmeye başladı. Bu durum, üniter devlet idealinin güçlenmesine yaradı. Wang Mang hükümdarlığı (MS 9-23) ve sonradan geç Han hanedanı döneminde (MS 25-220) imparatorluk ideali geniş ölçüde yerleşmişti.

Hanedan Değışikliği ve Egemenliğin Onaylanması

Hükümdar değışiklikleri her zaman kritikti çünkü bu aynı zamanda hanedan değışikliği anlamına da geliyordu. Kural olarak tahtın varisi vakitlice belirlenirdi ama varis henüz reşit değılse ölen imparatorun dul eşi ve yakınları onu büyük oranda etkileri altına alabilirlerdi. Uygulamada imparatori-

çe olarak hüküm süren Lü (salt. MÖ 188-180), tek hükümdar kavramını yerleştirmiş ve böylelikle en azından 12. yüzyıla kadar imparatoriçelerin devlet politikasına olan güçlü etkilerini belirlemiştir. Han hanedanının kurucusu Liu Bang'ın halefi ise Liu Yang olmuştur. Liu Yang, İmparatoriçe Lü'nün oğluydu ve annesi 188 yılında hükümdarlığı ele geçirinceye kadar onun etkisinde kalmıştı. Lü, Liu'nun soyunu tamamen yok etmeyi başaramasa da ileride bir imparatorun dul eşinin isteyebileceği hareket özgürlüğünü getirmişti. Hükümdar değişikliğinin özel şeklinden ve İmparatoriçe Lü'den beri, bir varisin eksikliği veya rüştünü henüz ispat etmemiş olmasından, imparatorun dul eşine tanınan otorite sayesinde tahtta olmamalarına rağmen asıl söz sahipleri sayılırlardı. Bilhassa kocalarının ölümünden sonra neredeyse sonsuz yetkileri olurdu. Bunların arasından sadece bir tanesi, Tang dönemindeki İmparatoriçe Wu, kendini şeklen de imparatoriçe ilan ettirtti ve kendi hanedanını kurdu.

Yönetimin meşruiyet kazanmasında ve korunmasında rol oynayan sayısız unsurlar arasında, özellikle dini kültler ve doğaüstü olarak kabul edilen fenomenlerin yorumu yer alırdı. Veliyaht konusunda teamüllerin ne kadar önemli olduğuna, MÖ 74 yılında resmi olarak tahta getirilen bir imparatorun 27 gün sonra tahttan indirilmesi bir örnek teşkil eder. Bu imparatorun tahta layık olmadığı söyleniyordu. Aslında ipler ölen imparatorun dul eşinin elindeydi. Tıpkı göklerdeki olguların veya olağanüstü olayların yorumlanmasının tahtı etkilediği gibi, hükümdarın eyaletlerde temsil edilmesi, özellikle 5. ve 6. yüzyıllarda Budizmin etkisiyle kuzeydeki devletlerde anıtsal resimlerin yapılması hükümdarlığın meşruiyetinde büyük rol oynuyordu.

İdare ve Başkentler

İmparatorluğun idari birimler olarak komutanlıklara (*jun*) ve bölgelere (*xian*) bölünmesi sonucunda bir hiyerarşi oluşur ve artan iç ticaretle beraber devletin parçalanma eğilimi gösterdiği dönemlerde bu hiyerarşik yapıda farklılıklar daha da belirginleşir. İdare merkezi olan bu şehirlerin yanında Han döneminden beri tarımla uğraşan şehirler de mevcuttu. Bu

şehirlerin sakinleri tarımın yanı sıra ticaret veya sanatla meşgul olurlardı. Hem idari hem de ticari işlevleri bünyelerinde barındıran bu şehirler başlangıçtan beri birden fazla işlevi yerine getiriyordu ve çoğunlukla dini geleneklerin merkezi sayılırlardı. İç ticaretin büyümesi ve nüfusun artması sonucunda, sadece idari merkez olmayan ticaret merkezleri ancak Song dönemiyle birlikte görülmeye başlanmıştır.

Devlet teşkilatının merkezi olarak başkentler aynı zamanda dini merkezlerdi. Bu sebeple belirlenen mekânlarda kurulur veya yeniden inşa edilirdi. En eski zamanlardan beri metropollerde yoğun bir nüfus yaşırdı. Merkezi imparatorluk döneminde sadece bir tek, bazen iki ve ender olarak üçüncü bir başkent olmasına rağmen, imparatorluğun bölündüğü dönemlerde birçok başkent bulunurdu. İmparatorluğun birleşmesiyle birlikte Çang'an ve Luoyang başkent olmaları nedeniyle hem imparatorluğun merkezi ve şaşaasını gösterebileceği yerler hem de ayaklanmaların hedefi olurdu. Ardından gelen yüzyıllarda başka şehirler bu görevi üstlenmişlerdir. Böylelikle tek bir merkezin tekelinde kalma durumu sürekli sorgulanıyor ve şehircilik artan bir ölçüde tüm imparatorluğa "bölüştürülüyordu" Güney İmparatorlukları Dönemi'nde Jianye (veya Jiankang, bugünkü Nanjing) sürekli hükümet merkezi iken Üç İmparatorluk Dönemi'nde Chengdu da (Sıçuan) başkent olmuştu. Kuzey imparatorluklarında, egemenlik bölgelerinin dağılımına göre Çang'an ve Luoyang'ın yanında başka şehirler de başkent görevi görüyorlardı. 6. yüzyılda imparatorluk birliğini başlatan kuzeydeki Zhou devleti, bu harekete Çang'an'dan başlamıştı. Geçici olarak Luoyang'a taşınmaları saymazsak Tang hanedanının sonuna kadar Çang'an başkent olarak kalmıştı. Birkaç yıl sonra kurulacak olan Song hanedanı başkentini Luoyang'ın doğusundaki Kaifeng'e taşıdı. Burası bir önceki hanedanın da başkenti ve daha da önemlisi Song hükümdarlarının en güçlü oldukları yerd, ta ki hanedan istilalardan korunmak için güneye inerek, diğer bir deyişle başkent diye Lin'an'ı (Hangzhou) seçene dek. Sonraki dönemlerde bu şehirlerin hiçbirisi böylesine önem teşkil etmediler. Bunun aksine Moğol zamanlarından itibaren başkent bugünkü Pekin (Beijing) ve geçici olarak Nanjing oldu.

II. MERKEZİ İMPARATORLUĞUN KURULMASI (MÖ 221-MS 220)

1. Qin Devletinin Yükselişi ve Başarısı

Çin İmparatorluğu, devletin bir bölümü olan Qin devletinin aynı adla kurduğu hanedanla başlar. Böylelikle bizim için de “Çin” başlar çünkü “merkezdeki imparatorluk” anlamına gelen Çin, hanedanın ismi olan Qin’den gelmektedir. Bu Qin devletinin kuruluşu geleneksel tarihle 897 yılına denk gelir (MÖ 841 yılına kadar birbirinden farklı kronolojiler kullanılmıştır). O tarihte Zhou kralı, Feizi adında bir boy beyi ve at yetiştiricisine bugünkü Tianshui’de (Gansu) at yetiştirmesi için toprak vererek sabit bir gelire sahip olmasını sağlar. Feizi’den sonra gelen 4. halefi Zhuang (MÖ 821-778) dük unvanına sahipti. MÖ 325 yılına kadar tüm Qin hükümdarlarına, “kral” olmadan önce “dük” denilirdi.

Yeni oluşmakta olan devletlerle beraber Zhou Krallığı da devam ediyordu. 770 yılından itibaren barbarların saldırısı karşısında batıdaki başkentini terk etmiş ve bugünkü Luoyang (Henan) yakınlarına yerleşmişti. Luoyang, ilk Zhou kralının kardeşi Zhou dükü tarafından başkent olarak seçilmişti. Qin egemenliğinin merkezi birçok kez doğuya kaydırıldı, 677 yılında Yong’a (bugünkü Şensi’deki Fengxiang), 350 yılında ise (Xi’an yakınlarındaki) Xianyang’a.

Qinlerin gücü ilk önce kuzeydeki ve batıdaki, Rong barbarları denilen toplulukla olan askeri sürtüşmelerle gelişti. Bu temas ile Qinler de güçlendiler ama MÖ 2. yüzyılda bile Çin’deki diğer kavimler arasında hâlâ “barbar” olarak anılıyorlardı. Qinler aynı zamanda Çin’in diğer bölümlerinden bazı kurumları ve uygulamaları sözgelimi Yaz Festivali ve sonradan Kış Festivali (La) gibi bazı bayramları da aldılar. Söz konusu uygulamalar sonraki hanedanlar arasında da önemli bir yere sahip oldular.

Dük Xiao Dönemindeki Reformlar (361-338)

Qin’de Dük Xiao (361-338) ve danışmanı Shang Yang (ö. 338) döneminde başarılı bir yayılma politikası için gerekli kararlar alındı. Önceleri, Qin’in doğudaki komşusu ve rakibi Wei devletinde küçük bir memur olan Shang Yang, 361 yılında Qin’e gitti. Bu danışmanın devlet ve idari reformları ile birkaç yıl sonra General Wei Ran’ın (ö. MÖ 265) askeri reformları, Qin devletinin başarısının temelini teşkil etti. Shang Yang bir ödüllendirme ve cezalandırma sistemi kurdu. Nüfusun çoğunu üretken olmaya zorladı. En önemlisi, yönetimin bir merkezden idare edilmesi Shang’ın başarısıdır. 350 yılında Qin topraklarını 31 komutanlığa böldü (*jun*) ve her komutanlığın başına merkezden atanan bir yönetici (*ling*) getirdi. En büyük hedefi gerçek tarım ve güçlü bir orduydı. Buna karşılık ticarete ve zanaata önem vermedi. Han döneminin başlangıcında ticaret teşvik edilmiş olmasına rağmen sonraki zamanlarda Shang’ın çizgisinde gidilmiştir. Merkez gücünün yetkilerinin artması, ara tabakaların zayıflamasına, daha doğrusu yok olmasına ve tarım ürünlerinin ceza hukuku karşısında da etkili olan gerçek bir eşitliğine dayanıyordu. Feodal sistemdeki bey ve vasal ilişkilerinin ortadan kalkmasından sonra toplumu disipline sokmakta başvurulan en önemli araç toplu sorumluluk olmuştu.

Shang Yang’ın reformlarından beri Qin devletinin gücü giderek artıyordu. 325 yılında Qin dükü, diğer devletlerin prensleri gibi, krallara verilen “wang” unvanını talep etti. MÖ 314 yılında kuzeybatıdaki göçmen kabilelere karşı kazanılan zaferi 311 yılında Shu topraklarının (yani, Siçuan eyaletindeki Chengdu vadisinin) ve Ba’nın (doğu Siçuan bulunan Chongqing etrafındaki bölge) işgali izledi. Wei vadisindeki başkentin korumalı durumu da Qin İmparatorluğu’nun sağlamlaşmasında, devletin kuzeydoğuya, özellikle de Siçuan eyaletine doğru genişlemesinde önemli bir rol oynuyordu. Qin devletinin genişlemesi diğer devletlerin diplomatik girişimlerde bulunmasına yol açtı. Söz konusu devletler, bir yandan Qin’e karşı güçlenmek, diğer yandan Qin’e yaklaşıarak konumunu güven altına almak istiyorlardı.

Nihayet 256 yılında Qin, bir zamanlar Shang/Yin hanedanını yıkarak bölgeye egemen olan fakat yüzyıllardır aslında hiçbir önem taşımayan Zhou hanedanını tahakküm altına aldı. Aslında Qin de diğer bazı devletlerin hanedanları gibi, gök imparatorluğunun temsilcisi olmak istiyordu. Bu arada devletin yasallığı için artık kralın bahşettiği toprak değil, baba tarafından kalıtımla geçen sıra önem taşıyordu.

Diğer küçük devletlerde olduğu gibi Qin devletinde de uzunluk ve ağırlık ölçüleri, para birimleri standart hale getiriliyordu ve kısa süre içinde bir yazı reformunun gerekliliği de öngörölmüştü. MÖ 246 yılından sonra mimar Zheng Guo'nun Wei Nehri'nin kuzeyinde 120 kilometrelik bir kanal inşa etmesi ve Siçuan'daki Dujiangyan sulama kanallarının bitmesi, Qin'e gerekli gıda kaynaklarını sağladı ve asıl genişleme bundan sonra başladı. Qin devleti gelişmiş bir demir teknolojisine sahip olsa da idarenin etkinliği ve başarılı tarım reformları daha önemliydi.

2. Fetihler ve İmparatorluğun Birleşmesi

İmparatorluk Birliğinin "Mimarları"

MÖ 250 yılında Qin'e başbakan atanan tüccar Lü Buwei, Qin hükümdarının ölümünden sonra 247 yılında henüz reşit olmayan veliaht yerine kral naibi oldu ve "Yüce Qin imparatorlarının ilki" (Qin Shi Huang, d. MÖ 259) olarak tarihe geçerek 238 yılından itibaren veliaht hükümeti idare etmeye başlayınca kadar bu görevde kaldı. Lü Buwei'nin halefi, 247 yılında Qin'e gelen ve Lü Buwei sayesinde saraya yaklaşma fırsatı bulan Li Si olmuştur. 219-213 arasında bir tarihte Li Si nihayet imparatorun en yakın danışmanı oldu ve 208 yılındaki korkunç ölümüne kadar bu görevi üstlendi. Birinci imparatorluğun gerçek "mimarları" Lü Buwei ve Li Si'dir. İmparatorluğun birleşmesi ise herkesten önce Li Si'nin başarısıdır. Feodal yapının yıkılması, edebiyatçıların disipline sokulması, yazının tek tip hale getirilmesi ve idarenin rasyonelleştirilmesi gibi genç imparatorluğun büyük kazanımları da onun eseridir.

Qin devletinin içerideki stnlğ, Li Si'nin diğerk alt devleti hegemonyası altına almasına ve M 22 yılında Qin devletinin yıkılmasından sonra imparatorluk birliğini kurmasına imkân sağlamıştır. Diğerk devletler fethedilmeden önce yayılma politikası izlenerek kuzeye ve öncelikle güneybatıya doğru birçok sefer yapılmıştır. Qin devletinin imparatorluk talebi, Li Si'nin taşlara kazıttığı övgü içeren ilahilerle belgelenmiştir. Kendinden sonra gelen hükümdarların ancak pek azının yapacağı gibi Qin Shi Huang beş büyük seyahatle imparatorluğunu gezmış ve önemli yerlerde, örneğin dağların tepesinde yazıtlar diktirmiştir. Shi Huang'ın ülkesindeki seyahatlerin bir diğerk amacı da tüm tanrılarla bağlantı kurmak ve onların yardımını temin etmektir. Bu tanrı arkadaşlarıyla en çok kıyı bölgelerinde doğrudan doğruya irtibat halinde olduğunu da açıkça belirtmişti. Bilhassa Yan ve Qi gibi sahil devletlerinde insanların gya serbestçe gezinen tanrılar gibi olabileceği uygulamalar yaygındı. Bu yarı veya tam tanrılarının cennet gibi adalarda yaşıadıkları ve bazen bulundukları yerden seçtikleri bir insana yaşamı uzatan ilaçlar sağladıkları anlatılırdı.

Shi Huang'ın Etkileyici Rolü

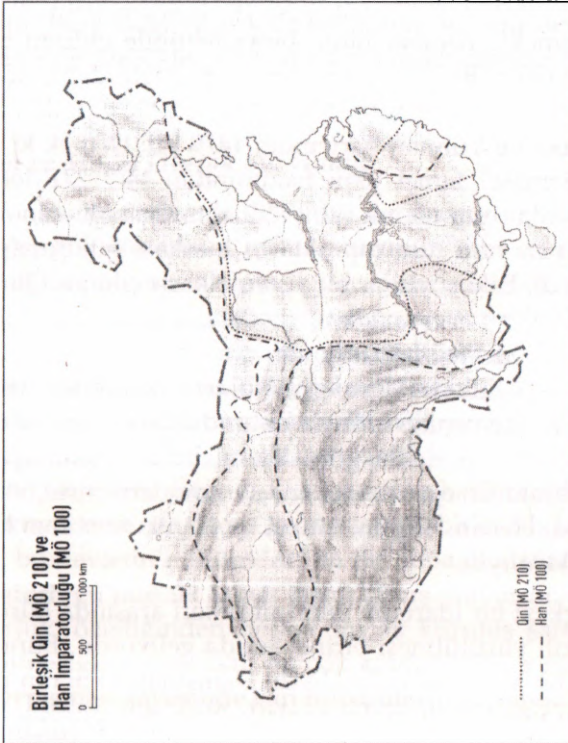
İmparatorluğun devlet dininin ifadesinde İmparator Qin Shi Huang rnek kişi olarak özel bir rol oynuyordu. Bunu izleyen Han hanedanının kurucusu Gaozu da tekrar eski Qin dinine dönmeye çalışıyordu. Shi Huang kendine tanrı-imparator olarak tapılmasını istiyordu. Hanedanını, gelişmenin son noktası olarak görüyor ve gelecekte de garanti altına almak istediği nitel bakımdan yeni bir durum olarak kabul ediyordu. Kendine "ilk imparator" denmesini istemesi de kendinden sonra sayısız imparatorlar geleceği inancını gösteriyordu. İmparatorluğun yeni başkentinde (bugünkü Xi'an yakınları) ikamet eden tanrı-imparator Shi Huang doğal olarak imparatorluğun tüm yerel tanrılarının da üstünde ydi.

Shi Huang'ın kendini insandan çok bir tanrı gibi hissettiğini "gökkubbenin" (*tianqi*) bir taklidi olan sarayının mimarisinden de anlıyoruz. Bu saray, "mutlak ve tek" (*taiyi*) hkimin, göksel tanrılarının en ykseğinin ikametghiydi ve özellikle Taoist çevrelerde itibar görüyordu. İmparatorun

son ikametgâhı, bir tanrı-insana layık, tüm evrenin minyatürü bir mezardı.

Shi Huang, “eskiyi yücelten ve yeniye aşağılayan” uygulamalarından ve fikirlerine karşı çıkan bilim adamlarına verdiği cezalardan dolayı Konfüçyüs tarihine en nefret edilen kişilerinden biri olarak geçmiştir.

Qin hanedanının kurulmasıyla fetih politikası sona ermemişti. Askeri yayılma ve sömürgeleşme özellikle kuzey ve güney yönünde devam ediyordu. Bu kampanyalar esnasında bir diğer büyük kanal projesi hayata geçirildi. “Sihirli Kanal” adı verilen ve Yangtze Nehri bölgesini kantona kadar batı nehriyle birleştiren bu kanal sayesinde güneydeki orduya yiyecek ve malzeme ulaştırıldı. Bu tür projelerde sadece suçlular ve hizmete mecbur köylüler değil, bürokrasi mensupları da kullanıldılar.

İdare

Qin'de ve çağdaş prensliklerde siyasi değişiklikleri, çeşitli kurumların gelişmesi, idarede artan bir profesyonellik ve uzmanlaşma ile yazılı yasaların getirilmesi izlemiştir. Merkezi hükümet, 350 yıldır Qin devletinin başkenti olan Xianyang'da bulunuyordu. Bazı danışmanların önerilerinin aksine imparatorluk toprakları, hükümdar ailesinin yakınlarına verilmeyerek idari birimlere, 36 valilik veya komutanlık (*jun*) da tekrar ilçelere bölünmüştü (*xian*). Düzenli sivil idarenin yanında bir de askeri idare mevcuttu. Ayrıca memurlarına *jianyushi* (imparatorluk arşivlerinin denetleyicisi) adı verilen ve sansürün öncülü sayılan önemli bir müessese de bulunuyordu. Her komutanlık bir sivil memur, bir askeri memur ve imparatorun bir gözetmeni tarafından yönetilirdi. Bu memurlar merkezden atanırlardı ve sabit maaşları vardı. Mevkiler babadan oğula geçmezdi ve memurlar her an geri çekilebilirlerdi. İlçelerin (*xian*) sayısı tam olarak bilinmemekle beraber binin biraz üstünde olduğu tahmin edilmektedir. Bu sayı, sonrasında da fazla değişmemiştir. MS 2'de bu sayı 1314; 1911'de 1381 ve 1972 yılında ise (Sincan, Tibet ve Yünnan haricinde) 1479 idi. Demek ki "idare mekanizması" temel yapı bakımından MÖ 221'den 1911 yılına kadar esas olarak sabit kalmıştı. Önemli olan *junxian* sistemiydi, yani tüm toprakların merkezi hükümete bağlı olmasıydı. Eski soylular bu sisteme karşı çıkınca Qin hanedanından onu izleyen Han hanedanına geçilirken Zhou döneminin siyasi feodalizmi onarılarak toprakların neredeyse üçte ikisi "krallıklar" (*wangguo*) olarak belirlendi. Münferit krallıklar egemenliği altında bulundukları imparatorluğun organizasyon modeline göre düzenlendiler. Fakat o dönemde imparatorun egemenliği önceleri modern Şansi bölgesiyle, Şansi, Henan, Siçuan, Hubei ve Gansu'nun bazı bölümleriyle kısıtlıydı.

Merkezi bir idarenin gereksinimleri arasında bürokrasinin yazılı yürütülmesi birinci sırada geliyordu. Bunun için tek tip bir yazı kullanılmalıydı. Danışman Li Si'nin ısrarlarıyla bu yönde çalışmalar başladı. Yazı dili, günlük konuş-

ma dilinden gittikçe ayrılıyor ve en çok da yerel lehçelerden uzaklaşıyordu. Tek tip yazı, münferit lehçelerin bütünleşmesi için tek olanaktı. Böylece yazı, kültürel ve siyasi birlik kurmanın en önemli unsuru haline geliyordu.

MÖ 221 yılında Qin hanedanının kurulması birçok bakımdan doruk noktası anlamına geliyordu: Bu hanedan, asırlar süren bir gelişmenin sonucuydu ve aynı zamanda da Büyük Çin Devleti'nin ve İmparatorluğu'nun başlangıcıydı. Çünkü merkezi gücün birleştirme fikri ve egemenlik talebine rağmen eski "hanedanlar"ın egemenlik alanı daima kısıtlı kalmıştı.

Çin imparatorları arasında ilk imparator olan Qin Shi Huang'ın özel bir yeri vardır. Shi Huang, imparatorluk kurumunu tesis etmek ve imparator unvanını yerleştirmekle kalmamış, onun kurduğu egemenlik şekliyle Çin İmparatorluğu'nun tüm özellikleri ortaya çıkmış ve 20. yüzyılın başlarına kadar tüm imparatorluk dönemi boyunca geçerli kalmıştır. Buna bağlı olarak da birlik fikrinin temsilcisi olan imparator ile özellikle yerel çıkarlar sürekli çatışma halinde kalmıştır.

Travma ve Model Olarak Shi Huang

Kendi anlayışına göre de Çin'in ilk imparatoru sayılan Shi Huang'ın güç gösterisi, Çin literatürünün tüm sonraki nesillerinde bir travma olarak algılanmıştır. Gelecek nesiller tek devlet fikrini savunsalar da doğacak sonuçlardan çoğunu kabul edemiyorlardı. Bu ise, kültürlü bürokrasinin imparatorun gücüne set çekmesi anlamına geliyordu. Bu memurlar bir taraftan imparator ile halk arasındaki yasalara uygunluğun eksik yönlerini özellikle dinsel ayinlerle örtmeye çalışırken, diğer taraftan imtiyaz hakları olduğunu ileri sürüyorlardı. Böylece Qin devleti ilk birleşmiş imparatorluk, bu devletin hükümdarı da ilk imparator olarak Çin İmparatorluğu'nun ilk temel taşını atmış oluyordu. Bu imparatorluk, özelliğinden dolayı, ancak kuruluş şartlarının düzeltilmesiyle gelişecekti. Bu çok katmanlılık ve menfaatlerin çarpışması sayesinde Çin İmparatorluğu süreklilik arz edebilmiştir.

Bu hükümdar karşısında duyulan kararsızlık bir yandan birleşmiş imparatorluk ona bağlıyken, diğer taraftan da imparatorluğun sonraki tüm hanedanlarının hükümdarı ve Qin devletini değil, yarı efsanevi Shang İmparatorluğu'nu ve Zhou hanedanını örnek almasından kaynaklanmaktadır. Shi Huangdi gibi sonraki tüm güçlü imparatorlara da hayranlık duyuldu ve onlardan korkuldu fakat sonradan hiç kimsenin bu kadar güce sahip olmaması için, kendi çıkarlarını korumak amacıyla memurlar her türlü sultanizmi ve sezaropapizmi² kınadı. Buna rağmen ilk imparatorun büyüklüğünün ve şaşılaştıran yönetiminin anısı hep canlı kaldı. Düzeni sağlayan ve tüm insanlara eşit davranan şiddete duyulan hayranlık sonraki nesillere de sıçradı. Taş yazıtlarda *Shiji* yazısıyla yazılan metinlerin de burada rolü büyük olmuştur.

Sonraki Çin tarihi yazarları, Qin İmparatorluğu'nun kısa soluklu olmasını onun totaliter tarzına ve Konfüçyüs'ün yazılarına karşı tutumuyla bağdaştırdı. Gerçekten de bu birleşik imparatorluk çok uzun sürmedi; son derece rasyonel olan anayasanın kazanımlarını büyük topraklara sorunsuz uygulamak kolay değildi. Ve bunu izleyen Han hanedanının da imparatorluğu bir arada tutması ancak yerel prenslere haklarının yeniden verilmesiyle mümkün olacaktı. Hülasa Qin İmparatorluğu ancak on iki yıl sürdü. Fakat Qin hükümdarlarının kurdukları sistem prensip olarak gelecek 2000 yıl da geçerli kaldı ve imparatorun unvanı (*di*), yarattığı siyasi ve aynı zamanda dini çağrışımdan dolayı imparatorlar tarafından kullanılmaya devam etti.

Shi Huangdi'den sonra tahta çıkan oğlunun hükümdarlığının henüz ilk yılında, bugünkü Henan'da, eski Chu devleti bölgesinde asi Chen She (veya: Chen Sheng) liderliğinde bir ayaklanma oldu. Karışıklıklar esnasında ortaya çıkan diğer bir asi lider Liu Bang, uzun çarpışmaların ardından MÖ 202 ilkbaharında yeniden birleşen imparatorluğun başına geçmeyi başardı.

2 Dünüye iktidarın dini iktidarı kontrol ederek her iki makamın da tek bir kişinin elinde birleşmesi fikrine dayanan yönetim tarzı. (e.n.)

3. Han Hanedanı

Liu Bang'ın Güçlenmesi

Ordusu tarafından “seçilen” Liu Bang’ın kendini imparator ilan ettirmesi pek de doğal karşılanmıyordu. 210 yılında ölen Qin Shi Huang’ın haleflerinin önemi yoktu ve son yıllarda, MÖ 206-202 yıllarında taht boş kalmıştı. Güç iddiasında bulunanlar arasında sonuçta, biri bir çiftçi, diğeri eski aristokrat soyundan gelen Liu Bang ile Xiang Yu seslerini duyurdular. Başlangıçta Xiang Yu daha becerikli bir komutan olarak gözükmese de rağmen kuzeydeki Liu Bang’ın stratejik konumu daha iyiydi. Çekişmeler, sonunda Xiang Yu ile Liu Bang arasında bir çatışmaya dönüştü. Liu Bang, Xiang Yu’ya karşı 206 yılının yaz aylarında bir kampanya başlattı. Liu Bang ile Xiang Yu’nun 203 yılında, etki alanlarını paylaşmak üzere yaptıkları antlaşma uzun ömürlü olmadı. Çatışmalar tekrar başladığında Xiang Yu, Liu Bang’ın ezici üstünlüğünden yanındaki birkaç kişiyle birlikte kurtulabildi ve sonraki tarihçilerin dramatik bir biçimde aktardıkları bir takiple canına kıymaya zorlandı.

Han hanedanı ile Qin’in bölgedeki egemenliği arasındaki en önemli fark eyaletlerin teşkilatlanmasıydı. Xiang Yu, kendi yönetiminde 19 krallıktan oluşan bir konfederasyon planlamıştı. Liu Bang da aralarında bazılarının kral unvanına sahip dava arkadaşlarının beklentilerini ve taleplerini yerine getirmek durumundaydı. Böylece 13 komutanlığa (*jun* denilen bu komutanlıklardan 195 yılında 15 tane mevcuttu) ve başkent bölgesine ayrılan imparatorlukta doğuda 10 krallık daha kurdu. MÖ 202 yılında kurulan bu düzenin tehlikesi, babadan miras diye kabul edilen bu krallıkların bağımsızlıklarını ilan etmesiydi. Fakat Liu Bang, sonraki yıllarda bu kralların yerine kendi aile yakınlarını getirerek bu tehlikeyi ortadan kaldırdı. MÖ 196 yılında, Changsha’da en güneydeki krallık haricinde diğer tüm krallıklar yeniden Liu Bang ailesinin eline geçmişti. MÖ 154-126 yılları arasında krallıklar ile merkez arasında sürekli anlaşmazlıklar oluyordu. Sonunda merkez üstün geldi. İmparatorluk bir taraf-

tan eyaletlere (*jun*), diğer taraftan da (*wangguo*) krallıklara bölündü. Krallıklar da yine ilçelere (*xian*), bölgelere (*xiang*) ve köylere (*li*) ayrılıyordu. Merkezi hükümet, komutanlıkların idaresi için, vergilerden de sorumlu olacak valiler (*shou*) atıyordu.

İmparatorun Dindeki Konumu

Zhou'ların Tanrı soyundan geldiğini iddia eden "kralları"-nın (*wang*) halefi olan "Huangdi" unvanlı imparator, hükümet, idare ve din açısından merkezi bir konumdaydı. Fakat Han hükümdarlarına artık Qin Shi Huang gibi tanrı gözüyle bakılmıyordu. Bundan dolayı hükümdar mesafeyi korumak için maiyetiyle arasında katı kuralları uygulamak ve kendi de dinsel şartlara uymak mecburiyetindeydi. Han İmparatorluğu'nun kurucu hükümdarı Gaozu'nun MÖ 210 yılında bir seremoniden sonra etkilenecek şöyle söylediği iddia edilmektedir: "Hükümdar olmanın asaletini bugün anladım."

Hükümdarın imparatorluğun her yerinde ataları adına tapınaklar (bu tapınakların sayısı 168 yılında 72 idi) yaptırması ile merkez güçlendi. Hükümdarlık hakkının ideolojik olarak desteklenmesi için eski ama yeniden düzenlenen "göksel yetki"nin (*tianming*) büyük katkısı olmuştur. Egemen klikler arasında süregelen bazı çatışmalar ve taht kavgalarına rağmen tüm Han imparatorları, kurulan imparatorluğu sağlamlaştıracak Liu Bang'ın çizdiği yolu izlemişlerdir. Bunlar arasında en başarılısı, geçmiş yılların başarılarından ve Xiao He (ö. MÖ 193) başta olmak üzere Cao Can (ö. MÖ 190), Jia Yi (201-169) ve Chao Cuo (ö. MÖ 154) gibi danışmanların tavsiyelerinden yararlanan Wu (salt. MÖ 141-87) olmuştur.

İç Politika ve Hukuk

Wendi ve Jingdi dönemlerinde krallıkların gerilemesi, imparatorluğa kendi topraklarında şimdiye kadar görülmemiş sıkı ağlarla örülmüş bir idare yapısı sağlamıştı. Bu yapıda en üretken bölgeler küçük idari birimlere bölünmüştü. Çıkarılan sayısız af (sadece 180-141 yılları arasında sekiz genel

af çıkmıştı) ve aynı zamanda ağır cezaların kaldırılması ve vergi yükümlülüğünün hafifletilmesi, huzur içinde bir durumun ifadesiydi.

Vergi gelirlerinin bir kısmı daha yüksek makamlara teslim ediliyor ve bu gelirler kaydediliyordu. Daha sonra merkezi hükümet kendisine verilen bu gelirleri alt birimlere dağıtıyordu. Bu arada erken Han döneminde kesin kuralları olan ve bürokraside iyi bilinen bir bütçe uygulaması gelişerek ekonomiyle ilgili fikir ve kararlarda ve elbette tartışmalı durumlarda bu bütçe uygulamasına başvurulmaya başlandı. Merkezden atanan memurların kalitesi açısından iyileştirme sistemi büyük önem taşıyordu. Çin Orta Çağı'nda ve daha sonra kullanılan seçme tekniklerinin birçoğu Han döneminde geliştirildi. Bu prensiplerden bir tanesi şuydu: Memuru teklif eden kişi, halkın teklif edileni kabul edip etmeyeceğini de düşünmeliydi ve kendi de adayına kefil olmalıydı. Teklif edilen adaylar bir sınava tabi tutulurlar, bilhassa okuma yazma bilip bilmedikleri kontrol edilirdi.

İç ve Dış Saray

Sarayın mertebe ve şeref unvanı alan üyeleri, yani "iç saray" mensupları, yanlarında çalışan ve maaşlı memurların, yani "dış saray" mensuplarının gücünü azaltmaya çalışıyordu. Egemen ailenin yöneticisinden başka hiçbir bakanın imparator ailesinden gelmesine izin verilmediğinden, bürokrasi ile iç saray arasında sık sık gerginlikler oluyordu. Bazen, çok etkili ve hatta bürokraside bile görev alabilen harem ağaları da bu gruba dâhildi. Öncelikle hükümdar ailesinin haremde görevlendirilmesi öngörülen harem ağaları, yarattıkları güven sayesinde nüfuz ve güç kazanarak bazı imtiyazlar elde ettiler. Hatta 2. yüzyılda evlat edinme hakkı tanınınca varlıklarını miras bırakma imkânına bile kavuştular.

Devlet birliğini güven altına almaya bağlı olarak, ara sıra uygulanan yeniden yerleşim siyasetinden de söz etmek gerekir. Bu siyaset, toprakları genişletmeye ve yeni alanlara yerleşmeye yaramaktan öte, başka maksatlara da hizmet ediyordu. MÖ 1. yüzyılın sonuna kadar özellikle kuzeyba-

tıdaki yerleşim alanlarında tarıma bağlı askeri topluluklar veya savunma köyleri (*tuntian*) nüfus dağılımını etkiliyordu. Zorunlu yer değiştirmelerin bir gayesi de etkili aileleri yerinden oynatarak onları başkentten uzaklaştırmaktı. Bazı durumlarda da memlekette kalan aile fertlerinin refahını garantilemek için münferit kişiler bir anlamda ceza olsun diye saraya çağırılırlardı. MÖ 198 yılında, Qin örneğini izleyerek, o zamanki Qi (Kuzey Shandong) ve Chu (orta Yangtze bölgesinde) devletlerinin varlıklı ve etkili aileleri, başkent Çang'an (bugünkü Xi'an) civarına sürülmüşlerdi.

Toprak Yasası ve Askeriye'nin Finansmanı

İçteki konsolidasyonu dışarıda güçlü bir askeri genişleme izledi. MÖ 108 yılında Han askerleri, imparatorluğu o zamana kadarki en geniş sınırlarına ulaştırdılar. İmparator Wu'nun askeri hareketleri büyük paralar gerektiriyordu ve bunu karşılamak için yeni vergiler kondu. Bakırdan yeni bir madeni para basıldı ve 113 yılında özel para basmak -görünüşe göre başarıyla- yasaklandı. Yeni para, Tang dönemine kadar tedavülde kaldı. 120 yılından itibaren madencilik devlet kontrolü altına alınmaya çalışıldı. MÖ 98 yılında bir devlet şarap tekeli kuruldu. Eksiği ve fazlalığı dengelemek gayesiyle malların fiyatlarını tespit etmek ve malların naklini düzenlemek için özellikle iktisat reformcusu Sang Hongyang (ö. MÖ 80) bazı tedbirler aldı. Uzun mesafeli ticaret teşvik edildi. Böylece her yıl yüzlerce kişinin katıldığı on tane kadar karavan, Çang'an'dan Uzak Batı'nın krallıklarına yollandı. Kuvvetlenen ekonomik kontrolle beraber yükselen idari gereksinimleri yerine getirmek amacıyla, tarım dairesinin (*dasinong*) ve mali müfettişin (*shaofu*) yanında su yolları ve parklar (*shuiheng duwei*) için, 113 yılından sonra devletin parasından da sorumlu olacak bir denetim kurulu tesis edildi.

"Yenilikçi" (M. Loewe) denilen kesim, belirli devlet te-kellerini ve ticari vergileri hoş karşılamasına rağmen aslında kendi kendini düzenleyen bir piyasayı savunuyorlar ve büyük arazilerin oluşmasını teşvik ediyorlardı. Buna karşılık "reformcu" kesim, büyük toprak sahipliğine ve devlet

tekellerinin artmasına karşı çıkıyordu. Yenilikçi kesimin en tanınmış temsilcisi daha önce de adı geçen Sang Hongyang idi. Reformcu kesimin temsilcileri ise Bu Shi ve Dong Zhongshu idiler (yak. MÖ 179-104).

Qin hükümdarlığını örnek alan “yenilikçi politika”nın “başarısızlığı”, Wu’nun gücünün zirveye ulaştığı zamanlardan itibaren kendini göstermeye başladı: Çin birlikleri 2. yüzyılın sonlarında Xiongnu ile yaptıkları savaşlarda ağır darbeler aldılar; imparatorluğun yoğun nüfuslu doğu bölgesinde, bugünkü Shandong eyaletinin bulunduğu bölgede, halk arasında huzursuzluklar baş gösterdi ve idare, kontrolü büyük oranda kaybetti. Wu’dan sonra otokrat eğilimler saray ve bürokrasi arasında kopmalara sebep oldu. Saray, imparatoriçe ailesinin entrikalarının merkezi haline geldi.

Sarayda Klik Savaşları ve “Tahttan İndirilen İmparatorlar”

90’lı yıllarda durum kötüye gitmeye başladı. Halk, bu yükleri artık kaldıramaz hale gelmişti ve bunun üzerine de isyanlar çıkmaya başladı. 91-90 yıllarında hanedanın ortadan kaldırılması zorlukla önlendi. Devletteki bu kriz aynı zamanda birbirleriyle rekabet halindeki münferit harem mensuplarının çatışmalarının da ifadesiydi. Sonunda başkentte, binlerce kişinin ölümüyle sonuçlanan çatışmalar vuku buldu. Taht için usulüne uygun aday gösterilen bir varis olmadığı için genç bir veliaht seçerek onu önce bir triumvirliğin [üçlü yönetim] denetiminde izlemek kararlaştırılmıştı. Bu karar, MÖ 87 yılında bir genelgeyle yürürlüğe kondu. Kısa bir süre sonra Wu’nun, rekabet içindeki büyük klanlardan hiçbirisi bulunmayan sekiz yaşındaki oğlu tahtın varisi ilan edildi. Bundan iki gün sonra babasının ölümüyle birlikte de imparator oldu.

Wu’nun ölümünden sonra Zhao unvanıyla anılacak olan tahttaki halefi (MÖ 87 yılından itibaren), Han döneminde vesayet altında tahta çıkan ne ilk ne de son çocuk olacaktı. Genellikle Han imparatorlarından ancak birkaç tanesi yeni politikalar geliştirmiş ve hanedanın kaderine gerçekten yön vermiştir. Bu istisnalar, hanedanın kurucusu Gaodi (MÖ

202-195) (yani Liu Bang), Wang Mang (MS 9-23), Guangwu (25-57) ve az bir ölçüde Xuandi (MÖ 74-49) ve Aidi (MÖ7-1) olmuşlardır. Aynı şekilde haleflik konusu öncelikle çeşitli bölümlerin ve münferit güçlü siyasilerin kararına bağlıydı.

Zhao'nun ölümünden sonra (87-74 arası hüküm sürmüştür) o yılların en güçlü adamı Huo Guang'ın (ö. MÖ 68) gayretiyle, Changyi kralı olarak Şandong'daki bir beylikte babasına refakat eden, Wu'nun torunlarından biri olan Liu He tahta çıkarılmıştı. Fakat dini törelere riayet etmeyen Liu He, yine Huo Guang'ın çabasıyla 27 gün sonra tahttan indirilmiştir. Bu olay, o dönemlerde dini törelerin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. O dönemin en önemli konularından biri de başkentti. Bazı danışmanlar, savaşlardan, hanedanın kuruluşundan ve Wu'nun egemenliğinden nispeten daha az etkilenen Luoyang'ın başkent olmasından yanayken, Yuandi (salt. MÖ 49-33), Çang'an'da ve oradaki sarayda sanat eserleri biriktiriyor ve eleştirilere maruz kalıyordu.

Sınır İlişkileri ve Dış Politika

Çin sınırındaki devletler, Qin devletinin son döneminde merkezi gücün zayıflamasından faydalananabilirdi. Han hanedanının kurulmasından sonra da münferit kralların yabancı halklarla birleşerek Han imparatoruna karşı çıkma tehlikesi mevcuttu. Öncelikle de imparatorluğun kuzey sınırındaki Xiongnu halkı sürekli bir tehdit teşkil ediyordu. Qin döneminin sonlarına doğru Xiongnu yönetiminde, step bölgelerinde göçebe halklardan oluşan büyük bir federasyon kurulmuştu. Han hanedanı zamanında münferit Çin bölgeleri ve Asya kıtasındaki memleketler arasında ticaret hızla artmıştı. Han hanedanının genişlemesi de tamamen güçlenen dış ticaretle bağlantılıdır. Han döneminde Çin, Kore yarımadasının batı bölümünde dört komutanlığa sahipti ve MS 4. yüzyıla kadar Kore yarımadasının batı sahili Çin egemenliğindeydi. Ayrıca nüfusun çoğunluğu da Çinliydi.

Han hanedanının son dönemlerinde dış politikadaki durumu tamamen değişmişti. Güney Xiongnu'lar Çin ver-

gi sistemine tabi olduklarından ikiye ayrılmışlardı. Ayrıca birçok yabancı boy imparatorluk sınırlarına dâhil olmuştu. Bu yüzden barışı korumak elzemdi. Geç Han döneminin kurucusu İmparator Guangwu'nun (salt. 25-27) siyasi şiarı, "Barbarların yardımıyla barbarları kontrol etme" (*yi yi zhi yi*) veya "Barbarlarla birlikte barbarlara saldırma" (*yi yi fa yi*) şeklindeydi. Bu yalnızca birleşme politikası değil, örneğin Xiongnu'ların süvari olarak kullanılması anlamına da geliyordu. Çin'in Orta Asya'da egemenliği gelecek yüzyıllarda her zaman sürdürülemese de Han İmparatorluğu'nun genişlemesiyle sonraki Çin'in esas egemenlik temelleri atılmış oluyordu.

4. İmparatorlukta Düzenin ve İbadetin Korunması

Han döneminin sonunda ortaya çıkan dini hareketler, dini-ahlaki bir boşluğu ifade ediyordu ve bu bağlamda Konfüçyanizmin çökmek üzere olduğu, ancak Tang hanedanı döneminde yeniden canlandığı görülmüyordu. Bu görüş, daha sonraki Neo-Konfüçyanizme dayanır ki bu da Menzius'tan beri (MÖ 372-289) süregelen öğretim geleneğinin Han Yu (768-824) tarafından sekteye uğratılmasına bağlıdır. Daha dikkatli bakıldığında görülür ki, Konfüçyüs geleneği ve bu geleneğe bağlı toplumsal ahlak hâlâ devam ediyordu. Bununla beraber Tang hanedanı döneminde Konfüçyanizmin yenilenmesini, ancak Konfüçyüs geleneğinin hâlihazırda var olmasıyla açıklamak mümkündür.

Bir taraftan Qin geleneğindeki merkezi egemenlik görüşünün, diğer taraftan Han hükümdarının tehlikeli gücünün yan yana olmasının sebebi açıkça ortadaydı: İmparatorluğun dini merkezi ne yeni başkent Çang'an'da ne de Wei Nehri'nin karşı kıyısındaki harabe Xianyang'da idi. Başkent, Qin'in eski başkentinin bulunduğu yerde, Çang'an'dan aşağı yukarı 150 km batıdaydı. Burada geniş bir kutsal alanda güneş, ay ve yıldızlar adına ve hepsinden önemlisi yer-yüzündeki beş tanrı-imparator için yüzden fazla tapınak bulunuyordu. Demek ki, hükümdar doğaüstü dünyayla ilişki kurabilmek için Yong'a gitmeliydi. Fakat zamanla bu

tür seyahatlerin çok pahalıya mal olduğu anlaşılınca, ibadet yerlerini başkente yakın kurma yoluna gidildi. Yong'daki Qin'i anımsatan ibadet, öncelikle MÖ 1. yüzyılda "yenilikçiler" in görüşüyle güvenilmezdi çünkü burada Zhou krallarının benzeri bir politika uygulanıyordu. Çin hükümdarlarının ve bürokrasisinin karşı karşıya kaldıkları önemli ve sürekli yeniden ortaya çıkan bir ikilem, ibadetin merkezleştirilmesi ve merkezden uzak bölgelerde buna karşı bir eğilimin, yeni, daha büyük kurbanlar talep eden tanrılara olan inancın artmasıydı. Hükümdarlar din konularında tüm imparatorluğu sakinleştirmek ve önemli dinleri kendine bağlamak durumundaydılar. Fakat her boşlukta yerel dinler yeniden canlanıyor ve merkezin egemenlik iddiasını sorguluyordu. Han Wu (salt. MÖ 141-87) en azından dokuz kere Yong'a gitmişti. Wu'nun bizzat atadığı Konfüçyüsçü bilim adamları, ancak Wu'nun ölümünden sonra sarayda büyücülere ve farklı dinleri tatbik edenlere (*fangshi*) karşı çıkarak imparatorun, insanlığın en büyük öğretmeni olduğunu vurguladılar. Öğretmen-imparator, bilim adamlarının klasik kitaplarında yazdıklarını halka anlatacaktı. Böylelikle zaman içinde bir birliğin temeli atılmış oldu ve bu birlik, Çin tarihi boyunca kendini hep kabul ettirerek, bazı dönemlerde çok etkili olsalar da tüm farklı dini akımları sonunda arka plana itmeyi başardı.

Çin Orta Çağı'nda dini yapıya ve egemenlik şartlarına bakıldığında, dini reformlar yapıldığı veya en azından yapılmaya çalışıldığı görülmektedir. Kuang Heng'in MÖ 31 yılındaki reformu buna bir örnektir. Bu, devlet adaklarının yeri, devlet dininin anlamı ve nasıl uygulanacağıyla ilgiliydi. Aynı zamanda birçok tapınak ve kutsal yer engellenmiş veya birleştirilmişti. Kuang Heng'in etkisiyle şehir dışında yapılan adak seremonisi (*jiao*) Yong ve diğer yerlerden başkent Çang'an'a nakledilmişti. Artık dünyanın beş bölge tanrısı, yer tanrısı ve büyük birlik tanrısı yerine sadece gök ve yer tanrılarına tapılıyordu. İmparatorluğun her yerinde bulunun devlete ait 683 adak yerinden 475 tanesi kapatılmamıştı. Yong'daki 203 adak yerinden, dağlara, nehirlerle ve diğer doğa noktalarına ait 15 tane adak yeri kalmıştı. İmparator Chengdi (salt. MÖ 33-7) bir zaman sonra, özellikle Liu

Xiang'ın etkisi altında (MÖ 77-6) bu değişikliklere pişman olmuştur fakat eski inançlar artık çok seyrek uygulanıyordu. Dini uygulamalar reformu, son 50 yılda Batı Han hanedanında izlenen ve sonradan Eski Metin Ekolü'ne (*Guwen*) bağlanan çok daha geniş reform hareketlerinin sadece bir parçasını teşkil ediyordu. Bunun karşısı, hâlihazırda mevcuttu, aslında Qin geleneğini sürdüren ve idari uygulamayı savunan Yeni Metin Ekolü (*Jinwen*) vardı. Eski Metin Ekolü, Zhou dükünün görüşlerine dayanıyordu ve şartları değiştirerek eski din sistemine önceden sahip olduğu geçerliliği kazandırmak istiyordu.

Zamanla daha akılcı, dünyevi bir dünya görüşü yerleşmeye başladı. Oysa Batı Han döneminde ve kısmen ondan da öteye Konfüçyüs'e inananlar arasında bile büyü unsurlarına rastlanıyordu. Bu bakımdan büyücülerle Konfüçyüsçüler arasında kesin bir çizgi çekmek kolay olmamıştır. Akılcı dünya görüşü, ruhlarla tek ilişki kurabilen insan olarak imparatorluk kurumu tarafından teşvik ediliyordu. Fakat bu çözümün aynı zamanda bir tehlikesi de vardı: Hükümdar, ruhlarla işbirliği yapan (büyücü) çevrelerin etkisi altında kalırsa süreç geçersiz sayılıyordu. Bu demek oluyor ki dünyeviliğin derecesi imparatorun hangi çevrelere dayandığına bağlıydı. Büyücüler, harem ağaları ve Taoistler her zaman büyüye inanma eğilimleri gösterirken, Konfüçyüs öğretisiyle eğitilen memurlar -çoğunlukla- ruhlara karşı çekimser bir davranışı savunuyorlardı.

Taoistlerin, kurtuluşun imparatorun şahsından geleceği inancı, hükümdar için de çok çekiciydi. Bu inanca, tahmin edildiğinden çok daha sık rastlanıyordu. Konfüçyüsçü memur da dini törenlerle imparatoru kısıtlamaya hazırды ve dahası bunu gaye edinmişti. En uygun örneklerden biri Song dönemi ve akılcılığı içinde son bulan (tepe-sunak) adayı olan *fengshan'*dır. Ama her türlü rasyonalizmin içinde irasyonal bir bölüm olduğu, kirli ve kötü olduklarını düşündükleri farklı *yin* dinlerini aşarak yararlandıklarını düşünen münferit kişilerin sonradan kendilerine tapılmasına itiraz etmemelerinde de görülür. Aynı şekilde, Aşağı Yangtze vadisinde yüzlerce "ahlaka aykırı dini" (*yinsi*) yok eden Ren-

jie (630-700), ikonaklazmı³ ile tanınır. Bundan 100 yıl sonra Çang'an'daki bir mabette aynı Renjie'ye tapılır. Böylece, çevredeki ahlaka karşı dinleri yok eden kişiye "başarı" sından dolayı başkentte tapılmaya başlanır!

3 Bir kültürün kendi dini ikona ve diğer sembollerine, anıtlarına, dini veyahut da siyasi gayelerle planlı saldırısı. (e.n.)

III. İMPARATORLUĞUN BÖLÜNMESİ VE YABANCI HALKLAR (MS 220-589)

1. İsyanlar ve Steplerden Gelen Tehlike

“Şeytan Ruhlu İsyanlılar”

Dini toplumsal hareketler, ekseriyetle yönetim bünyesinin çöktüğü dönemlerde görülürdü. Bu bakımdan, MS 132 yıllarına rastlayan geç Han döneminde, davalarını yasallaştırmak için “işaretler ve mucizeler”den faydalanan “şeytani isyanlılar”dan (*yaozei*) bahsedilmesi şaşırtıcı değildir. Bu isyanlılar sadece yeni bir hükümdar istemekle kalmıyor, hanedanın da değişmesini talep ediyorlardı ve böylece “kozmetik yenilenme” gibi bir beklentiye giriyorlardı. İmparator sarayındaki haleflik düzenindeki bozukluklara cevaben sadece MS 145 yılında üç asi hükümdar ilan edildi. Ve bu uygulama müteakip yıllarda da süregeldi. Bu isyanlardan bir tanesi, şifa dağıtan bir aileden gelen Zhang Jue (ö. 184) idi ve o da yeni bir hanedan kurmak istiyordu.

Zhang Jue, 184 yılının 3. ayında kararlaştırılan bir günde birkaç yerde aynı zamanda çıkartılacak isyanı uzun zamandır planlamıştı. Fakat Zhang Jue gerçekte bir ihanet yüzünden daha önce hücumla geçmek mecburiyetinde kalınca, öne alınan tarihe rağmen, hareketin birçok yerde aynı anda başlaması mümkün oldu. Başkent çevresinde, doğusunda ve kuzeybatısında başlayan ayaklanmalara isyanlıların kıyafetleri yüzünden “Sarı Türbanlılar” deniyordu. Zhang Jue ve *Taiping* şiarıyla (“büyük barış” veya “büyük eşitlik” şeklinde tercüme edilebilir) anılan hareket özellikle Taocu unsurlardan yararlanmıştı.

“Beş Ölçek Pirinç Hareketi” (*wudoumidao*) denilen tarikatın başlangıcı İmparator Shundi’nin (salt. 125-144) egemenlik dönemine dayanır. Bu tarikatın ve başındaki Zhang Lu’nun (186-216) organize ettiği ülkenin batısındaki Hanzhong civarındaki isyan, “Sarı Türbanlılar”ın isyanlarıyla aynı zamanda tüm ülkeyi sarstı, oysa bu iki farklı isyan arasında hiçbir ilişki yoktu. Zhang Lu, 215 yılında General Cao Cao’nun yönetimine giren dini ve yeni sosyal ideallere dayanan bir devlet kurdu.

Harem Ağalarının Tasfiyesi ve Komutanların Egemenliği

MS 170 yılında eski ailelerin parçalanması veya kendiliğinden çözülmesinden sonra hanedan artık harem ağalarının kontrolüne geçmişti. Daha İmparator Lingdi döneminde bile dört kişi kendini imparator ilan etti. Bunlardan birisi 172 yılında güneyde, biri 178 yılında Luoyang’da, bir diğeri 187 yılında kuzeyde ve dördüncüsü de 188 yılında batıda. Siyasi takipler(*danggu*) ve entrikalar, 169-184 yılları arasında saraydaki havayı zehirlemişlerdi. Lingdi’nin halefi bir çocuktı ve He Jin kral naibi ilan edildi. Harem ağalarına karşı olan fraksiyon, hükümdarı harem ağalarına karşı bir eyleme davet ediyordu. Fakat harem ağası karşıtı fraksiyonun gücünden emin olmayan He Jin, tereddüt içindeydi ve öncelikle sınır bölgelerinden yardım umuyordu. Fakat harem ağaları karşıtı fraksiyon derhal harekete geçilmesini istiyordu. Bu arada, zaten bir darbe planlayan ve 189 yılı sonbaharında He Jin’i öldüren harem ağaları bu komplodan çoktan haberdarlardı. Buna mükabil, karşıt grup 2000’den fazla harem ağasını katletti. Böylelikle, Han-idare sisteminin dengesi tamamen bozuluyordu ve son imparator hırslı generallerin esiri haline geliyordu.

İmparatorluk, generallerin at koşturduğu bir savaş alanına dönüşmüştü. İlk başlarda hiçbiri başarıya ulaşacak bir birlik kurmayı başaramadı. Bu komutanlardan en önemlileri, Doğu Gansu’dan gelen Dong Zhuo, Yuan Shao’nun bir yeğeni olan Yuan Shu, bir harem ağasının evlatlığının torunu Cao Cao (155-220), MS 22 yılında Wuchang’da imparatorluk kuracak olan Sun Quan’ın ağabeyi Sun Ce (175-200) idiler.

Generaller arasındaki savaşta aralarından iki tanesi güçlerini ispat ettiler: Yuan Shao ve Cao Cao. Fakat Yuan Shao'nun askeri gücü doğu eyaletlerinde iç çekişmeler dolayısıyla gittikçe zayıflarken ve Dong Zhuo'nun 190-196 yılları arasındaki çapulcu gruplarına karşı hiçbir şey yapamazken Cao Cao, Yuan Shao'nun en kuvvetli rakibi olarak güçlü bir ordu kurmuştu. İmparator Xian ise, Çang'an'dan Luoyang'a giderken iki komutanla da konuşmuştu. Fakat Yuan Shao imparatoru kendi egemenlik bölgesinde görmek istemiyordu ve kendi imparatorunu başa geçirmek istiyordu. Oysa Cao Cao bu ricayı kabulle sonunda bizzat kendi huzura çıkmıştı.

2. Üç İmparatorluk

Kuzey ve Güneyin Birbirinden Ayrılması

Askeri yöneticilerden hiçbirinin Han hanedanı topraklarını kendi egemenliğı altına alacak gücü yoktu. Bölünmeyi engellemeye yetecek güçlü bir koalisyon da oluşturulamamıştı. Bölünmenin sonucunda münferit bölgeler birbirinden ayrıldılar ve aynı zamanda güney bölgelerinde gittikçe artan bir sömürgeleşme başladı. Göç hareketleri, 3. yüzyıl sonları ile 4. yüzyıl başlarında özellikle kuzeydeki soyluların göçü, ilerideki birleşmeye zemin hazırlıyordu. Fakat bölgeler önce birbirilerine yabancılaştılar ve kuzey ile güney arasındaki farklılık, uzun yıllar, imparatorluk 6. yüzyılda tekrar birleştikten sonra bile bir konu olmaya devam etti.

Han hanedanının sona ermesinden itibaren göçebeler kuzeye yerleşmeye başladılar veya yerleştirildiler. Muhtemelen kuzey sınırında kurulan bu devletlerin baskısıyla Çin tarafında merkezi devletçiliğı eğilim artmıştı. "Barbarlara" karşı olan bu merkezi devletçilik, aynı zamanda, soğuk kışların getirdiğı zorluklar karşısında Sarı Irmak üstünde kurulan baraj ve sulama çalışmalarınca da teşvik görüyordu. Özellikle kuzey bölgesinde kalıcı izler bırakan erken Han ve Cao Wei hanedanlarının "kanuna sıkı sıkıya bağılı gelenekleri" de önemli bir rol oynuyordu.

Cao Cao'nun Başarıları

Jian'an dönemiyle birlikte (196-220) yeni bir durum ortaya çıkmıştı. Cao Cao sarayın yardımıyla emektar taraftarlarına seçkin unvanlar veriyor ve böylece tavsiye üzerine ve becerikliliğini kanıtlayan memurları göreve alarak bölgesindeki yönetimi etkileyebiliyordu. Bu şekilde kazandığı prestij ve kazandığı çok yönlü destekle gelecek yıllarda askeri rakiplerinin birçoğunu yenebilecek veya kendi tarafına çekebilecekti. Bu Jian'an dönemi esnasında, onu izleyen dönemin siyasi kültürü açısından belirleyici stratejiler oluşmuştu. O devrin en önemli kişilerinden biri olan Yuan Han, sonunda Cao Cao'nun emrine girmiş ve onunla "silahların en son çare olduğu" görüşünü paylaşmıştı. Önemli olan, askeriye ahlaken de eğitmek ve politik tutumları insanlık (*ren*) ve hukuk (*yi*) ilkelerine dayandırmaktı. Egemenliğin yasallaşması için, nüfusun büyük çoğunluğunun görüşleri ve kanaatleri gittikçe daha fazla önem kazanıyordu. Bundan dolayı, o dönemden itibaren halkın eğitimi devletin önemli bir görevi sayılmaya başlandı.

MS 205 yılında Cao Cao, baş düşmanı Yuan Shao'yu ortadan kaldırmayı başarmıştı. Artık kuzeyin tamamına ve böylelikle o zamanki Çin'in merkezine hâkimdi ve imparatorluk nüfusunun yarısından fazlasını kendi yönetiyordu. Kuzeyde ve kuzeybatıda Xiongnu konfederasyonundan geri kalanlar Xianbi (veya: Xianbei) halkına karşı çıkmaya kalkıyorlardı. Cao Cao'nun aldığı sayısız idari-ekonomik tedbirlerden biri, daha önce Han Wu'nun kurduğu çiftçi-asker kolonilerini (*tuntian*) yeniden canlandırmak olacaktı. Bu koloniler sayesinde asker, özellikle sınırdaki muhafız birlikler, ihtiyacını kendi tedarik edebilecekti. Savaş kargaşaları esnasında çok sayıda çiftçi topraklarını terk ettikleri için memleket içinde de sayısız *tuntian* kuruldu.

Cao Cao'nun gücünün güvencesi çeşitli ekonomik programların (örneğin sulama projelerinin) başarısına dayanıyordu. Otoriter bir yönetim tarzı uygulayan ve merkezi yasaların politik geleneklerini sürdüren Cao Cao'nun kurduğu askeri diktatörlükte, ordu, kısmen göçebe boyların yakınlarından oluşuyordu ve ayrı bir "kast" sayılıyordu. Bu

merkezi devlet idealinin devam etmesi, performans ve tavsiyeye bağılı bir terfi sistemine (*jiupin*) bağılıydı. Cao Cao'nun oğlu Cao Pi de (187-252) aynı sistemi devam ettirdi ve "Yeni Kodeks" (*Xinlü*) adında bir ceza kanunu yasası çıkarttı.

Cao Cao'nun tüm imparatorluğu birleştirmek hedefi, güneyde Sun Quan (182-252) ve Liu Biao veya Liu Bei (161-233) arasındaki askeri ittifak yüzünden sekteye uğradı. Cao Cao'nun Yangtze'de daha fazla ilerlemesini engelleyen, sonradan efsaneleşen 208 yılındaki Kızıl Duvar'daki meydan savaşı bir dönüm noktasıydı ve güneydeki komutanların oradan kolayca çıkmayacaklarının bir göstergesiydi. İmparatorluğu birleştirme fikrinden asla vazgeçmemesine rağmen Cao Cao, sonunda kuzeydeki güçlerine odaklandı. Böylece üç egemenlik bölgesi oluşmuş oluyordu. İmparatorluk, Cao Cao, Sun Quan ve Liu Bei arasında bölüşülmüştü.

Cao Cao'nun ölümünden sonra oğlu Cao Pi, son Han hükümdarının tahttan inmesini kabul ederek 220 yılında kendini Wei imparatoru olarak ilan edince, Seçuan'daki Liu Bei de onun yolunu izleyerek, müteakip yılda kendini Han adında yeni bir hanedanın hükümdarı ilan etti. Buna karşılık doğudaki Sun Quan, Cao Pi'nin üstünlüğünü kabul edince Cao Pi tarafından Wu kralı ilan edildi. Fakat saray içinde Cao ailesi, rakip soyların yok edilmesini istemiyordu. Özellikle Sima soyu güç kazanıyordu. Neticede bu soydan gelen Sima Yan (236-290), 265 yılında kendini yeni Jin hanedanının imparatoru ilan etti. Genel olarak tutucu, hoşgörüsüz olmasıyla tanınan ve kendi aile üyelerini kayıran, böylelikle Cao Cao'nun kurduğu Wei devleti geleneklerine de karşı çıkmış olan Sima soyunun egemenliği devralması, yeni bir derebeylik sistemine eğilimi artırmış ve Cao sülalesinin Han hanedanını örnek alan merkezi bir egemenlik sistemini kurmasını engellemiştir. Fakat bu devlete hâlâ canıgönülden hizmet etmek isteyenlerin beklentisi, toprak dağıtımında kendi paylarına büyük miktarların isabet etmesiydi.

Güneyde Shu-Han ve Wu İmparatorlukları

Güneydeki askeri birliğin süreklilik arz etmesi mümkün olmamış, ama güneydeki bağımsız imparatorluklarla beraber

güneyin Çinlileşmesi başlamıştı. Batıda Liu Bei, Seçuan eyaletinde, başkenti Chengdu olan Han İmparatorluğu'nu kurmuştu. Bu imparatorluk, 263 yılında kuzey devletlerinin eline geçene dek hüküm sürdü. Diğer güney devletlerden biri biraz daha uzun ömürlü oldu. Önceleri güçsüzken ve sadece kuzeydeki doğal nehir sınırlarıyla korunurken, 2. yüzyıldan itibaren Yangtze Nehri'nin aşağı havzasında, nüfusun hızla artmasına da bağlı olarak önemli bir askeri güç oluştu. Bu yeni güç, öncelikle güneydoğuda, bugünkü kanton civarına kadar uzanan İnci Nehri'ndeki hinterlandda gelişti. Sun Quan egemenliğinde Wu İmparatorluğu (222-280), Jianye (bugünkü Nanjing) başkent olmak üzere gelişmeye devam etti. Fakat Sun Quan'ın ölümünden sonra taht kavgaları başladı. Bu kavgalar aynı zamanda gücün askerden, bölgenin güçlü boylarının eline geçmesinin de bir ifadesiydi. Bu zayıflama, Sima boyunun hükmettiği Jin hanedanına 280 yılında Wu devletini kendine bağlamasına olanak tanıdı.

Sima Boyunun Jin Devleti

Jin devletinin yukarıda anlatıldığı şekilde kurduğu birlik uzun sürmedi. Çünkü Jin devletine egemen Sima boyu, kalabalık aşiretlerinin isteklerini yerine getirmek mecburiyetindeydi. Özellikle de prenslere verilen ödenekler çok büyük miktarlardaydı. Üstelik bu prenslerin kendi orduları da vardı. Bununla beraber 280 yılındaki silahsızlanma gayretlerinden sonra bile ordularını dağıtmaya yanaşmıyorlardı. Aslında bu silahsızlanma çabaları yanlıştı çünkü ne madeni para basmak için gerekli metali kullanılmayan silahlardan sağlayabiliyorlar ne de terhis olan askerleri vergi ödeyecek köylülere dönüştürebiliyordu. Zira devlet gerekli toprakları vermeyince onlar da silahları sınırdaki halklara satmaları karşılığında Çinlilerin oralara yerleşmelerine imkân yaratmış oluyorlardı. Bu şekilde, sınır halklarının ve prenslerin birliklerinin askeri gücü önemli ölçüde artıyordu. Ayrıca Sima ailesi diğer güçlü aileleri silmeyi, yani onların topraklarını ve kendilerine bağlı kişilerin sayılarını azaltmayı da başaramıyordu. Bu aileler, sayıları 5000 kişiye yaklaşan özel milislere (*buqu*) sahipti. Jin devletinin kurucusu Sima Yan'ın 290 yılındaki ölümünden sonra soylular arasında anlaşmazlıklar çıktı. İmparator

Hui'nin zayıflığı ve gücün bölünmesi sonucunda 300-306 yılları arasında "Sekiz Prensin İsyanı" (*bawang zhi luan*) olarak bilinen güç çatışması gerçek bir iç savaşa dönüştü.

Sadece prenslerle özel orduları arasında değil, bu ordularla Jin generalleri arasında da farklı ittifaklar kuruluyordu. Generaller ve prensler münferit kuzey halklarıyla, tercihen Xianbi ile anlaşarak onlardan askeri birlikler isteyerek anlaşmalar yapıyorlardı. Xianbi ve Tuoba halkları arasındaki eski bir anlaşmazlık yüzünden Xianbi'lere saldırmak söz konusu olduğunda, Tuoba'lar seve seve yardım ediyorlardı ve bazı generaller de bu durumdan yararlanmayı iyi biliyorlardı. Jin İmparatorluğu'nun çökmesiyle beraber zaten süregelen nüfusun dağılması, bir kavimler göçüne dönüştü. Bu kavimler göçünün sebepleri arasında iç savaş dışında kuraklık ve çekirge istilasları gibi doğal afetler de vardı.

3. Özerk Yönetim ve Devlet: Soylu Bir Davranışın Uygulaması

Yerel Özerklik ile Merkezi Devletçiliğin Barışması

Ordunun güç kazanması için münferit kişilere unvanlar da verilse toprak da dağıtılsa, bu bölgesel çözülme esnasında eski feodal sisteme geri dönülmedi. Birisinin gücünün sürekli olabilmesi için ancak yerel yöneticilerin ve sonra da bürokrasinin o kişiyi seçmesi ve onun refahını garanti altına alması gerekiyordu. Bu anlamda Han İmparatorluğu Eski Çağ'ın tamamlanması anlamına geliyordu. Han Wu'nun getirdiği sistemle, idari görevler için seçilen adayların dindar ve ahlaken mükemmel olmaları, bir taraftan temelinde dayanışma yatan beldelerin kendi kendini yönettiği özerk alanla diğer taraftan imparatorluk sarayının siyaseti ve egemenliği uygulaması arasında uyum sağlanmıştı. Bu durum, Dong Zonghu'nun (MÖ 179-104) ve Konfüçyüs değer yargıları taraftarlarının başarısıydı. Bunlar açısından, değişen sosyal ve siyasi şartlar altında dahi eski Zhou dönemindeki kan akrabalığına bağlı ahlak prensiplerini muhafaza etmek önem taşıyordu.

Birbiriyle çatışan bu iki ilkenin, yani yerel özerklik ve merkezi devletçilikle beraber ortaya çıkan başkalarınca yapılan yasalara ve konan kurallara uymanın (heteronomi) uzlaştırılması, sadece Han hanedanının uzun ömürlü olmasını sağlamıyor, aynı zamanda sonradan çeşitli halkları ihtiva eden bir dünya imparatorluğunun güvencesi ve nihayet imparatorluğun bölündüğü uzun süre boyunca da Altı Hanedan zamanındaki etnik çeşitliliğin temelini teşkil ediyordu.

Çöküşün Tohumları

Doğal olarak dışarıdan bakıldığında aslında bu uzlaşma ve imparatorluğun genişlemesi çöküşü de beraberinde getiriyordu. Bir taraftan çevredeki halkların ve elit sınıfların özgürleşmesi, diğer taraftan ise (ister doğal afetler, kötü yönetim veya diğer sebeplerle özerkliğini tehdit altında gören) beldelerin daha iyi bir gelecek için harekete geçmesinden doğan dinamizm gözlemleniyordu. Fakat buradan daha iyi bir uzlaşma modeli veya başka bir deyişle güçten feragat ve güven kazanmanın uygun bir dağılımı izlenmemiştir. Geç Han döneminde büyük arazi sahiplerinin ortaya çıkmasıyla daha sert bir sınıf ayırımı oluştu ve nihayet çöküş başladı. Fakat bu, uzlaşma idealinden vazgeçme anlamına gelmiyordu. Neticede Han döneminin sonunda kimin daha kazançlı çıktığı da tartışmalıydı: Şeffaflık hareketi (*qingliu*) taraftarları mı yoksa diğer gruplardan biri miydi haklı çıkan? Han hanedanının yıkılmasından sonra kazananın aristokratlar olduğunu söylemek mümkündür.

Orta Çağ'da aristokrasinin ne anlama geldiği sorusu, münferit hareketlerin farklı değerlendirilmesi ve birbirinden farklı görüşlere rağmen şöyle cevaplanabilir: Aristokrasinin göstergesi, ahlak ve davranış şekilleridir.

Aristokrasi, yerel ve bölgesel yerleşim birliklerinin onayıyla konumunu koruyabilmiş, kuzey, yabancı boyların egemenliğine girdikten sonra dahi Han aristokrasisi, yeni yabancı hükümdarları kabullenmekle beraber yerel taraftarlarıyla dayanışma içinde yaşamayı sürdürmüştür. Ayrıca böyle bir soylu sınıfı olmasaydı, yarı göçebe boyların prens-

lerinin yönetimi nispeten sorunsuz bir şekilde ele geçirmesi söz konusu dahi olamazdı. 6. yüzyılda imparatorluğun yeniden birleşmesi, aristokrasinin gücünün kısıtlanması sonucu değil, bilakis çeşitli soylu geleneklerinin karışmasının bir sonucudur. Neticede bu dönemde, hanedanların egemenliğini yasallaştırma konusundaki çok sayıdaki eksiklik, çeşitli inançlardan yardım alarak tamamlanıyordu. Sui hanedanı esnasında yönetimdeki hatırı sayılır kişilerin, Tiantai ekolünün kurucusu Budist rahip Zhiyi'ye (538-597) gösterdikleri saygı sayısız örnekten sadece birisidir.

4. Budizmin Yayılması

İpek Yolu ve Budizm

Budizm, Çin'de Han döneminden itibaren görülür ancak nüfusun büyük çoğunluğunu etkisi altına alması ancak 3. yüzyılın sonlarına tekabül eder. Çin için Budizm düşünsel bir devrim demektir çünkü sadece yeni sorular sormakla kalmaz, sorulan sorulara sayısız cevaplar da getirir. İnsanın dünyada yaşadığı karışıklığa ve kurtulma stratejilerine yol göstermesiyle henüz Batı kültürüyle tanışmamış Çin için en büyük çağrıdır Budizm. Bundan dolayı, Konfüçyanizm ve Taoizm yanında Çin'in "üçüncü öğretisi" haline gelen Budizmin ileride tarihi de etkileyecek olan önemini küçümsemek mümkün değildir.

Tercüman olarak ön plana çıkan bazı Budistlerin biyografilerinden öğrendiğimize göre, Budizm Han döneminin sonuna kadar (MS 220) öncelikle Çin'deki yabancı nüfus arasında yayılmıştır. Çeşitli yollardan Çin'e giren Budizm, öncelikle Orta Asya'dan Çin'e uzanan, "İpek Yolu" diye tabir edilen yoldan ve aynı zamanda güneyden deniz yoluyla da gelmiştir. Bununla beraber Budizmin tanınması ve öğretilerinin aktarılması, ancak Orta Asya'nın ticaret ve seyahat yolları boyunca Budizm merkezleri kurulduktan sonra hızlanmıştır. Rahip Zhu Shixin'in (260 yılları civarında) ve tanınmış Tang rahibi Xuanzang'ın (660?-664) seyahatinden

sonra Çin'den Hindistan'a 54 rahip delegasyonunun gittiği bilinmektedir. Bu delegasyonlar, Çin'de yaygın olan Budizmi ve öğretilerini daha etraflıca yaydılar.

Çin'deki Budist hocaların çoğu uzak memleketlerden değil, 3. yüzyıldan beri İpek Yolu üzerindeki yerlerden geliyorlardı. Ya da Çinli olmayan göçmen ailelerin çocukları olarak Çin'de doğup büyümüşlerdi. Bundan dolayı da Budizmin Çin'e ilk girdiği andan itibaren olduğu gibi, birbirinden çok farklı ve bağımsız envai çeşit Budistlik vardı. Saray çevresindeki Budizmin yanında taşrada acemi yandaşları olan organize bir Budist manastır hayatı da mevcuttu ve bazı Budist unsurlar, halk inançlarına da girme imkânı bulmuştu.

Budizm Karşıtı Polemik ve Rahiplik Kurallarının Kabulü

O dönemki Çin'in Budist Keşişler Topluluğu'ndaki (*Sangha*) şartlar, kendi içlerinde toplumsal durumları da yansıtırılar: Budizm, önceleri yabancı tüccarların ve göçmenlerin konusuyken, rahip topluluklarının artmasıyla Sangha'nın özel yasası siyasete dönüştü. Rahiplerin imtiyazları Budizm karşıtı polemiklere yol açtı. Bunların kanıtları yüzyıllar boyunca yeniden tartışıldı ve sonradan, örneğin Hristiyanlık gibi diğer dinlerle tartışmalarda da kullanıldı. Yaklaşık MS 400 yılından itibaren keşiş adaylarının eğitimi, din adamlığına geçişi ve oraya aidiyeti kurallarla belirleniyordu. Fakat başrahip veya patrik seçimi hiçbir kurala bağlı değildi. Hatta geç Tang döneminden itibaren bu tür seçimler artık kontrol altında tutulamıyordu, sadece öyle olduğu iddia ediliyordu. Münferit öğretim gelenekleri arasındaki nesiller silsilesi 6. yüzyıldan beri kendini göstermeye başlamıştı. Rahiplerin yetiştirilmesi, kontrolü ve sınanması, önemli unsurları açısından, sonradan Çin eğitim sistemi için tipik sınav ve eğitim uygulamasını önceden tatbik etmişti.

Keşişlik kurumu Çin'e uymayan bir unsurdur. Her şeyden önce rahiplerin evlenme yasağı, atalara saygı göstermek için gerekli yeni nesiller yetiştirmekle bağdaşamıyordu. Budizm, uyum sağlaması gereken bu duruma çeşitli şekiller-

de yaklaştı. Budizm taraftarları şu şekilde bir olanağı ne-riyorlardı: Rahipler, ebeveyni ve onların ruhları için şefaati dilemekle keşiş olmayanların nesli sürdürmesinden daha faydalı olacaklardı. Fakat daha önemlisi Mahayana'da Sam-sara ve Nirvana'nın eşiş tutulması olanağıydı: Kötülük ve pislik dolu bu dünyayla mutlak kurtuluşun olduğu dünyayı birleştirmek. Böylece her insan, hatta her canlı içinde Buda doğasını taşıdığı için doğrudan doğruya aydınlanmaya erişebilecekti. Bu tür öğretilerle rahiplik yolunun kurtuluş imtiyazı greceleşe ve önemi azalsa da öncelikle *Vimala-kirti* şekliyle canlandırılan bir hayat tarzı, o dönemki Çin'in aristokrasinin yaşam duygusuna ve çıkarlarına uyduğu için manastır kurumunu ellerinden geldiğince güçlendirmeye hazırdılar.

IV. POLİTİK BAĞLILIK VE EGEMENLİĞİN GÜVENCEYE ALINMASI (579-906)

1. Sui Hanedanının Kuruluşu ve Çöküşü

581 yılında Kuzey Zhou'daki egemen aileyle evlilik bağları olan General Yang Jian (541-604), henüz reşit olmayan kraldan tahtı devraldı. Babasının önceden kullandığı "Sui prensi" unvanına dayanarak Sui hanedanını kurdu ve 583-604 yılları arasında Daxingcheng'de (Çang'an, bugünkü Xi'an) hüküm sürdü. Ölümünden sonra Wendi olarak anıldı. Bu, kuzeybatıdaki soylu ailelerine mensup bir ailenin yaptığı darbeydi. Aslında hanedan değişikliği büyük oranda kan-sız olmakla beraber önceden hüküm süren Yuwen soyunun prensleri uzaklaştırılmış, en önemlisi de münferit askeri güçlerin direnci kırılmıştı. Ancak General Gao Jiong'un, Kuzey Çin ovasında düşman birliklerini yenmesiyle beraber Yang Jian'ın başarısı kesinleşmişti.

Sui Wendi'nin Kişiliği ve Birleşme Çabaları

Yang Jian'ın kişiliği ancak kuzey Çin kültürünün, kısmen step aristokrasisi ile akraba asker, savaşçı ve anti entelektüel idealler sahibi soyluların arka planı bazında anlaşılabilir. Yang Jian -kendi yakınlarına karşı bile- neredeyse yasal bir katılık uyguluyordu. Kendi de Budizm taraftarıydı ve bunu bağışlarıyla ve hayır işleriyle de gösteriyordu. Yang Jian'ın üstünlüğü tartışılmazsa da gücünü, sadakatine güvendiği ve egemen elit sınıftan gelen danışmanlarından ve generalerinden alıyordu.

İlk Sui hükümdarının en büyük zorluğu, Doğu Türklerine karşı yaptığı savunma savaşlarıydı. Dolayısıyla birleş-

me çabaları hedeflenen de daha uzun sürdü ve kendi kurduğu hanedanın sağlamlaşması hemen gerçekleşemedi. Sui hükümdarı, henüz 582 yılında güneydeki Chen devletine saldırmak istediğinde General Gao, yas tutan bir devlete saldırılamaz gerekçesiyle bunu engelledi. Fakat bunun arkasında yatan şey muhtemelen, yeniden fetih için yetersiz askeri-stratejik durumda oluşuydu. Devletin bir bayrak altında toplanmasını sağlayan tedbirler arasında şunlar vardı:

- a) Aşağı Yangtze bölgesine iki generalin vali atanması,
- b) 584 yılında güneye deniz yoluyla ilk bağlanma,
- c) 587 yılında bir hububat silosu sistemi gerçekleştirilmesi.

Wendi, Çang'an'ın beslenmesi için 583 yılında zaten dört silo kurmuştu.

İmparatorluğun birleşmesi yönetim sisteminin reformunu gerektiriyordu. Han ve Cao-Wei hanedanları örnek alınarak gerçekte kuzey devletlerinin birçok işlevini farklı isimler altında devralınacaktı. Hükümdarın elinde toplanan güçte dikkati çeken şey, Sui hükümdarlarının başbakanlarının olmamasıydı. En zor görev, bölgedeki elit kişileri kazanmaktı. Bu da sonraki Tang hanedanı döneminin ilk yıllarında en acil görev olacaktı. O dönemdeki Çin'in dünyaya açıklığının ifadesi, özellikle imar ve savaş bakanlığında büyük ölçüde Çinli olmayan kişilerin bulunmasıydı.

Parlak Dönem ve Çöküş

Günümüze kadar olan tarihyazımı, Sui hanedanının ikinci yarısından bahsederken Yang Guang'ın (569-618, salt. 604-617) yanardöner kişiliğini ön plana çıkartır ve tahta yasal yollarla çıkmadığını söyler. Henüz genç bir yaşta güney hanedanlarının başkenti civarındaki Jianking (Nanjing) kökenli Liang ailesinin kızı ile evlendirilmiştir. Eşinin etkisiyle tüm kararlarını güneye bağlılıkla almış ve böylece kuzeyden uzaklaşmıştır. Hükümdarlığının ilk yıllarında (604-609) başarılı olduğu söylense de kısa bir süre sonra imparatorluğun içyapısı abartılı genişleme planları ve özellikle Kore'ye açılan savaşlarla zayıflayınca ülke içinde hızlı bir çöküş başlamıştır.

Kamusal Faaliyetler

Ordunun seferleri ve Sui hükümdarlarının daha önce de zikrettiğimiz, 587-608 yılları arasında Sarı Irmak ile Wei Nehri ovalarını Hangzhou'ya kadar Aşağı Yangtze vadisiyle birleştirmek maksadıyla su yolları, bunlara paralel yapılan kara yolları ve 608 yılında Luoyang'dan Pekin'e kadar yapılan bir kanal gibi büyük projeleri mevcut kaynakları zorlamaya başlamıştı. Bu projeler sadece pahalı olmakla kalmıyor, halkın büyük çoğunluğunun rızası olmadan yapılıyordu. Oysa kuzeyin ihtiyacı olan mallar, bilhassa da güneyden gelecek hububat için bu ulaşım yolları son derece önem arz ediyordu.

İmparator Yang, babasından sonra tahta geçince ilk olarak bu faaliyetleri azalttı. Fakat yüksek hedefli planları, imparatorluğun birleşmesinden öte daha fazla faaliyet gerektiriyordu: En önemli hedefi Luoyang'da bir doğu başkenti kurmak ve imar ederek (bugünkü Yangzhou'da) 3. başkent Jiangdu'yu kurmaktır. Yang, kuzey sınırında babasının da başlatmış olduğu güçlendirme hareketlerini sürdürdü. Bununla beraber 607-608 yaz aylarında kuzey sınırına yollanan işçilerden yarısının öldüğü söylenmektedir.

İçten Çöküş

Güçlü General Yang Su'nun oğlu Yang Xuangan'ın 613 yıllarında Luoyang çevresindeki başkaldırısı bu dönemde çıkan tek isyan değildi. İmparator bu isyanların bastırıldığını öğrenmişti. Fakat 614 yılında Kore'ye karşı yeni bir sefere çıkıldığında olaylar yeniden yükselmişti. Münferit ordu komutanlarını imparatorluğun kurtarıcısı olarak yansıtan siyasi propaganda burada önemli rol oynuyordu. Bu, özellikle 616-617 yılları arasında Luoyang'ı neredeyse ele geçirmiş olan ve Kuzey Çin'deki isyancıların başı Li Mi (582-618) için geçerliydi. 616 yılında bazı önemli görevdekilerin uyarılarına rağmen 3. başkenti Jiangdu'ya çekilen Yangdi, bu çöküşü hızlandırmıştı. Yangdi, 618 yılının Nisan ayında muhafız alayı kumandanı General Yuwen Huaiji tarafından Jiangdu'daki sarayında öldürülmüş, onun yerine yeğeni Yang

Hao imparator ilan edilmişti. Bu arada Çang'an'da General Li Yuan ve Luoyang'da Wang Shizhong, bu mevkiye farklı kuklalar yerleştirmişlerdi. Aslında, bu askerlerden birisi sözünü geçirebilir ve Sui hanedanının ortaya koyduğu merkezi devlet fikrini geliştirebilirdi. Fakat Han hanedanı döneminde de 8. yüzyıldaki An Luşan İsyanı'nın sonucundaki iç savaş neticesinde imparatorluğun bazı bölümleri aslında bağımsızlıklarına kavuşmuşlardı.

Sui ve Tang Dönemlerinde Yeniden Birleşme Çalışmalarının Belirtileri

İmparatorluğun Sui hanedanı zamanında birleşmesi, güney devletlerinin çökmesi ve kuzey devletlerinin askeri gücünün artmasının bir neticesiydi. Sonuçta kuzey devletleri arasından Kuzey Zhou hanedanı egemenliği ele geçirmiştir. Ordu komutanlarından birisi olan Yang Jian, Sui hanedanını ilan etmişti. Fakat birleşme süreci ancak bir sonraki Tang hanedanı zamanında gerçekleşecekti. Burada önemli olan konu, kuzeydeki birbirleriyle rekabet halindeki Batı Wei (557 yılından itibaren Kuzey Zhou) ile Doğu Wei (550 yılından itibaren Kuzey Qi), ülke içi durumlarını hem askeri hem ekonomik açıdan o kadar geliştirmişlerdir ki birleşmeden sonra (Kuzey Zhou 577 yılında Kuzey Qi'yi ele geçirmişti) yayılma baskısı daha da artmıştı. Batı Wei devletinin devamı olan Kuzey Zhou devletinin hâlâ göçebe geleneklerinin etkisi altında olması da burada rol oynamıştır. Özellikle, kuzeybatı bölgesindeki askeri eğitilmiş yönetici tabaka göçebe ağırlıklı yaşam tarzlarına ve Türk diline bağlı kalmıştır. Buna karşılık doğudaki eski soylu aileler Han dönemi geleneklerini korumaya çalışınca buradaki Tuoba elit sınıfı, kültürel uyumda zorluk çekmişti.

Uzun süreden beri nispeten bağımsız yaşayan güneyin yeniden birliğe katılması, çeşitli karşıt çıkarların aşılmasını, en fazla da kültürel uyumu gerektiriyordu. İmparatorluğun birleşmesinde, Sui devletinin kurucusu Wendi'nin ve ilk Tang hükümdarlarının kendi çıkarları için kullandıkları Budizm önemli bir rol oynuyordu. Güney devletleri, siyasi ve özellikle askeri bakımdan kuzeyden daha zayıf olmalarına

rağmen güneydeki elit sınıf kendini kuzeyden daha üstün görüyordu.

Uzun yıllar farklı kavimlerle beraber yaşamının sonucunda ve özellikle kendi yazısını da beraberinde getiren Budizm karşısında güney devletleri, kendi dillerinin özelliklerinin bilincine varmışlardı. Fakat Çin kültürünün yayılması neticesinde, münferit lehçeleri korumanın, birleşmenin çıkarlarından daha üstün olmadığını da kabullenmişlerdi.

2. İktidar Değişikliği ve İmparatorluğun Güçlenmesi

Generallikten İmparatorluğa

Soylu bir aileden gelen, daha önce de bahsi geçen General Li Yuan (566-635), 615 yılından beri Taiyuan'da Sui Yang'ın komutasında bulunuyordu ve 616 yılında Sui birlikleriyle Doğu Türklerine karşı savaşmıştı. 617 yılında Sui Yang güneyde bulunduğundan, Doğu Türklerine ve ülke içindeki bazı isyanlara karşı kazandığı başarıdan sonra Li Yuan'ın gücü hiçbir engelle karşılaşmadan artmıştı. Bu arada, Li Yuan'ın ve taraftarlarının yoğunlaştığı Taiyuan'ın konumu da önemli bir rol oynuyordu. Li Yuan, birliklerine "dürüst ordu" (*yibing*) ismini vermekle Suilere karşı haklı olduğunu göstermek istiyordu. Beş hafta süren bir kuşatmadan sonra 617-618 kışında Çang'an, Li Yuan kuvvetlerince ele geçirildi. Çang'an'da derhal daha sıkı bir yönetim kuruldu.

Li Yuan, diğer başkent Luoyang'ı da alınca birçok bölgeye hükmetmeye başladı. Bir de Doğu Türkleriyle antlaşmaya varınca Yang You yerini Li Yuan'a bırakarak imparatorluk nişanlarını ona verdi. Li Yuan, nişanları kabul etmeden önce gelenekler uyarınca üç defa reddetti. Altı gün sonra, yeni dönemin birinci gününde (5. ayın 1. günü) Li Yuan resmen tahta çıktı ve genel af çıkarttı. Böylelikle 907 yılına kadar sürecek olan Tang hanedanı başlamış oluyordu. Bütün hanedan değişikliklerinin bu şekilde olduğunu söyleyemeyiz ancak bu, oldukça tipik bir örnekti.

Dönemin değişken ittifaklarına şunu da eklemek gerekir ki, o dönemin egemen ailelerinde sadakat (*zhong*) kavramının değeri henüz anlaşılmamıştı. Bu aileler hâlâ toplumsal düzeni, ailelerin gücünü ve statüsünü önemsiyorlardı. Bölgesel çıkarlar, birleşik bir hanedan fikrinden daha güçlüydü; münferit güç sahipleri, kısmen komşu göçebe kabilelerle de birleşerek konumlarını güçlendirmek istiyordu. Birleşme süreci, ancak bir sonraki hanedan, yani Tang hanedanı zamanında tamamlanmıştı. Tang hanedanının kuruluşundan sonra, Ordos bölgesinin kuzeyindeki Doğu Türklerinin tanınmış komutanı Bahadır Şah'ın imparatorluğun en büyük düşmanlarından biri haline gelmesi bu tür ittifaklara bağlıydı.

Yeniden Yapılanma ve İmparatorlukta Huzurun Sağlanması

Tang döneminin ilk yılları sürekli huzursuzlukların yanında ülkede istikrarı sağlamaya yönelik çalışmaları da beraberinde getirmişti. Sonradan İmparator Gaozu adıyla meşru hükümdar olan Li Yuan, iki yüzden fazla asi örgütün çoğunu kendi tarafına çekerek en büyük düşmanına karşı hazır hale gelecekti. Bu süreçte çıkarttığı afların çok faydası oluyordu. Eski rakiplerine ve karşıt gruplara yaklaşma becerisi, ılımlılık şeklinde anlaşılmakla beraber, Gaozu'nun tahtta bulunduğu süre seferlerle doludur. Başkent civarındaki on iki ordu ve bölgesel birliklerle gücünü pekiştirmişti. Li Yuan, hükmettiği toprakları güven altına almak için askeri gücün yanında idari tedbirlerden de faydalanmıştı. Yönetimi yeni baştan düzenleyerek, imparatorluğunu, 8. yüzyılda sayıları on beşe çıkacak on büyük bölgeye ayırmış, bu bölgelere idari, mali ve adli müfettişler atamıştı. Tang hanedanı, ceza yasası, tarım sistemi, mali idare, ordu ve eğitim gibi birçok alanda önceki devletlerin uygulamalarını sürdürmüştü. Her iki başkentte de, yani Çang'an ve Luoyang'da akademiler ve yüksekokulların kurulması, mülkiye mekteplerinin açılması özellikle iyi sonuçlar vermişti. Böylelikle oluşan eğitim sistemi, devlet sınavlarıyla birlikte elit sınıfın oluşumunda köklü bir değişikliğe yol açmıştı.

Dış Siyaset ve Genişleme

Merkezde huzur sağlandıktan sonra Tang hükümdarları Taizong (salt. 626-649) ve Gaozong'un (683 yılına kadar tahtta kalmıştır) merkez dışındaki bölgelere yönelerek büyük seferler düzenlemişlerdi. Tang ordusu kuzeydoğuda, başkenti Baykal gölünün güneyindeki Orkon vadisinde bulunan Doğu Türklerini büyük bir hezimete uğratarak Töles Türklerini tarih sahnesinden silmişlerdi. Doğu Moğolistan'daki Uygur Türkleri, Tuyuhun ve kuzeybatıdaki Tangutlar ile yaptıkları ittifaklarla güçlenen generaller, Çang'an ile Çin valilerinin ikâmetgâhı Mâverâünnehir (Türkmenistan ve İran'ın bir kısmı) arasındaki bağlantıyı engelleyen Turfan'daki Gochang devletini yenmişler, İli vadisindeki Batı Türklerini de ele geçirmişlerdir. Kuzeydoğuda ise Kore yarımadasındaki Koguryo devletini yıkmışlar ve Silla'yı kendilerine bağlamışlardı.

3. İmparatoriçe Wu'nun Saltanatı ve "Altın Çağ"

Orta Çağ Aristokrasinin Dağılması

11. yüzyıldan bir yazar, Shen Gua, Sui dönemi öncesi Çin'i kendine çok yabancı gördüğü için Hindistan'a benzetiyordu. Gerçekten de Han dönemi sona erdikten sonra ortaya çıkan aristokratik toplumda merkez ve merkez bürokrasisi önemini büyük oranda yitirmişti. Kuzeydeki soylu klanların Çin'e giren göçebe halkların yönetici sınıfı ile karışması sonucunda oluşan yarı Çinli elit sınıf, sonradan 6. yüzyılda Kuzey Çin'de hanedanlar kurmuş, Sui ve Tang hanedanlarının imparatorları da bu karışımdan çıkmıştı.

Sui ve Tang hanedanları zamanında imparatorluğun birleşmesinden sonra aristokrasi, tamamen olmasa da adım adım memur sınıfı tarafından arka plana itilmişti. Böylelikle, gittikçe memurların kontrolü altına giren imparatorların konumu da değişiyordu. Öncelikle de yeni kamu kuruluşları, yeni meslekler ve siyasi alanla özel alanı birbirinden ayıran yeni görüşler geliyordu.

Aristokrasiye yön verme açısından bir taraftan imparator sarayı ve onunla beraber başkent, diğer taraftan kuzey komşuları ile anlaşmazlıklar ve güneye doğru genişleme önemli bir rol oynuyordu. Suilerin uyguladığı alt yapı tedbirleri sayesinde imparatorluğun birleşmesi sağlanmıştı. Bir geçiş dönemi olan Tang döneminde belirli kurumların, örneğin yetersiz vergi toplamanın, zayıflığının bazı neticeleri de olmuştur. Bu bozukluklar, ticaretin gelişmesi neticesinde 8. yüzyıl sonundan itibaren zenginleşen tüccar ve iş adamlarına duyulan öfkeyi artırmış, tüccarlara karşı olan olumsuz tutum, daha sonraki asırlarda ekonominin gelişmesini engellemiştir.

İmparatoriçe Wu'nun Yükselişi ve Tangların Restorasyon Deneyimi

Tang İmparatorluğu'nun 7. yüzyılın ilk yarısındaki güçlenme döneminden sonra yönetim şiarının sık sık değişmesi, hükümetin tutarsız ve değişken etkilerle karşı karşıya kalan siyasetinin bir ifadesi de sayılmaktadır. Çin imparatorlarının kendi isimleriyle beraber kullandıkları bir de yıl ismi vardı (*nianhao*). Mutluluk vaat eden bu isimler, hükümdarların tahtta bulundukları süre boyunca sık sık değiştirilebilirdi. *Nianhao* ancak Ming hanedanından itibaren imparatorun tahtta kaldığı tüm süre boyunca kullanıldı. 648 yılında Venüs gezegeni gündüzleri çok sık görüldüğünden bu durum, çok yakında bir kadının tahta çıkacağı şeklinde yorumlanmıştır. Wu Zhao (Wu Hou, İmparatoriçe Wu), hanedanın kurucusu Gaozu'yu destekleyen Taiyuanlı Wu Shihuo'nun kızı, 640 yılında cariyeye olarak İmparator Taizong'un sarayına gelir. Kısa zamanda Taizong'un oğlu İmparator Gaozong'un ikinci eşliğine yükselir ve ona iki erkek çocuk verir. Bunun neticesinde çocuksuz İmparatoriçe Wang ile Wu Zhao arasında rekabet ortaya çıkar. Uzun kavgalardan ve görüşmelerden sonra 655 yılında imparatoriçe, imparatoru zehirlemeye kalkıştığı gerekçesiyle tahttan indirilir. Wu Hao tahta geçer ve 656 yılında oğlu Li Hong (652-675) veliaht prens ilan edilir. İmparatoriçe ilan edilişinden henüz bir ay sonra Wu, eski imparatoriçeyi ve cariyeye Xiao Shufei'yi

kollarını ve bacaklarını kestirerek bir şarap fıçısında ölüme mahkûm eder. 657 yılında Xu Jingzong (592-672) yeni imparatoriçenin başbakanı olur ve 670 yılına kadar bu görevde kalır.

Aslında 660 yılından beri imparatorluğun gerçek yöneticisi Wu Zhao idi. Kendine ve dönemine özel bir anlam atfederek Gaozong'a "göklerin oğlu", kendine de "göklerin kızı" (*tianhuang* ve *tianhou*) adlarını uygun görür. Bu anlayışla, 674 yılından beri başarıyla sürdürülen reform programı, yanlış anlaşmaları azaltma veya ortadan kaldırmaya yardımcı olmuştur. Wu Zhao, yönetim kurallarını çoğunlukla "Kuzey Kapısı Bilginleri" (*beimen xueshi*) adı altında bağımsız bir kurul ile uyguluyordu. 683 yılında Gaozong'un ölmesiyle birlikte imparatorluk tacını Wu Zhao giydi. Prenslerin çabuk bastırılan bir isyanından sonra 690 yılından 705 yılına kadar sürecek olan Zhou hanedanını kurdu. 705 yılının birinci ayında bazı suikastçılar zor kullanarak saraya girdiler, Wu'nun en güvendiği yakınlarını öldürdüler ve 684 yılında tahtta olan Zhongzong'u (656-710) tekrar tahta çıkarttılar. Annesinin vasililiği altında imparatorluk makamına layık görülen kardeşi Ruizong, 710-712 yılları arasında ağabeyi Zhongzong'u izledi. 684-712 yılları arasındaki dönem sonradan "çözülme dönemi" olarak tarihe geçti.

Wu Zhao'nun egemenliği esnasında en yüksek devlet makamları, imparatoriçenin sürekli müdahaleleri dolayısıyla daimi bir güvensizlik duygusu içindeydi. Merkezileşmeyi güvenceye almak ve Tang hanedanının çıkarlarını korumak açısından, Li klanını yok etmeyi asla planlamamasına rağmen Wu Zhao'nun egemenliği başarılı oldu. Zhongzong (Li Zhe, salt. 684 ve sonra 705-710) ve Ruizong (684-690 ve 710-712) dönemlerinde başlayan Tang hanedanının restorasyonu, sonradan 712-756 yılları arasında hüküm süren ve bütün Tang hükümdarları arasında en uzun süre imparatorluk mertebesinde kalan Xuanzong (Li Longji) tarafından sürdürülmüştü. Hükümdarlığının ilk dönemleri, özellikle 714-720 yılları arası, öncelikle Yao Chong'un öneyak olduğu bir reformlar dönemi idi. Yao Chung ve Xuanzong egemenliğinin ilk on yılındaki önemli bakanlar, örneğin Song Jing,

sınav sistemiyle yükselmişlerdi ve İmparatoriçe Wu'ya hizmet etmişlerdi.

4. Toplumun İnançları ve Dinlerin Durumu

Çin halkının doğaüstüne ve aynı zamanda dinsel hayata karşı gösterdiği duyarlılık, tüm bölgesel ve sınıfsal farklılıklara rağmen, Çinlilerin bu dünyaya bağlılıklarından beklenmeyecek kadar güçlü olmuştur. Halk arasında yeterli derecede memnuniyetsizlik görüldüğünde, çoğunlukla dini unsurlara bağlı kurtuluş beklentileri veya korkuları harekete geçirmek bu konularda yetenekli önderler ve demagoglar için oldukça kolaydı. Yeni tarihyazımında köylülerin ayaklanması (*nongmin zhangzheng*) adı altında toplanan kavram da büyük oranda bu kategoriye girer. Amatör çevrelerin, ritüeller ve sözleşmelerle bir araya gelen birliklerin durumu, ancak arka plandaki dindarlıkla açıklanabilir. Bu, en tanınmış “Beyaz Nilüfer Tarikatı” olan Song döneminden beri bilinen acemi dernekler için de geçerlidir.

Han dönemi ayaklanmaları ve sonraki yüzyıllardaki buna benzer akımlar bölgesel olaylardı. Belirli dini fikirlere bağlılık o derece artmıştı ki bazı tanrılar sadece yerel tanrılar kabul edildiğinden sürekli bir fonksiyonları yoktu ve kaide olarak devletin bunlardan çekinmesine de gerek olmuyordu. Çin'in Han dönemi ile Song dönemi arasında geçirdiği en büyük değişikliklerden biri işte budur. İmparatorluk ça- pında geçerli tanrı mertebesine yükseltile az sayıdaki figür ve bunların dinleri ise devlet tarafından geniş çapta kontrol edilebiliyordu. Yine de sayıları gittikçe artan yerel dinler vardı. Bunlar kolaylıkla bölgesel huzursuzluklar çıkartabilecekleri için özellikle tehlikeli diye kabul ediliyorlardı. Bu tür dinlere karşı Song döneminden itibaren memurların sesleri gittikçe daha yüksek çıkmaya başlamıştı. Bu hanedanın bir özelliği, henüz kuruluş aşamasında bile yerel dinlerin ve devleti tehdit eden yazıların baskı altında tutulması için büyük çabalar göstermiş olmasıdır. Kitap basılmasını devletin denetimine vererek günümüze kadar süre gelen bir sansür ve kontrol geleneği kurmuştur. Bürokrasideki elit sınıf men-

supları, büyü unsurlarını kendi çıkarlarına kullanmaktan çekinmiyorlardı. Bu gelişmeler esnasında dini kaynaklı protestoların dizginlenmesinde Budizm özel bir rol oynuyordu. Sadece kuzeyde, göçebe step prenslerinin yönettiği “yabancı hanedanlar”ın egemenlik bölgelerinde değil, güneydeki imparatorluk sarayı da bu inançların tümünün imparatorun yetkisinde olmasını talep ettiklerinden, Budizm de buna uymak mecburiyetindeydi. 4. yüzyıldan 7. yüzyılın başlarına kadar Budizmin konumu hakkındaki tartışmaların, hedefin yasallaşmasında önemli katkısı olmuştur. Özellikle Taoistlerden farklı yönler ve aynı zamanda bürokrasi mensuplarının körüklediği Budistlerle olan tartışmaların hepsi, devlet düzenine en faydalı öğretinin hangisi olabileceği idi.

Bu, Tang dönemindeki temel değişiklikleri gösteren bir dönüm noktası görülmektedir. 1. yüzyılın ortalarında yeni bir tür ritüelizm kendini kabul ettirmişti. Kurbanların etkili olması için, artık verilen kurban miktarı veya adak töreni esnasındaki ölçsüz heyecan değil, sadece ve sadece ritüellerin düzgün uygulanmasıdır geçerli olan. Zaman içerisinde devlet ritüelleri, kamusal bir gösteriye dönüşmüştür. Bu yeni kamusallığın ifadesi, Tang döneminin muhteşem mezarlarıdır. Burada sadık bendelere de mezarlar verilmiştir. Bu şekilde, “siyasi aileler” oluşmuştur. Aidiyetin ölçütü, kan bağı değil, kurallara uymaktır. Tang imparatoru Gaozong ve İmparatoriçe Wu (674 yılında *tianhuang*, *tianhou*) döneminde evrensel bir egemenlik iddiası görülür. Kamusallığın farklılaştırılması, Tang döneminden sonra, rasyonelleştirme süreci esnasında da göstergelerin ve benzeri irrasyonel unsurların imparator sarayının siyasetindeki önemini kaybetmiş olmasından da anlaşılır.

Şehirleşme ve Şehir Tanrısı Mabetleri

Ruhlar ve doğaüstü görüntüler hakkındaki görüş farklılıklarının, geç Tang dönemi ve erken Çin Orta Çağı'ndaki mucize hikâyelerinde kendini göstermesinde, nüfus artışı ve şehirlerin oluşması bir rol oynamıştır. Orta Çağ Çin'i'nde bu konuda şehir ve köy arasında çok büyük bir fark yokken, muhtemelen Song hanedanına geçiş döneminde, ifadesini

yeni şehir tanrısı mabetlerinde bulan yeni bir şehirlilik bilinci oluşmuştur. Bakımlarını kısmen merkezi hükümetin üstlendiği bu şehir tanrısı mabetleri, şehirlerin kimliklerini yansıttıkları merkezlerdi. Buralarda muteber generallerle birlikte, zamanında isyan çıkarttıkları için asılan hainlere de tapılırdı çünkü bunların geri gelen ruhlarının intikam almasından korkulurdu.

Dinlerin Konumu

Tang döneminin etnik çeşitliliği ve kültürel açıklığı, Çin'e önceleri yabancı dinler ve yabancı öğretiler de getirdi. İlk başta bu dinler, örneğin Çang'an gibi büyük ticaret yollarının ucundaki şehirlerde görülmeye başlandı ve çeşitli topluluklar ortaya çıktı. Taraftarları ağırlıklı Uygur olan Maniheizm topluluklarının yanında Nesturilere, Zerdüştlere ve Yahudi topluluklara da rastlanıyordu. Tang toplumunun kozmopolit çizgilerine rağmen iktidardaki hanedanlar dinleri kontrol altında tutmaya çalışıyorlardı. 621 yılında ve sonra tekrar 624 yılında saray astroloğu (*taishiling*) Fu Yi, Budizme karşı taht vergileri uygulamaya kalkınca, 626 yılında Budist tapınakların ve manastırların kısıtlaması yolunda tedbirler alındı: Böylece başkentteki Budist tapınakların sayısı yüz yirmiden üçe indirildi. Bu tür adımların ne kadar fraksiyon çatışmalarına ve o andaki imparatorun değişken çıkarlarına bağlı olduğu, Tang Taizong'un bu uygulamayı hemen üç ay sonra geri almasından da anlaşılmaktadır. Tang döneminde Budizmin en fazla sonuç doğuran gelişmesi *Chan*-Budizminin (Japoncası: Zen) doğması olmuştur ki bunu aristokrat kültürünün geleneklerine karşı olan ayaklanmaların ve sosyal hareketlerin bir neticesi olarak görmek gerekir. Verilmek istenen en önemli mesaj, meditasyon uygulamasının vurgulanmasıydı.

Takdis Belgelerinin Satılması ve 840'lı Yıllardaki Dini Takipler

Tang hanedanının hükümeti öncelikle askeriye'nin harcamalarını karşılamak üzere mali kaynaklar yaratmalıydı. Dini

merasimle rahip olmak için gerekli belgeler 755 yılından itibaren satılmaya başlandı. Bu uygulama çok başarılı oldu; 757 yılında sadece başkent Çang'an çevresinde 100.000'den fazla kişi böyle bir belgeye sahip olmak istiyordu. Çin'de en az, rahip belgelerinin dağıtılması kadar 755-763 yılları arasında başkentler Luoyang ve Çang'an çevresindeki en önemli okulların merkezlerinin tahrip edilmesi, rahiplerin dağıtılması ve öğretim geleneklerine sekte vurulmuş olması da önemliydi. Ayrıca imparatorluğu sarsan An Luşan İsyanı esnasında Çin'in asıl sahibi durumuna gelen asker valilerin, başkentlerin eski elit ve halktan uzak okullarına karşılık artık halka yakın veya halktan veyahut da daha sade vatan-daşlara hitap eden öğretileri ön plana almış olmaları da kayda değer bir ayrıntıdır.

842 yılında Budistlere karşı radikal önlemler alındı. Bu önlemler, öncelikle saraydaki iki fraksiyon liderlerinden biri olan Li Deyu ile ilgiliydi. Deyu yıllardan beri sadece Budistlere karşı değil -kendi gözünde heterodoks- halk dinlerine de karşı çıkmıştı. Bunu izleyen yıllarda Budistlere karşı ve Maniheizm başta olmak üzere yabancı dinlere, manastırların ve rahiplerin özel mallarına el koymaktan başlayarak tüm din adamlarını yok etmeye yönelik bazı önlemler alınıyordu. İmparator Wuzong 844 yılında yeniden Taoist Zhao Guizhen'in etkisi altına girdiğinden beri bu izlemeler artıyordu. Halkın Budizme yönelen dindarlığı yasaklanıyordu. Bunun arkasında kesinlikle kurtuluşu tekeline almak isteyen Taoistlerin hedefleri yatıyordu. Bu izlemeler 845 yılında zirveye ulaştı. Wuzong'un üçüncü ayda çıkardığı ferman uyarınca, esirler de dâhil olmak üzere manastırın tüm malları devlet mülkiyetine geçecekti. Ayrıca 40 yaşın altında hiç kimse rahip veya rahibe olamayacaktı.

845 yılının sekizinci ayında Wuzong, Budizmi yok etmeye yönelik politikasını yeniden savunuyor ve şu başarılarıyla övünüyordu:

4600 manastır kapatılmıştı,

260.500 rahip ve rahibe görevden alınmıştı,

40.000 şapel ve tekke yıkılmıştı,

Milyonlarca *qing* (bir *qing* 6,7 hektardır) verimli toprak ve 150.000 eski köle vergiye tabi tutulmuştu.

Fakat Wuzong, henüz 32 yaşına gelmeden genç yaşta ölünce, onun yerine geçen Budizm taraftarı Xuanzong (846-859) döneminde imparatorluğun din siyaseti yine değişti.

Resmi tarihte, Budist tarihinde ve Budistlerin savunusu edebiyatında da gördüğümüz gibi, Budizm ile devletin ilişkisi Tang döneminde din konuları, giderek sarayın veya bir devlet makamının kontrolüne girmişti. Fakat bu kontrolün ölçüsü ve aynı zamanda dinin teşviki veya bastırılması o anda hangi fraksiyonun daha güçlü olduğuna ve Taoist çevrelerin etkisi altında olup olmadığına ve tahttaki hükümdarın inançlarını ne şekilde yasallaştırmak istediğine bağlıydı. Sarayın Budizme ve Taoizme karşı değişken politikası “inanç” diyebileceğimiz şeyin sürekli engellemesine ve söndürülmesine yol açıyordu. Fakat dindeki bu sürekli belirsizlik, yeni inançların doğmasına olanak sağlıyordu. Göklerin oğlunun rahiplere karşı giderek öncelikli ve güçlü bir konuma gelmesi ve imparatorluk birliğini mümkün kılan merkezi devlet idealinin memur sınıfıyla birlikte yerleşmesi sonucunda birbirine rakip dünya görüşleri önemini kaybedince, din adına kalan ne varsa bağlayıcılığı olmayan bir inanca dönüştü.

5. Tang Devletinin Sınırındaki Yeni İmparatorluklar

Komşularına örnek olan Çin

O zamanki Çin kültürü, sadece Batı’dan sayısız bilgi ve ticari mallar almakla kalmıyor, kendi de Batı’ya yeni bilgiler aktarıyordu. Örneğin Çin’den gelen kâğıt imalatı hakkındaki bilgiler, Arap dünyası üzerinden İspanya’ya ve nihayet 13. yüzyılda İtalya’ya kadar ulaşmıştı. Özellikle Çin’in doğu komşuları olan Japonya ve Kore’deki Silla İmparatorluğu Çin’i örnek alıyorlardı. Çin’in diğer memleketlerle sıkı ilişkileri sadece dinle kısıtlı değildi. İpek Yolu’nun doğu kısımlarındaki topluluklarında görülen Nesturi ve Manihe-

ist anıtlar kadar Çin Budizminin Kore ve Japonya'ya kadar uzanan etkileri de anılmaya değer. 635 yılında Çin imparatorunun sarayındaki "Nesturiler"den bahsedilir. Özellikle 781 yılında Çang'an'daki (Xian) Nesturi anıtındaki yazıtlar çok meşhurdur.

Kuzey Çin'deki yabancı egemenliğinin etkileri sonucunda Tang Taizong, hem steplerin hem de Çin'in hükümdarı olarak kabul edilmişti. Ancak halefleri döneminde durum değişmişti. Uygurlar başta olmak üzere step halklarının imparatorluğun konumunu sağlamlaştırma çabaları ve 840 yılında Uygur devletinin yıkılmasından sonra, Tang İmparatorluğu'nun da çökmesi ilginçtir. Tang İmparatorluğu'nun dış ilişkileri, önceki küçük devletlerin dış ilişkilerinin devamıydı. Fakat merkeziyetçi idare elçiliklere yeni seyahat yolları açıyordu. Özellikle de Sui ve Tang hanedanlarının başkenti Çang'an'ın şaşaası, komşu devletleri ve toplumları sürekli etkisinde bırakıyordu ve Japon siyasetine yön veriyordu. Japon hükümdarı Shōtoku Taishi, Sui İmparatorluğu'nu örnek alıyor ve 600, 607, 608 ve 609 yıllarında Çin'e yolladığı delegasyonlardan detaylı bilgiler alıyordu. Böylelikle sadece uzun süreli bir ilişki kurulmuş olmuyor, Japonya, tüm kendine özgü özelliklerine rağmen Çin kültürünün içine giriyordu. Denizaşırı seferlerden, örneğin Yang'ın Tayvan seferinden sonra gözler büyük miktarda kuzeydoğuya ve kuzeye yönelmişti. 6. yüzyılda burada yeni bir federasyon kuran Göktürk (*Tujue*) Türk devleti oldukça dikkat çekiyordu.

İlk Türk Devleti

Kuzeyin, Kuzey Zhou hanedanıyla birleşmesinden sonra Göktürklerin tehditleri artmış ve 582 yılında iki konfederasyona ayrılması da zayıflamalarına yol açmamıştı. Hatta 582 yılındaki Türk saldırılarından sonra anlaşmalar imzalanarak (584), Türk hakanına Çinli bir prenses yollanmış (590) ve akrabalık bağları kurulmuştu. 600 yılında yeni bir saldırıdan sonra Göktürkler, Çang'an yakınlarına kadar ilerlemişler ama şehri almamışlardı. Göktürkler, kendi egemenlikleri altındaki boyların ayaklanmalarından sonra Tang İmpara-

torluğu'na sığınmışlardı. Böylelikle Tang İmparatorluğu geçici olarak kısmi bir entegrasyon politikası izleyebilmişti.

Doğu Türklerinin gücünün azalmasıyla beraber Çin'in kuzeyinde ve kuzeydoğusunda büyük bir iktidar boşluğu ortaya çıktı. Böylece, dış politikada yeni bir dönem, yani Tangların 7. yüzyıldaki büyük genişlemesi mümkün oldu. Kuzeye doğru meydana gelen çatışmalardan sonra, kuzeybatıda barış yoluyla ilişkiler kurulmuş veya yenilenmiştir. Kuzeye doğru genişlemesinin sonucunda Tang İmparatorluğu, tarım havzasından Karahoca'ya (Gaochang) kadar ve Doğu Xinjiang'daki modern Turfan'a kadar uzanarak, etkilerini Kuzey Afganistan ve İran'a kadar sürdürmüştür. Bu arada, Tang hanedanının imparatorluk sınırlarını, daha önce ne Qin Shi Huangdi ne de Han Wu'nun başaramadığı kadar genişletmesini Türk askerine borçlu olduğunu da söylemek gerekir. Tang yönetimine dâhil olan Türkler böylece Çin'e çok etkili bir tampon bölge sağlamışlardır. Fakat ikinci Tang hükümdarının ölümünden sonra bu sistem çökünce Doğu Türkleri yine birleştiler ve yeniden Tang İmparatorluğu'na saldırmaya başladılar. Türk İmparatorluğu ile Çin arasında barış ancak 721 yılında sağlanabildi ve Çin sarayı büyük vergiler ödemek zorunda kaldı.

Tibet İmparatorluğu ve Güneyde Nanzhao Krallığı

Sui ve Tang hanedanlarının birleşme politikası, Kore yarımadasındaki devlet kurma sürecini etkiledi. 7. yüzyılın ortalarında Tibet İmparatorluğu'nun genişlemesi de kısmen Çin İmparatorluğu'nun birleşmesine bağlıdır. Suilerle birleşmeden önce Tibet yaylasındaki halkların düzenli bir devlet organizasyonundan söz etmek mümkün değildir. Fakat bunu izleyen yıllarda Tibet İmparatorluğu, Tang imparatorlarının evrensellik arzularının en tehlikeli rakibi haline geldi. Komşu devletlere prensesler yollamak Han döneminden beri dış politikada uygulanan bir yöntemdi. Bu 23 *heqin*⁴ evliliği, Tang Çini ile Tibet arasındaki düşmanlıkların yumuşamasına yardımcı oldu. Tibetlilerin 670-678 yılları arasında vaha böl-

4 Çin imparatorlarının, genellikle yönetici ailenin küçük dallarının üyeleri olan prensesleri komşu devletlerin yöneticileriyle evlendirmesi uygulamasına denir. (e.n.)

gelerine gerçekleştirdikleri saldırılar sonucunda önce geçici olarak, daha sonra 791 yılından itibaren, uzun bir zaman boyunca Çinlilere Orta Asya'ya geçiş yolları kapanmıştı. Tibetliler 860 yılında geri çekilmek zorunda kalınca onların yerini Türk halkları aldı: doğuda Budist Uygurlar, batıda özellikle Karluk Türkleri. Tibet Krallığı, Budizm karşıtı Kral Langdarma'nın öldürülmesiyle 842 yılında yıkıldı. 9. yüzyıldan 13. yüzyıla kadar Tibet'te tam anlamıyla bir devlet yoktu.

Çin'in güneybatıyı sürekli egemenliği altında tutması da güçlenen Tibet Krallığı'nın çıkarlarına uygun düşmedi. 751 yılında, bugünkü Yünnan bölgesinde yer alan bağımsız Nanzhao İmparatorluğu Tibet idaresine girmişti. Fakat 794 yılında yine taraf değiştirdi. Etnik kimliği Tibet-Burma köklerine dayanan ve altı gruptan oluşan konfederasyon, başlangıçtan beri Tang sarayına vergi ödüyordu. İç organizasyonunda da Çin yönetiminden gördükleri sayısız unsur devralmışlardı. Nihayet 794 yılında Nanzhao, Tibet Krallığı ile ilişkilerini resmen kesti ve Çin'in koruması altına girdiğini bildirdi.

Çin'in egemenlik bölgesini genişletmesi süreklilik göstermedi. Düzeltilen altyapıya rağmen mesafeler çok uzundu. Örneğin batı tarım havzasındaki Kaşgar ile Çang'an arası 5000 km idi. Bu durum haberleşmeleri zorlaştırıyor ve iletişim çok pahalıya mal oluyordu. İmparatorluğun birleşmesi ve/veya Çin'in genişlemesi ve açılması, başlangıçtaki onarım eğilimlerinden sonra kültürel hayat her sahada parlak bir döneme girdi ve yeni standartlar oluştu. Bu bağlamda, tarihçi Liu Zhiji (661-721) başta olmak üzere eleştirel tarih yazımı başladı.

6. Bürokrasi, Bölgeselcilik ve Tang Hâkimiyetinin Sona Ermesi

Hukuk Düzeni

Sui ve Tang dönemlerinin hukuk kitapları ceza hukuku başta olmak üzere uzun bir yasal düzenleme geleneğine da-

yanıyordu. Son derece özlü ve yoğun bir şekilde ele alınan bu konular, hukuki rasyonalitenin eriştiği yüksek seviyeyi yansıtıyordu. Çin hukuk geleneğinden günümüze kadar eksiksiz erişen kanunname, 624 yılındaki *Tanglü shuyi*'dir. Du You'nun (735-812) yazdığı "Kapsamlı Kurumlar" (*Tongdian*) başlıklı, ritüellerin ve devlet kuruluşlarının tarih içindeki gelişimini anlatan ansiklopedi, rasyonilizasyonun bir ifadesidir.

Yönetim ve Askeriye

Tang döneminde yönetim henüz 7. yüzyılda en mükemmel şekline ulaşmıştı. İdare, dört ana birimden oluşuyordu: birincisi, insan kaynakları, maliye, ritüeller ve kamu konularıyla ilgilenen dört bakanlığı kapsayan devlet kançılaryası, ikincisi imparatorun kançılaryası, üçüncüsü büyük imparatorluk yardımcılar kurulu ve dördüncüsü, yüksek dereceli memurların ve bakanların dâhil olduğu devlet meclisi. Güçlü merkezi idareye ve bazı bölgelerüstü bürolara rağmen, münferit bölgelerdeki (*dao*, sonra *lu*) daha küçük bürolar ile bu bölgelerin yönetimindeki valiler (*zhou* veya *fu*) iki ila on iki büro ile yönetim konularına bakıyorlardı. Ortalama 240.000 kişi nüfusa sahip 260 valilik mevcuttu. 657 yılı için, 50 milyonluk nüfuslu ülkede 13.465 memur sayısı bildirilmiştir. İmparatorluğun birleşmesinden beri süregelen bu teritoryal yönetim, Çin'in egemenliğinin belkemiği idi.

Kuzey Zhou devleti döneminde hâlâ profesyonel olan ordunun içinde bir tür iş bölümü mevcuttu. Köylüler piyade ve levazım subayı idi, süvariler ise asillerden, müttefiklerden ve melezlerden oluşuyordu ki bu zaten zikredilen grupların binicilik geleneklerine bağlıydı. Yapısal açıdan Tang askeri, kuzey hanedanları tarafından geliştirilen ve onlardan devralınan milis birlikleri (*fubing*) sistemini geliştirmişti. *Fubing* birimlerinin subayları, kuzeybatıdaki Guanzhong olarak bilinen büyük ailelerden geliyordu. Bu ailelerin bir askeri geleneği vardı ve kısmen göçebe kökenliydi. Sayıları 800-1200 kişi arasında değişen yaklaşık 600 *fubing* birliği en önemli yerlerde konuşlanmıştı. Bu milislerin üyeleri vergiden ve mecburi hizmetten muaf olmalarına rağmen

men aynı durum aile üyeleri için geçerli değildi. Başlangıçta ve erken Tang döneminde milis görevleri için üst tabakanın mensupları seçilirdi. Bunların en önemli görevi, başkentteki imparatorluk muhafız alayında bir aylık hizmetten ibaretti. Bu, *fubing* birlikleri başkent in çok yakın çevresinde bulunduğu ve 400 veya daha fazla birliğin Çang'an ve Luoyang'dan 500 *li* (Tang döneminde 1 *li* 0.53 km'ye tekabül ederdi) uzaklıkta olduğu için mümkündü. Böylelikle merkez ile dış bölgeler arasında bir ilişki ağı kurulmuştu ve bu ağı n bakım ı *fubing* birliklerindeki geçici hizmet dolayısıyla nispeten daha uygun bir fiyata mal oluyordu. Başkentte, milislerin yanı sıra aristokrat kökenli kişilerden toplanan genç subaylar ve münferit koruma birlikleri konuşlanmıştı. Bunlardan başka, saray ın kuzey taraf ında, hanedan ın kurucusu Gaozu ve onun halefi Taizong ordular ından müteşekkil bir kuzey ordusu bulunuyordu. Bunlar asker aileleri olmuştu ve onlar olmadan hiçbir darbe yapılamazdı. İmparatoriçe Wu ve daha sonra Zhonzong yönetiminde bu ordu içerisindeki asker sayısı büyük oranda artmıştı.

Fakat nöbetçilerin itibarı giderek azalıyordu ve *fubing* hizmetine girmek gittikçe daha az çekici hale geliyordu. 749 yılında çıkan bir kararnameyle milislerin başkente gönderilmeleri yasaklanmıştı. Sınırlarda, daha küçük sürekli birliklerin yanında, dost halkların mensuplarından, kısmen *fubing* üyelerinden ve *fubing* sistemine dâhil olmayan bölgelerden alınan askerlerden oluşan bir sistem mevcuttu. Henüz 7. yüzyıl ortalarından itibaren sınır bölgelerine gittikçe daha sürekli ordular (*jun*) yollanıyor ve bir komutan ın emrine veriliyordu. Böylece, Xuanzong (salt. 712-756) yönetimi altında, sonuçta askeri vali (*jiedushi*) kurumuna erişen yeni bir makam tesis edilmiş oluyordu. Bu şekilde kazanılan askeri güç, Xuanzong yönetimi esnasında kuzeybatıya doğru bir yayılmayı ve kuzeybatıdaki Hitayların geri püskürtülmesini mümkün kılıyordu. Fakat birliklerin bakım ı hep bir sorun olmaya devam ediyordu ve bu sorunu askeri koloniler (*tuntian*) veya devletin sabit fiyatlarla hububat alması yoluyla çözmeye çalışmak ancak kısmen mümkün olabiliyordu.

An Luşan İsyanı

Tüm reform çabalarına rağmen imparatorluğun çöküşü önlenemiyordu. 710-711 yıllarından beri sürekli askeri valilerin (*jiedushi*) atanmasına rağmen gücün bölünmesi için gerekli şartlar oluşmuştu. 720 yılından sonraki dönem, 736-752 yılları arasında hüküm süren Li Linfu'nun diktatörlüğünde zirveye ulaşan bir düzine değişikliklere tanık olmuştu. Fakat tarihyazımında Xuanzong'un egemenliğinin geç dönemlerinde Li Linfu'nun başbakanlığından çok onun bir cariyesiyle olan ilişkisi rol oynuyordu. Yang Yuhuan adındaki bu carie, 741 yılında kocası Prens Shou'yu terk ederek Taoist bir rahibe olmuştu. 745 yılında Xuanzong, "Guifei" (saygıdeğer carie) unvanıyla Yang Yuhan'ı haremine aldı. O tarihten itibaren Xuanzong, Seçuanlı bir aileden gelen bu kadının etkisi altında kalmıştı ve en önemli mevkilere yine aynı kadının akrabalarını getirmişti. Bunlardan birisi, 752-756 yılları arasında imparatorluğun politikasını önemli ölçüde belirleyen Yang Guozhong olmuştu.

Uzun süredir askeri valilerle (*jiedushi*) merkez arasında süregelen kuvvetli çekişmeler sonucunda, 755 yılında bu asker valilerden biri olan An Luşan ayaklanmıştı. 755 yılı sona ermeden önce An Luşan, Luoyang'ı almış ve ertesi sene, merkezi bugünkü Pekin'in kuzeydoğu bölgesinde bulunan Büyük Yan hanedanını ilan etmişti. Xuanzong, Seçuan'daki Chengdu'ya çekilmeden önce yolda Yang Guozong'un ölümünden sonra Yang Guifei'ye eşlik eden birlikler tarafından boğulmasını da görmüştür. Tarihe Suzong adıyla geçen (756-762) üçüncü oğlu tahta geçince Guanzhong'daki birlikleri düzenleyerek Uygurlardan, Tibetlilerden ve tarım havzasındaki diğer boylardan yardım istemiştir. Bunların yardımıyla isyan bastırılrsa bile merkezi hükümetin otoritesi azalmış ve büyük imparatorluk o tarihten itibaren fiilen yıkılmıştır. Uygurlar, Gansu eyaleti çevresine yayılmışlar, 650 yılından itibaren Seçuan ve Burma'da oluşan Tibet-Burma prenslikleri daha özgür hale gelmişlerdir. Özellikle 750 yılından itibaren Yünnan eyaletindeki Nanzhao Krallığı genişlemeye devam etmiştir.

Merkezden Uzaklaşma Eğilimleri

Tang döneminin sonunda sayıları 40-50 arasında olan askeri valiler merkezden uzaklaşmayı destekliyorlar ve ordunun eyaletlerde güçlenmesine yol açıyorlardı. Ekonomik değişiklikler, 6. yüzyılın sonundan itibaren küçük ölçüde çiftçiliğin giderek zayıflaması ve artan ticaret ile seracılık gibi farklı pirinç yetiştirme yöntemleri sonucunda ekonomik merkezin Wei vadisinden ve Kuzey Çin ovasından Yangtze ovasına kayması, eyaletlerde bölgesel ayrımcılığa ve özerklik çabalarına sebebiyet veriyordu. Gücün dağıtılması anlamına gelen bu eğilimlerin bir tanesi “Dört Prens İsyanı” adı altında, 782 yılında dört valinin komplo kurarak, 150 yıl sürecek yarı özerk bölgeler ilan etmesinde ifadesini buluyordu.

Bu gelişmeler, 805 yılında beş ay boyunca iktidarda kalan ve planlanmış bir ekonomi uygulamak isteyen Başbakan Wang Shuwen’in yenilikçi hükümetini durduramıyor, arka planda sosyal ve düşünsel alanda kökten bir değişiklik izleniyordu. Bu değişikliğin en belirgin özelliği, “İmparatorluk bir aileye aittir” (*tianxia wei jia*) düsturunun, “İmparatorluk herkese aittir” (*tianxia wei gong*) şeklinde dillendirilmesidir. Liuchao döneminin farklı etnik gruplardan oluşan Tangların elit sınıfına göre görev ve rütbe, özel yakınlıktan dolayı verilmemeli, aksine “kamusal araçlar” (*gong qi*) sayılmalıydılar. Bu görüş, özellikle bu elit sınıfın yerine yeni memurların atanmasına olanak sağlayan sınav sisteminin temelini oluşturmaktadır. Böylece An Luşan İsyanı’ndan sonra da başkent, kültürlü memurların ilk hedefi olmaya devam eder.

Tang döneminin entellektüelleri açısından uzmanlaşmayı öngören özel eğitim kurumlarının kurulması büyük önem taşıyordu. 621 yılında “Edebiyatın Korunması İçin Yüksek Okul” (*hongwen dian*), “Bilim Adamları İçin Yüksek Okul” (*jixian yuan*, kuruluşu: 725) ve Hanlin Akademisi (kuruluşu: 738) açılmıştır. 500 öğrencili bir yüksekokulda (*taixue*), 300 öğrencili “Devletin Evlatları Okulu”nda (*guozixue*) ve 1300 öğrencili “Dört Kapılı Okul”da (*simen xue*) Kon-

füçyüs'ün öğretileri ders programındaydı. Bunların yanında hukuk (*lü*) ve matematik (*suan*) akademileri kurulmuştu. "Edebiyatın Geliştirilmesi Okulu" (*guangwen xue*) adlı başka bir okul da 750 yılında açılmıştı. Elbette bilimin kurumsallaştırılması, tüm entelektüel ve yorumlanabilen faaliyetlerin yeni devlete bağlanmasına yarıyordu. Öğretmenlerin güvenliği de yasalarla güvence altına alınıyordu. Öğrencilerin öğretmenlere karşı zor kullanmaları halinde alacakları ceza, sıradan insanlara karşı işleyecekleri herhangi bir suçta olacağından daha ağırdı.

Tang Saltanatının Sonu

9. yüzyıl sona ererken iç sarayda harem ağalarının gücünün artması ve eski aristokrasinin çok sayıda mensubunun yüksek idari mevkilere getirilmesi bürokrasi içinde gerilimin artmasına sebep olmuştur. Wenzong'un hâkimiyetinden beri (827-840), imparatorluğun çeşitli bölgelerinde giderek artan yasa dışı ticaret (tuz kaçakçılığı) ve korsanlığa bağlı olarak halk arasında huzursuzluklar yaşanıyordu. Bu, bölge genelinde eşkıyalığın yaygınlaşmasına yol açtı. 875 yılında çok sayıda isyancı Shandong'dan itibaren organize bir şekilde ortalığı yağma ederek ülke içinde ilerlemişlerdir. Wang Xianzhi ve Huang Chao adlarıyla bağlantılı olan bu isyanlar sonucunda başkent Çang'an da iki yıl isyancıların eline geçmiş ve bu durum 885 yılına kadar devam etmiştir. Tang sarayı, 885 yılına kadar kalacağı Chengdu'ya çekilmiştir. Çang'an'a girişlerinde Huang Chao'nun birliklerinin coşkuyla karşılandıkları söylenir. Tang hanedanı fiilen 885 yılından itibaren zaten yok sayılıyordu ancak şeklen son bulması 907 yılında gerçekleşecekti.

Merkezin güç kaybı, eyalet valilerinin artık kendi atamalarını kendilerinin yapmalarından da anlaşıyordu. Aslında Huang Chao'nun vasalı olan Zhu Wen, 882 yılında Tang ordusunun hizmetine girmiş ve 907 yılında Liang hanedanını (907-923) kurmuştur. Liang hanedanı, Tang hanedanının çöküşü ile Song hanedanının kuruluşu arasındaki beş hanedanın ilkidir. Şatuo Türklerinin generallerinden biri olan ve Li ailesinin babasını kabul ettiği Li Keyong, 905 yılında

Hitaylarla birleşti. Tangların şatuo Türkleri idaresindeyken restorasyonu 908 yılında Li Keyong'un ölümüyle geçici olarak son buldu. Fakat şatao ile Hitaylar arasında devam eden ittifak, 923 yılında Kuzey Çin'in büyük kısımlarını ve Seçuan'ı ele geçirdi. Böylece sonradan Song hanedanı döneminde tamamlanacak olan yeniden birleşme yolunda önemli bir adım atılmış oluyordu. Geç Liang hanedanının yıkılmasından sonra şatuolar Shanxi'de bağımsız bir devleti yönettiler. "On devlet"ten biri sayılan bu Kuzey Han hanedanının merkezi ise Taiyuan idi.

V. BÜROKRASİ VE YENİ RUH (907-1368)

1. Kuzeydeki ve Güneydeki Beş Hanedan

10. yüzyıl bütün Doğu Asya'da bir devrim dönemi idi. "Beş Hanedan" dönemi, merkezin siyasi zayıflığı ve münferit bölgelerde ekonomik açılımın göstergesiydi. Tang hanedanının zayıflamasının ve çökmesinin doğrudan doğruya sorumluları ise askeri valilerdi (*jiedushi*). İlk *jiedushi* mensupları asillerdi fakat yavaş yavaş, ordu komutanlığı yapmış subaylar da *jiedushi* mensubu olmaya başlamıştı. Bu hususta önemli olan ise tanınırlık, askeri beceri ve kişisel otoriteydi.

İmparatorluğun Yeni Tarzda Bir Güç Uygulaması

Jiedushi sistemi ancak 60 yıl süren Beş Hanedan döneminde yıkıldı ve sistemin münferit unsurlarının devam ettiği yeni tip bir uygulamaya geçildi. *Jiedushi*'lerin gücünü merkezi güç lehine kullanma çabaları başarısız oldu. Beş Hanedan dönemi süresince *jiedushi*'lerin geliştirdiği eyalet organizasyonları saraya ve böylece merkezi hükümete devrildi. Bu arada, değişik boylardan ve Han Çinlilerinden oluşacak karışık birlikler kurmak (*fanhan* "Sınır ve Han Birlikleri") ve Tang hanedanının yeniden tahta çıkartmak için yapılan propagandalar önemli bir rol oynuyordu. Geç dönem Tang İmparatorluğu'nun üçüncü hükümdarı Li Congke (934-936), "İmparatorun Ordusu" kurumunu kurdu. Bu ordu geç dönem Jin hanedanı (936-946) tarafından geliştirildi ve eyaletlerin gücünün azalmasını hızlandırdı. Hitaylarla (943-946) yapılan savaş Jin ordusunun gücünü daha da artırdı. Ve "İmparatorun Ordusu", Han hanedanı döneminde eyalet ordularından katbekat üstün hale geldi. 950 yılının 12. ayında Guo Wei, ordu tarafından Zhou hanedanının başına getirildi. Bu Guo Wei ve onun halefi Guo Rang, orduların

gücünü kontrol altında tutmak için bir dizi tedbire başvurdular. Bu maksatla kurdukları saray ordusunun (*tianqian jun*) komutanı Zhao Kuang-Yin sonradan 960 yılında Song hanedanını ilan edecekti.

Birlik Fikrinin Devamı

8. yüzyılın ortalarından itibaren fiilen var olan bir durumun gerçekleşmesi sayılan, imparatorluğun bağımsız devletlere bölünmesine rağmen, gelecek bir tarihte yeniden birleşmeyi, aydınlar ve güncel propaganda mercileri doğal karşılıyordu. Kuzey hanedanlarının ülke içine doğru yönelmeleri, Orta Asya ticaret yollarına erişimin ortadan kalkması, siyasi ve ekonomik ağırlığın güneye ve güneydoğuya kaymasıyla daha da kuvvetlendi. Birbirini izleyen, çoğunlukla kuzeyde, Kaifeng’de mukim hanedanların (Geç dönem Tang: Çang’an) güneye yönelik çıkarlarından başka kuzeydeki, kısmen aynı anda hüküm süren güney krallıkları da bölgesel çıkarlar peşindeydi. “On Devlet” denilen bu devletler sırasıyla şunlardı:

Seçuan’da Erken Shu (891-925) ve Geç Shu (925-965) olmak üzere Shu İmparatorlukları (891-965),

Hunan’da Chu (896-963),

Guangdong ve Guangxi’de Güney Han devleti (904-971),

Fujian’da Min devleti (892-945),

Zhejiang’da Wu-Yue (895-978),

Jiangsu’da Wu (892-937) ve Güney Tang (937-975),

Aşağı Yangtze deltasında Anhui ve Jiangxi,

Hubei’de Güney Ping (907-963),

Shanxi’de Kuzey Hanlarının (951-979) kuzey devleti.

Güneyde Refah: Wu-Yue Devleti

Güney devletlerinin refahı özellikle Wu-Yue’nin (tahminen bugünkü Zhejiang eyaleti) refahından anlaşılır. 13 valilikten

(zhou) oluşan Wu-Yue, 86 bölgeye (*xian*) ayrılmıştı. Wu-Yue, tahminen 550 ila 700 haneli (*hu*) nüfusuyla en zengin devletlerden biriydi. Bu ülkedeki toprak ve sulama sistemi devlet destekliydi. Wu-Yue'nin kurucusu Qian Liu (852-932) 878 yılında Hangzhou'nun savunmasında Huang Chao isyancılarına karşı başarılarıyla dikkati çekmişti ve 897 yılında eski amirinin Tang hanedanına karşı ayaklanmasını engellemişti. 902 yılında Yue prensi, 904 yılında Wu prensi ilan edildikten sonra, 907 yılında Zhu Wen ona Wu-Yen prensi (*wang*) unvanını verdi. Qian Liu, bağımsız bir krallık ilan etmek üzereyken Zhu Wen'in imparatorluk fikrini desteklemeye karar verdi. Taraftarlara ihtiyacı olan Zhu Wen de Qian Liu'ya 905 yılında on çevgan atı ve yeşim taşından bir kemer yolladı. Diğer taraftan 909 yılında kurulan Wu-Yue İmparatorluğu'nun ödediği vergiler ile Liang devleti önemli bir oranda güçlendi. Zhu Wen'in Qian Liu'ya sayısız unvanlar vermesine rağmen Wu-Yue, kendine özgü bir dış politika izleyen, komşu devletlerle (evlilik bağlarıyla güçlenen) diplomatik ilişkiler kuran bağımsız bir devlet idi. 955 yılında Zhou devleti, Wu-Yue devleti birliklerinin Güney Tang'a girmesini sağlamaya çalışması Hangzhou'da ateşli tartışmalara yol açtı. Zhou, 958 yılında, önemli bir tuz üretim merkezi olan, Güney Tang İmparatorluğu'nun Huai ve Yangtze arasındaki kuzey bölümünü işgal etti. Böylece aynı zamanda Wu-Yue ve kuzey arasındaki ilişki güçlenmiş oldu. Qian Shu, 978 yılında vergi olarak büyük miktarda para ve diğer hediyelerle Kaifeng'e gittiğinde, bu devletin de Song hanedanına bağlılığı kesinleşmiş oldu.

2. Sınır İmparatorlukları

Liao

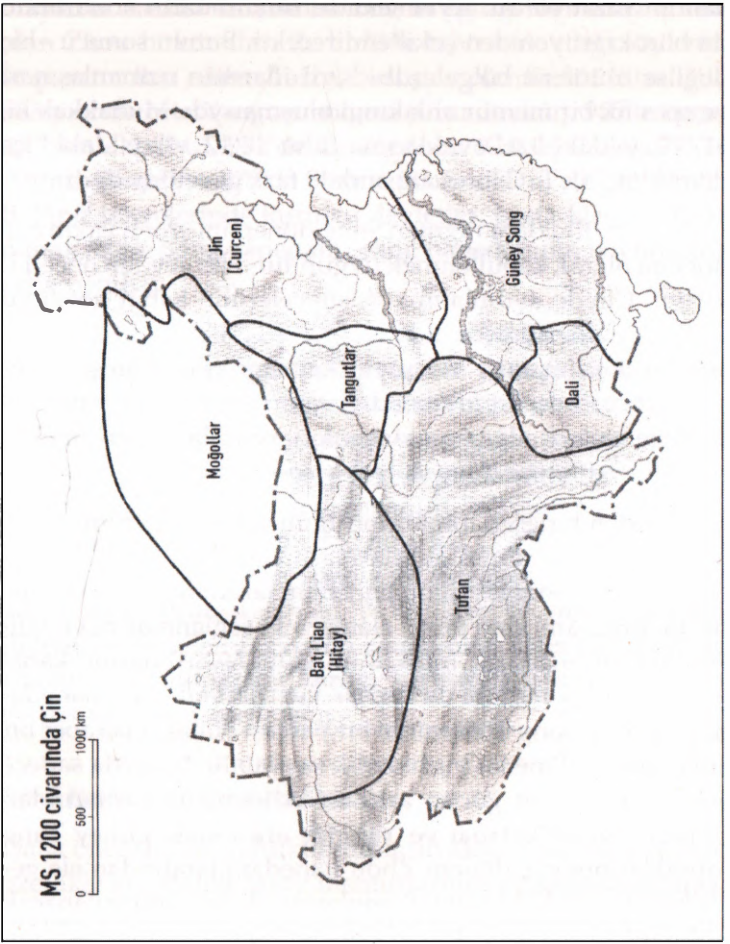
Hitayların kurdukları Liao hanedanı (947/946-1125), Çin kültür dünyasının sınırındaki "Çinlileştirilmiş imparatorluklar"dan birisiydi. 907 yılında, Hitaylıların Yelü boyundan gelen başkanları Apaoki (ö. 926), kendini imparator (*Tianhuangdi*) ilan etmiş ve Çin hanedanlarının belirgin özelliklerine sahip olmayan yeni tip bir hanedan kurmuştu. Örneğin hü-

kümetin ilk olarak 916 yılında bir şiarı olmuştu. Bu hanedan, Mançurya'daki bir nehir olan Liao ismini de ancak 937 yılından itibaren kullanmaya başlamıştı. Çin'deki diğer bölgelerle ilişkiler de farklılıklar gösteriyordu. Geç Tang dönemi kralının damadı ve kral gibi kendi de bir Shatuo olan Shi Jingtang (ö. 942), Hitayların yardımıyla hükümdarlığa yükseltildi ve 936 yılında bazılarının Çin benzeri dedikleri Jin hanedanını kurdu. Bunun için Hitaylara vergi ödemek ve Kuzey Hebei ve Kuzey Shanxi'deki 16 valiliği Hitaylara bırakmak zorunda kalmıştı. Shi Jingtang, Song hanedanının imparatorluğu birleştirmesinden sonra dahi valilikleri geri alamadı.

Liao imparatoru Liao Jingzong (969-982) döneminde ikinci Song imparatoru Song Taizong, 979 yılı başında Kuzey Han devletine saldırdı. Bunu takiben Youzhpu'yu (bugünkü Pekin) işgal etti fakat Liaolar tarafından geri püskürtüldü. Böylece Taizong'un hiç değilse kaybettikleri bölgeleri geri alma niyeti belirmiş oldu. 1005 yılında imzalanan Shan-yuan Antlaşması 100 yıldan uzun süre yürürlükte kaldı. 12. yüzyıl başlarında Liao hanedanı eski vatandaşları Curçenlere karşı savunma savaşlarını sürdürürken Song sarayı, 16 valiliği geri alma imkânı görünce Jin ile beraber Liao'ya karşı çıktı. Fakat Jinler süren antlaşmayı Songlara hatırlatarak Pekin'i fethettiler ve 1127 yılında Kuzey Çin'i işgal ettiler.

Tangut İmparatorluğu Xixia

Çin'in yerleşim alanlarının kuzeybatı sahilinde 11. yüzyılda Tangut boylarının yönetiminde Xia veya Batı Xia (Xixia) adı altında yeni bir devlet kurulmuş ve 1227 yılında Moğollar tarafından yıkılmıştır. Bu devletin yönetici tabakası Xianbi ile karışmış Tangutlardan oluşuyordu. Bunlar ise Tibetçe-Birmanca karışımı bir dil konuşan Tuyuhunların devamıydı. Lisanları, Güneybatı Çin'deki Yi (Luoluo) diline benzerdi. Ordos bölgesinden gelen Tangutlar, iki büyük ticaret merkezini, o zamana kadar Tibet yönetiminde olan Wuwei ile uzun yıllar Uygurların idaresindeki Zhangye'yi ele geçirmişlerdi. 1038 yılında, sınırları bugünkü Gansu eyaletini aşan imparatorluklarına Xia adını koydular ve Sarı Irmak yakınlarındaki başkentlerine yerleştiler.

3. Song İmparatorluğu - Yeni Bir Dönemin Başlangıcı mı?

960 yılında ilan edilen Song hanedanı, bürokratik yönetimin ve memur atamasının yerleştiği dönemdi. Aynı zamanda, siyaset, felsefe ve edebiyatın ana konularının yönlendirilmesiyle ilgili büyük tartışmaların da dönemi idi. Fakat en önemlisi, o zaman kadar hiç görülmemiş ekonomik bir gelişmeye, yeni pazarların ve şehirlerin oluşmasına da tanıklık ediyordu. Bürokrasi, ihtiyacı olan yeni tip bir memur

sınıfını yaratıyordu. Aynı şekilde, hükümdarın konumunu da bürokrasi yeniden şekillendirecekti. Bunun sonucu -hiç değilse münferit bölgelerde- sivil idarenin uzmanlaşması ve spesifik bir memur ahlakının oluşmasıydı. Muhakkak ki, 11. yüzyıldaki özel ayaklanma ruhu ile 12. yüzyıldaki "içe dönüklük" (J. T. C. Liu) arasındaki fark gözetilmeliydi.

Sayırsız itirazlara rağmen Song dönemini erken yakın çağ dönemi olarak kabullenmek uygundur. Her şeyden önce 11. yüzyıl, Çin'de aydınlanma düşüncelerinin kabul gördüğü bir dönemdir. Bu dönemde, sadece gelenekler yeniden canlanmakla kalmamış, her şeyin kaynağı araştırılmıştır. Bunun neticesinde, herkes kendi çağının önemini kavramıştır. Böylece sadece algılama sistemleri ve anlamların yapıları değil, hayatın tüm duyguları değişmiştir.

Yeniden birleşen imparatorluğun sağlamlaştırılması, artık Tang hanedanının sınırlarına ulaşmasa da kuzeydeki beş hanedan, sonraki Zhou hanedanı tarafından başlatılmıştır. Bu program, yeni tarım alanlarının sağlanmasını ve kullanılmasını, manastır mülkünün kamulaştırılmasını, kanal ve barajların yapımını da kapsar. Geç dönem Zhou hanedanı (951-959), Song döneminin bir parçası olmakla beraber bir anlamda bu döneme bir hazırlık sayılabilir. Sarayda sadece askeri değil, tüm gücün artması birleşmenin şartlarından biriydi. Özellikle Huai ve Yangtze arasındaki güney Tang topraklarının geç dönem Zhou hanedanı tarafından ele geçirilmesi, ancak 10. yüzyıl sonlarına doğru tamamlanacak münferit imparatorluk parçalarının yeniden entegrasyonu yolunda önemli bir adım sayılıyordu. Müteakip yıllarda izlenen siyaset, 951-979 arasında diploması ve fetihler yoluyla izlenen siyasetin devamıydı. Zhou hanedanından Song hanedanına geçerken ise asıl konu, daha önceki temel sorunlar değildi. Bu hanedan değişikliği öncelikle çeşitli unsurların birleşmesiyle gerçekleşmişti. Zhao Kuangyin, en önemli askeri gücün, saray ordusunun komutanı olarak, Kaifeng girişinde Chen köprüsü üstünde, birlikleri tarafından imparatorun gücünü temsil eden sarı bir kaftanla karşılanmış ve bir bakıma imparatorluk tacını kabul etmeye zorlanmıştı. Zhao Kuangyin başkente döndüğünde, imparatorun dul eşi

olayların baskısı karşısında boyun eğdiği ve henüz çocuk olan Zhou hükümdarı ile birlikte tahtı terk ettiği söylenir. İmparator ilan edilen Taizu, birleşme planını sürdürmüştü. 963 yılında orta Yangtze bölgesi (Chu devleti), 965'te Seçüan (sonraki Shu), 971'de Guangdong (Güney Han), 975'te Anhui, Jiangxi ve 979'da Shanxi (Kuzey Han) ele geçirilmişti. Sınır bölgelerinde kurulan devletler, başta Liao ve Xixia olmak üzere Song hanedanı, Tang hanedanının boyutlarına erişememişti.

Zhao Kuangyin'in saray ordusuna kumanda etmesi sayesinde tahtı ele geçirmek yolunda yaptığı mücadeleler şimdiye kadar olanların en kansızıydı. Kendi deneyimlerine dayanarak askeriyeye karşı bir güç kısıtlaması siyaseti gütmüş ve özellikle de saray ordusunu kontrolü altında tutmuştur. Bu yöndeki en belirgin adım, 962 yılının 7. ayındaki subayları serbest bırakma bayramı idi. O gün "şarap kadehi askeri gücün yerini aldı" (*biejiu shi bingquan*). Diğer taraftan Taizu, saray ordusu için en iyi birlikleri seçerek eyalet birliklerinin ve valilerin gücünü kısıtlamıştı. Özet olarak, Zhao Kuangyin'in imparator birliği sayesinde ordunun politik gerilemesini durdurmuştur.

Sivil Denetim Altındaki Ordu

Daha önceki otokrat hükümdarların aksine yeni hükümdar, özellikle en önemli saray memurlarının yetkisini azaltarak, mutlak bir hükümet için gerekli kurumsal bir çerçeve çizmişti. İmparatorluğun, bundan böyle sürekli bir düşüşe geçmemesinin sebeplerinden biri de budur. Merkezi gücün azaltılmasıyla, özellikle de ordunun sivil denetime bırakılmasıyla örneklemelere bir değişiklik getirilmişti. Çünkü Tang dönemine kadar askeri ve sivil yükselmeler arasında kesin bir ayırım yoktu. İmparatorluk birliği için son derece önemli militokrat⁵ güç, asıl idari yükü taşıyan başbakanlık makamında (*shangshusheng*) mutlak bürokrasiye dönüşür. Fakat yönetim, yine eleştirilerin hedefi olmaya devam ediyordu. Etkili bir merkezi idare yandaşları ile feodal güç temsilcilerinin görüşleri birbirleriyle çatışıyorlardı. 1069-1076

5 Yönetim gücünün liyakate dayandığı yönetim biçimi. (e.n.)

yıllarındaki Wang Anshi ismiyle anılan reformlar, oldukça çok tepkilerle ve bazı engellerle karşılaşmış olsa bile, başbakanlık makamının güçlenmesine ve ordu üstünde Gizli Devlet Konseyinin (*shumiyuan*) emir gücünün artmasına sebep oluyordu. Kapsamlı bir merkezi idare eğilimleri, aslında hiç sona ermemiş olan ve Çin'deki yabancı egemenliği esnasında yeniden canlanan, büyük arazi sahiplerinin ve memurların bir bölümünün tercih ettikleri feodal yapılar tarafından engelleniyordu.

Kurucusunun başlattığı işleri, ismi Song Taizong olarak kararlaştırılan ikinci Song hükümdarı (976-997) devam ettirmişti. Taizong, özellikle yönetim usullerini kurumsallaştırarak imparatorluğun bürokratikleşmesini sağlamıştı. İmparatorluğun münferit bölgelerinde merkezi politikaya karşı artan hoşnutsuzluğun sebeplerinden biri Song hükümdarlarının beceriksizliğinden de kaynaklanıyordu. 993 yılında Seçuan eyaletinde, sınır eyaletlerinin Song devletine katılmasından sonra sömürülmesine ve fakirleşmesine tepki olarak başlayan, Wang Xiabo ve Li Shun önderliğindeki ayaklanma ise ancak 995 yılında bastırılabilmiştir.

Memur Atamaları ve Eğitim Sistemi

Yeni kesimlere görev olanakları sağlayan resmi eğitimin ve uzmanlaşmanın yaygınlaşması sadece bürokrasiyi geliştirmekle kalmamış, kamusal alanı da etkilemiştir. Fakat hâlâ tanınan kişilerin (*yin*) atanmasına rastlanıyordu. Özellikle yüksek makamlarda, bu imtiyazdan yararlanarak kendi soyundan gelenleri memuriyete sokma alışkanlığından kurtulmak için görevini düzgün yapmak teşvik ediliyordu. Memuriyete girebilmek için devlet sınavından daha farklı yolların kabul edilmesinin birtakım sebepleri vardı. Örneğin, sınavdaki beklentilerle sonradan görev esnasında hiç karşılaşılması bunlardan bir tanesiydi. Chongning döneminde (1102-1106), sınav sisteminin geçici olarak kaldırılarak yerine genel bir okul ve üç kademeli (*sanshe*, kelime anlamı: 3 derslik veya 3 sınıf) bir yüksekokul sisteminin getirilmesinin en belirleyici delili, eski çağlardaki okul ve eğitim sistemini yeniden canlandırarak "Ahlak öğretisini gerçekleştirme" arzusuydu.

Geleneklerin yeni şekilleriyle kabulü, eğitim sayesinde nitelik kazanma bağlamında anlaşılmalıdır. Açık bir eleştiri yanında, başvuru kitaplarının yazılması, eski çağlara ait özel koleksiyonların ve geçmişe ait belgelerin korunması önem kazanmıştı. Budizmin kabulünden sonra her canlıda Buda'nın bir parçasını görmek, sosyal değişim sürecinde eşitlik geleneğini hızlandırmıştı. Fakat münferit kişilerin eğitim yeteneğiyle ilgili iyimserlik, bir yandan sosyal sorumlulukların, diğer taraftan ekonomik çıkar çatışmalarının baskısıyla kısıtlanıyordu.

İç Ticaret ve Zanaatkârlığın Uzmanlaşması

Song dönemi ekonomik alanda ilerleme gösterirken, aynı zamanda köklü değişikliklere de sahne olmuştu. 893, 1048 ve 1194 yıllarında Sarı Irmak'ın (Huanghe) yolunun değiştirilmesi, henüz Tang döneminin ortalarından beri görülen ve özellikle güneydoğuyu hedef alan göç ve yerleşme hareketlerini hızlandırmıştı. 13. yüzyılın sonlarında tahminen Çin nüfusunun %85'i güneyde, yani Huai Nehri'nin güneyinde yaşıyordu. Nüfus yoğunlaşması, tarımın da güçlenmesini, örneğin suyla işleyen değirmen ve harman makinalarının kullanımı gibi kısmi mekanizasyonu gerektiriyordu. İmparatorluğun münferit bölgeleri ekonomik açıdan artık özerk olmadıklarından, iç ticaret daha da güçlenerek ülke içindeki su yolları ve kanallarda yoğunlaşmıştı. Böylece esaslı bir gemi yapım endüstrisi başladı ve bu durum, hâlâ Çinlilerin elinde olan dış ticarete ivme kazandırdı. Bölgeler ötesi dış ticaretin güçlenmesi, devletin ulaşım yollarını düzelter bir yapılanmaya yönelmesine yol açtı. Özellikle 11. ve 12. yüzyıllarda ulaşım açısından su yolları büyük önem taşıyordu. Güneye doğru çekilme ve 1130 yılında Curçen devleti Jin ve Güney Song arasında Huai Nehri'nin sınır teşkil etmesiyle kuzey-güney ilişkileri geçici olarak önemlerini yitirdiler.

Şehir oluşumları esnasında farklı alanlarda uygulamalar gerçekleştirildi: Örneğin zanaatta uzmanlaşma, yaşlılar için bakım evlerinin kurulması, yetimhaneler, mezarlıklar, itfaiye istasyonları ve iş-işçi bulma kurumları gibi. Ayrıca, masal anlatıcıların, hayat kadınlarının ve dansçı kızların ya-

nında dolandırıcı ve suçluların da dâhil edildikleri eğlence mekânları açıldı. Toprak edinme hakkı sayesinde, toprağın az sayıda kişinin elinde bulunması teşvik edilince büyük çiftlik arazilerinin (*zhuangyuan*) sayısı arttı ve küçük çiftçilik azaldı. Toprak kiralayamayan küçük çiftçilerin (*dianhu*) göç etmekten başka çareleri kalmıyordu ve bu durum şehir nüfusunun artmasına katkıda bulunuyordu. Şehirlerde kente özgü bir kamusal alan ve şehir kültürü doğuyor, zanaatla ve teknikle ilgili kazanımlar bu kültürü destekleyerek canlandırıyor. Örneğin tahta baskının gelişmesi ve dut ağacının kabuğundan elde edilen iyi kâğıt sayesinde kitap basımının masrafı o kadar azalmıştı ki imparatorluğun her yöresinde özel basım evleri açılıyordu. Bu arada verimin artırılması ve tasarruf olanakları herkesçe biliniyordu. 12. yüzyılda bir memurun söylediğine göre, yönetimde kullanılan evrakların baskıya verilmesi, aynı evrakların el yazısı kopyasından on kat daha ucuza mal oluyordu.

Sosyal Yardım

Fakirlere kurumsal yardımın temeli, Song döneminden önce manastırlara dayanıyordu. Hatta 8. yüzyılda bazı manastırların resmi görevleri arasında fakirlere yardım etmek de bulunuyor ve devlet bu maksatla manastırlara fazladan imkânlar sağlıyordu. Song döneminde genel olarak fakirlere yardımın devletin görevi olduğu düşünülmeyle beraber yine de kötü yönetim ve yolsuzluklar eleştirilerek fakirlerin ve “ekonomik nedenlerle göç edenler”in (*Wirtschaftsflüchtlingen*) sayısını azaltmak için yeni öneriler getirilirdi. 12. ve 13. yüzyıllarda, tıpkı eğitim sisteminde olduğu gibi, yardım tedbirlerinin merkezden uzaklaştığı görülür. Bu tedbirleri alt yönetim birimleriyle aileler ve bazı boy birlikleri üstlenirdi.

Song Döneminde Hukuk

Song döneminde hukukun gelişmesinin karakteristik özelliği, *Tanglü shuyi*’nin 737 yılındaki ceza hukuku yasasına dayanan Dou Yi’nin (914-966) 963 yılında çıkardığı *Song xingtong*’a karşılık öncelikli durumların gittikçe önem kazanmış

olmasıdır. Song döneminin hukuk kültürü, kanunlar önünde eşitlik tanıımıyordu ve sekiz imtiyazlı grup söz konusuydu. Bunlar arasında, araştırma ilkesini göz önünde bulundurma talebi ve bir karara karşı temyiz hakkını kullanma imkânları gibi önemli kazanımlar da vardı. Tartışmalı olan konu, halkın bu yasaları kabul edip etmeyeceği ve hapis cezası, tutuksuz yargılanmanın yanında idam, sürgün, zorla çalıştırma, dayak cezası, dövme veya teşhir etmeye karşı tutumuydu.

Reform Denemeleri ve Sosyal Hareketler

11. yüzyıl, büyük reformların veya reform denemelerinin çağıdır. Bu yargı her ne kadar doğru olsa da Çin İmparatorluğu'nda en baştan beri politik sistemi değiştirmek ve kötü yönetime engel olmak gibi, çok farklı eğilimlerin bulunduğu gerçeğinin üstünü örter. Bu açıdan bakıldığında Çin tarihinin reform tedbirleriyle dolu olduğunu görürüz; onun için Wang Anshi'nin önerileri için sadece Fan Zhongyan'ın (989-1052) ve Li Gou'nun (1009-1059) reform önerilerinin değil, Sang Hongyang'ın Han döneminden kalan tarım reformları da örnek olarak gösterilebilir. Bu arada, 11. yüzyılda toprak dağılımındaki eşitsizlik ve yetersiz bürokrasi gibi geleneksel olarak zaten mevcut sebeplere bir taraftan memurlarla tüccarlar arasındaki giderek artan maddi farklar, diğer taraftan memuriyetteki bozukluklar ve nihayet kuzeye karşı olan özel askeri durum da zikredilmelidir.

11. yüzyılda ciddi reform planlarıyla ilk karşımıza çıkan kişi Li Gou'dur. Li Gou, generallere daha geniş özgürlükler tanınmasını önermiştir. Askerlerin sayısının artmasına rağmen (960 yılında 378.000 kişi; 1041 yılında 1.259.999 kişi) ordunun nüfuzu azalmıştır. Tangut İmparatorluğu'nun önlenmesinde katkısı olduğu için Fan Zhongyan'ın (989-1052) talihi, arkadaşı Li Gou'dan daha açıktı. Fan, memuriyette ve/veya memur kavramında reformlar yapmak istiyordu. Fakat her şeyden önce hükümdarın desteği olmadığı için rakiplerinin karşısında ayakta kalması zordu. Birçok konuda Fan Zhongyan'ın önerilerini ele alan, Wang Anshi'nin 1058 yılındaki "On Bin Kelimelik Memorandum"u da önceleri

bir ses getirmedi. Wang Anshi, ancak 1069 yılında Shenzong (1068-1085) tarafından başbakanlık makamına getirildikten sonra “yeni politika”sını (*xinfa*) gerçekleştirmeye başladı. Sert direnmelere rağmen önlemlerini uygulayabildi ve söz konusu tedbirler, Wang Anshi’nin 1076 yılında görevden alınmasından ve onun yeni yasalarına karşı güdülen siyasete rağmen 1085-1093 yılları arasında yürürlükte kaldı. Bu reformist gelenekler bağlamında, uzun zaman Song hanedanının mezarını kazan kişi olarak karalanan son başbakan Jia Sidaoyu da anmak gerekir ki Jia Sidao, imparatorluğun çöküşünü önlemek için çok gayret göstermişti. Hangzhou civarındaki Zhejiang’da özellikle 1127 yılından sonra büyük arazi sahiplerinin sayısı artmıştı. 1260 yılından beri başbakan olan Jia Sidao, Devlet Çalışma Planı (*gongtianfa*) yardımıyla birliklerin bakımını güvenceye almak istiyordu. Zorunlu satışı kaldırmak isteyen bu sisteme göre tahıl ürününün tahminen üçte biri devlet tarafından belirlenen miktara göre satılacaktı. Fakat devlet, çoğunlukla değersiz kabul edilen kâğıt para ile ödeme yapmaya devam ediyordu. 1263 yılında yürürlüğe giren ve kamulaştırmaya yönelik Devlet Çalışma Planı, büyük arazileri satın almayı öngörüyordu. Bu reform, Jia, başbakanlık makamından indirilinceye kadar 12 yıl (1275’e kadar) devam etti.

4. Kuzey’in Kaybedilmesi ve Güneye Çekiliş

Hanedanın Ortasında Kriz

Song hanedanının, 11. yüzyılın sonlarından itibaren çöküşe geçmesinin tek sebebi tarım yasasının getirdiği sorunlar değildi. 1093 yılında Zhezong idareyi ele geçirdiğinde, Wang Anshi reformları yandaşlarını göreve getirdi. Bunların arasından Cai Jing (1046-1126), eğitim sisteminin iyileştirilmesinden sorumluydu. Fakat dönüm noktası dışarıdan gelen bir güçle gerçekleşti. Bir zamanlar Hitayların müttefiki olan Curçenler, bir önceki sene Kaifeng’i işgal ettikten sonra 1126 yılında imparatorluğa yeniden saldırdılar ve kısa bir süre önce tahttan feragat eden İmpartor Huizong’u, oğlu Qin-

zong'u ve tüm imparator sülalesini esir aldılar. Song İmparatorluğu'nun kuzey sınırını tehdit eden Curçenlerin hedefi büyük topraklar işgal etmek değil, kendilerine itaat edecek bir tampon devlet kurmaktı ve bunda da kısa bir süre de olsa başarılı oldular.

1127 yılının 1 Mayıs günü, 21 yaşındaki Zhao Gou imparator olarak tahta geçerek ülkeyi 1162 yılına kadar yönetti. Huizong'un hapisneden ona gizli bir mesaj ilettiği ve "Derhal tahta çık ve anneni babanı kurtar," dediği rivayet edilir. Yeni imparatorun ilk önlemlerinden biri reformcuları rehabilite etmek oldu. Fakat esas sorun hâlâ Curçenlere karşı bir direnişe geçip geçmeme ya da güneye çekilip çekilmeme meselesiydi. Birçok farklı menfaat söz konusu olduğundan bu sorunun kesin bir cevabı yoktu. Çoğu kişi, güneye doğru gerilemede utanç verici bir durum görmüyordu çünkü güneyin zenginliği ve Zhenzhou (bugünkü Nanjing'in doğusundaki) ve Yangzhou gibi, çay ve tuz bulunan şehirlerin cazibesine kapılıyordu. Fakat memurların çoğu, kuzeyden gelseler bile bu geri çekilmeye karşıydılar. Bununla beraber Cai Jing'in başbakanlığı esnasında tasarruf etmek için birliklerin terhis edilmesinin faydası görülmedi. 1107-1110 yılları arasında, eskiden 950.000 kişi olan Song ordusunun ancak 500.000'e eriştiği ve hatta 1126 yılında sadece 300.000 askeri olduğu bilinmektedir.

Curçenlerin Yıkımları

1127 kışında Jinlerin yeni seferleri Kuzey Çin'i sarsmıştı. İmparatorun Yangzhou'daki kısa konaklaması da Curçenlerin tehdidi altındaydı. 1129 ilkbaharında bazı kumandanlar, imparatoru üç yaşındaki oğlunun lehine tahttan feragat etmeye zorluyorlardı. Fakat yeni danışmanlardan biri, birlikleri topladı ve birlikler Hangzhou kapılarına geldiklerinde yine eski hükümdarı tahta çıkarmayı önerdi.

Curçenler ilerlemeye devam ettiler ve 1129 kışında Nanjing artık tutunamadı. Hatta imparator onlara bölgede bir uydu devlet olarak varlıklarını sürdürmelerini önerdi. Saray ahalisi, Hangzhou'dan Yuezhou'ya (bugünkü Shaoxing)

kaçtı ve bununla beraber maiyetindekilerin sert tepkilerine rağmen imparator, denize doğru ilerledi ve yaklaşık 60 gemi ve 3000 askerle birlikte kaçtı. Ordunun durumu ümitsizdi fakat Curçen birliklerinin acımasız saldırıları halkın Song hanedanına bağlılığını artırmıştı.

Curçenler, Yangtze Nehri'nin aşağı yatağında ve Hang-zho koyu civarındaki şehirleri 1129-1130 ilkbaharları arasında yağmaladıktan sonra kuzeye döndüler. 1131 yılının ilkbaharında hanedanının yeniden kuruluşu ve "Shaoxing" ("Açmaya devam eden çiçek") şiarı müjdelendi. Hükümet merkezi evvela Nanjing oldu fakat 1138 yılında Hangzhou önce "Duraklama Yeri" (*xingzai*, Avrupalıların yazdıklarında buna sonradan "Quinsai" denmiştir) ilan edildikten sonra fiilen başkent oldu. Çin yine birleşemedi. 60'lı yılların başında kuzeyden gelen saldırılarla Güney Song'u egemenliği altına almak planları da tıpkı güneyin merkezi yeniden elde etmek çabaları gibi başarısız oldu.

Çin'in büyük kısımlarının elden çıkmasına sebep olan Jin birliklerinin işgalinden sonra hükümet birlikleri sürekli yenildiler. Bunun sonucunda, Song sarayı yerel önderler yönetiminde gönüllü milis birliklerinin kurulmasını teşvik etti. Nihayet 1141-1142 yıllarında iki devlet arasında barış antlaşması imzalandı. Fakat bu milisler Curçenlerle yapılan sonraki savaşlarda (1161-1164 ve en önemlisi 1206-1208) önemli bir rol oynayarak Song ve Jin arasındaki barış antlaşmalarını (1141, 1165, 1208) engellemeye çalıştılar. Jin İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra (1234) hükümet, milisleri desteklemekten tamamen vazgeçince, gayrinizami harp birliklerinin önderlerinin çoğu Moğolların tarafına geçtiler ve böylece Songların 1234 yılından sonra ortaya çıkan yeni düşmanlarının savaş gücünü artırdılar.

"Fetih Hanedanı"nın Kuruluşu: Jin İmparatorluğu

Song hanedanını güneye püskürten Curçenler (Çinliler, Nüzhen derler), Doğu Mançurya'da yaşayan Tunguz kökenli göçebe çobanlardı. Moğol unsurlara rağmen dilleri Tunguzcaydı. 1100 yılları civarında Wanyan boyundan

gelen Aguda yönetiminde bir konfederasyon kuruldu. Bu süreç, yeni bir hanedanın kurulmasıyla sonuçlandı. Bundan önce münferit 100 kadar boy arasında amansız güç savaşları cereyan etti. Sonunda Aguda kendini Wanyan boyunun tartışmasız askeri lideri ilan etti ve sadece bir "Boy (kabile) Meclisi" oluşturmakla kalmayarak milis birliklerinin sistemini de değiştirdi. Aguda'nın Jin (Curçen) imparatoru ilan edildiği 1115 yılı, aynı zamanda bu hanedanın kuruluş yılıdır. Song ve Curçen devleti arasında 1115 yılında Hitaylara karşı imzalanan antlaşma, sonunda Song hanedanının zararına olmuştur. 1122-1123 yıllarında Curçenler Hitayları yendiler ve 1126 yılında Huai bölgesine kadar ilerleyerek Kaifeng'i ele geçirdiler.

Curçen egemenliğinin yayılması beş aşamada gerçekleşmiştir: 1) 1115 yılına kadar kuruluş dönemi, 2) 1115-1150'ye kadar ikili yönetim, yani bir taraftan boyların (kabilelerin) gelenekleri, diğer taraftan Çin usulü yönetim, 3) İkili yönetim şeklinden merkezi yönetime geçiş (1123-1161), Çinlileşme dönemi, 4) 1189 yılına kadar yerlilerin karşı akımlarının dönemi, 5) 1234 yılına kadar restorasyon ve yıkılış dönemi. Fakat imparatorlar net bir devlet kavramına uzak olduklarından son iki Curçen imparatoru Zhangzong (1190-1208) ve Xuanzong (1213-1224) bile hanedanı hâlâ yasallaştıramıyordu. Hitaylarda olduğu gibi Curçen imparatorlarının da birkaç başkenti vardı. Bunlar arasında en önemlisi Yanjing (Pekin) idi. Curçen hükümdarlarının 1153 yılından itibaren ülkeyi Yanjing'den yönetmesi göçebeliğin hızla azalmasına yol açtı. İkili kurumların yerini merkezi Çin bürokrasına bırakması, öncelikle Curçenlerin en Çin yanlısı hükümdarı olan Hailingwang (1150-1161) sayesinde olmuştur. Hailingwang ise İmparator Xizong'un (1125-1149) başarılarından yararlanmıştır. Curçenlerin sistemi sonraları Moğol İmparatorluğu'nun yönetimini de etkilemiştir.

Moğol Saldırısı ve Kesin Teslim Olma

Moğolların 12. yüzyıldan önce Orta Asya'da önemli bir rolü yoktu. Türklerle ve Tunguzlarla uzaktan akraba olan Moğollar, Hanların birleşik imparatorluğu döneminden beri

Çin'in kuzey sınırının tarihinde önemli bir yer alan göçebe dünyasına aittiler. Kuzeydeki ormanlık bölgede Moğollardan başka avcılık, Ren geyiği yetiştiriciliği ve kürk ticareti ile uğraşan başka boylar da bulunuyordu.

Moğol egemenliğinin Çin topraklarına kadar yayılması Cengiz Han'ın (1160-1227) askeri teşkilatlanması sayesinde mümkün olmuştur. İkinci dönem, Ögeday'ın, Güyük'ün ve Möngke'nin (1229-1259) saltanatta olduğu yıllardır. Bu dönemde Moğol İmparatorluğu topraklarını daha da genişletmiş ve mevcut topraklarını imar etmişlerdir. 1260 yılında Kubilay Han'ın kardeşi Möngke'nin mirasını devralmasıyla üçüncü dönem başlar ve 14. yüzyıl başlarında Çin-Moğol hanedanının yıkılmasıyla sona erer.

Moğol Hanlarının Çin'i işgal etmesi yabancı kavimlerin önceki Çin saldırılarını anımsatıyordu fakat o zamanlar Çin'in elit sınıf mensuplarıyla yabancı hanedanların yönetici aileleri arasında Hitaylar ve Curçenlerle olduğu gibi yakın bir ilişki kurulabilirken bu tür bir yakınlaşma, sözgelimi evlilik yoluyla, artık mümkün değildi. Çünkü şimdi Çin tarafında bağılıklarından artık pek emin olunamayan çok sayıda memur bulunuyordu. Çin İmparatorluğu'nda alelade olaylar merkezden yönetilmediği için, merkezi hükümette olabilecek bir değişiklik yönetimin alt kademelerinde hemen sonuç vermeyecekti. Fakat Çin İmparatorluğu'nun tek devlet fikri yönetici tabakaların zihnine işlemiştir.

1215 yılında Zhongdu'nun fethiyle beraber Moğollar, Kuzey Çin'deki varlıklarını güçlendirmişlerdi. Curçen devleti artık hem güneydeki Songların ve Tankutların hem de aralarında çok sayıda Hitaylı danışmanların ve bazı Çinlilerin de bulunduğu Moğolların ileri saldırılarına karşı kendini savunmak durumundaydı. Moğollar, büyük ölçüde Çinli askeri önderlere dayandıkları için, işgal altındaki bölgeler, Çin güçlerince kontrol ve idare ediliyordu.

Çin halkı, Moğol yönetiminden Curçenlerden daha fazla eziyet çektiği için onlara kurtarıcı gözüyle bakamazdı. Örneğin vergi toplama görevi özel kişilere verilmişti. Bunlar, önceden tespit edilen bir miktarı devlete ödemek mecbu-

riyetindeydi. Bu durum da doğal olarak halk arasında güvensizliğe ve memnuniyetsizliğe sebep oldu. Sonuç olarak o dönemde Moğol İmparatorluğu'nun güney bölgelerinin pek güvence altında olduğunu söylemek mümkün değildi.

Güney Songlar ile Moğollar arasındaki sınır Huai Nehri boyunca ilerliyordu. Songlar bu sınırı henüz 1142 yılında kuzey sınırları olarak kabul etmek mecburiyetinde kalmışlardı. Oysa şimdi Curçen İmparatorluğu'nun yerinde çok daha tehditkâr Moğol Konfederasyonu bulunuyordu. Diğer taraftan Hangzhou'daki Song sarayında hâlâ "orta bölgeler"deki halkın memnuniyetsizliğini ileri sürerek buraları yeniden imparatorluğa katmak ümidi sürüyordu.

Kubilay Han'ın Songlara yaptığı sefer o kadar başarılı olmuştu ki Möngke onun kendi için tehlikeli olabileceğini düşünerek 1257 yılında Kubilay'ı geri çağırmış ve akabinde Songlara birlikte saldırmışlardı. Möngke iki yıl sonra Siçuan'da dizanteriye yakalanıp ölünce, birliklerin başında bulunun Kubilay, derhal Moğolistan'a dönerek kendi hakkı olduğunu düşündüğü büyük han unvanını almaya çalıştı. Tuluy'un hayattaki oğullarından en büyüğü olan Kubilay, doğal olarak Möngke'nin halefi olmalıydı. Fakat Kubilay daha Moğolistan'a dönmeden önce küçük kardeşi Arık Böke bir kurultay toplayarak kendini büyük han seçtirmek istedi. Arık Böke'yi destekleyenler, Kubilay'ın Çinlilerle yakınlığından hoşlanmayan prenslerdi. Bunun üzerine Kubilay da bir kurultay toplayarak kendini büyük han seçtirmek gayesindeydi.

Kubilay, büyük hanlığı güvenceye almak için Moğolistan'a döndüğünde, Güney Songlar açısından tehlike kalmamış gibi görünüyordu. Büyük han seçildikten sonra Songlara evvela birlikte yönetimi önermiş fakat Songlar düşmanca karşılık vermişlerdi. 1268 yılında Songlar ve Moğollar arasındaki savaş yeniden alevlendiğinde, birçok komutan savaşımadan teslim olmuşlardı. Bunun sebebiyse, son Başbakan Jia Sidao'nun (1213-1275) beceriksiz politikası yüzünden Song hanedanına bağlılığın oynak hale gelmiş olmasıydı. Moğol birlikleri, Han Nehri kıyısındaki stratejik açıdan en önemli kale olan Xiangyang şehri üzerinden komutanları

Bayan yönetiminde Hangzhou'ya ilerlediler. Songların son sadık adamları, 1279 yılında, yanlarındaki iki prensle birlikte kendilerini kantonda denize attılar. Böylece Çin, tarihinde ilk defa barbar yönetimine tüm ülke halinde boyun eğerek, Uzak Doğu'dan Rusya'ya kadar uzanan bir dünya imparatorluğunun parçası haline geldi.

5. Moğol Egemenliği

Kubilay ve Yuan Hanedanı

Kubilay, öncelikle Çin'e odaklanmış, bu ülkeyi imparatorluğunun kalbi kabul etmiş ve yönetimi esnasında Moğol geleneklerinden çok Çin geleneklerini uygulamıştır. 1264 yılında başkenti Karakurum'dan Hanbalık'a taşınması (Pekin) bozkır hayatından uzaklaşmasının bir işaretidir. 1267 yılından itibaren Pekin inşa edilmeye başladı. Kubilay'ın 1272 yılında tüm resmi makamları Pekin'e taşınmasıyla şehrin ehemmiyeti giderek arttı. Resmi makamların başkente taşınması Curçen geleneklerinin taklit edildiğine işaret ediyordu. İsimler Çinceydi fakat yönetim ve hükümet Çinli olmayanların elindeydi; resmi dil olarak Moğolcanın yanında genel olarak Çince kullanılıyordu. Kubilay, tüm Çin'e egemen olduktan sonra bile güneydoğudan doğuya kadar fetih politikasını sürdürmeye devam etti. Japonya'ya (1274 ve 1281) ve Cava'ya (1293) yapılan deniz seferlerinin yanlış olduğu anlaşılınca, Moğol egemenliğinin askeri üstünlüğünün sınırlarının bozkır ötesine geçemeyeceği kabul edilmiş oldu.

Çifte Egemenlik İlkesi

Yönetimdeki çok dillilik, 1368 yılına kadar yürürlükte olan "çifte egemenliğin" sadece bir veçhesiydi. Saraydaki ve eyaletlerdeki idari makamlara Moğollar ve askeri gücü elinde tutan Orta Asyalılar ve yönetimdeki Çinliler olmak üzere çifte atamalar yapılıyordu. Buna rağmen dil ve antlaşma sorunları sürekli olarak gündemdeydi. Çinli hükümdar ima-

jına çok önem veren Kubilay'ın bile Çinli danışmanlarıyla birebir konuşmadığı bilinmektedir.

Çifte egemenlik sistemi Moğol fatihlerinin ırk politikasında da karşılığını buldu. Çin vatandaşları, haklarına göre dört sınıfa ayrıldılar. Moğollar, yönetimin başındaydılar ve aralarında çok büyük toplumsal uçurumlar olmasına rağmen imtiyazlı küçük bir sınıftılar. İkinci grubu “özel statülü kişiler” (*simur*) teşkil ediyordu. Moğolların Orta Asyalı ve Ön Asyalı yakınları, çoğunlukla Türkler ve aynı zamanda İranlılar, Suriyeliler ve diğer yabancılar da bu gruba dâhildi. Bunlar büyük ölçüde mali işlerle iştigal ediyorlardı. Aralarında banka görevi gören lonca şeklinde birlikler oluşturmuşlardı. Üçüncü grup Moğolların Kuzey Çin halkını, Hitayları, Curçenleri ve Korelileri kattıkları *Hanren* (Çince: Kuzeyli) idi. Dördüncü ve sayı itibarıyla en fazla olan grup ise *Manzu*'lar, yani “Güney Barbarları” idi. Güney Song İmparatorluğu'nun vatandaşları bu gruba mensuptu. Tüm önemli makamlar ve yabancı dil öğrenmek bu güruha yasaktı.

Eğitimli üst tabaka mensupları idari bir görev alma konusunda çeşitli zorluklarla karşılaşıyorlardı. Sınav sisteminin geçici olarak kaldırılması, Çinlilerin, özellikle de Güney Çinlilerin sınıf aidiyetlerinin indirgenmesi önemli bir rol oynuyordu. Bu görevlerde dolgun bir maaş beklenemeyeceğinden, çoğu kimse için zaten cezbedici bir yönü yoktu. Bunun sonucu olarak da eğitimli kişilerin birçoğu bu görevlerden mahrum kalmış oluyordu. Fakat böylelikle, eğitimli memur idealine dayanan sosyal sistem de sarsılıyordu. Siyasetten çekilen eğitimli kişilerin ortamında yeni bir kültür yeşermeye başlamış, müzikli oyunların ve “eğitimli kişilerin yaptıkları resimler” gibi diğer edebi ve sanatsal akımlar gelişmişti. Bu “münzevi hayatı” mümkün kılan şey, söz konusu kişilerin mal varlıklarına dokunulmamasıyla mümkün olabiliyordu.

Para ve Ekonomi

Ekonomik gelişmeler arasında öncelikle kâğıt paranın kullanılmasını zikretmek gerekir. Moğollar döneminde kâğıt para tek geçerli para birimiydi. Hâlbuki Song ve Curçen

hanedanı zamanında kâğıt para, madeni para ve gümüşe ilaveten kullanılırdı. Devletin piyasaya kâğıt para sürmesi ancak 1260 yılında başlamıştı. Zhengtong yönetimine rastlayan bu tarihte Moğol egemenliği, imparatorluk idaresini geliştirerek devleti güçlendirmişti. Vergi sisteminin sistematik bir şekilde belirlenmesi ve düzenli bir para biriminin ortaya çıkması ise eşzamanlı bir süreçti. O zamana kadar vergi sistemi eksikliklerle doluydu ve esasen Moğol hükümdarların az veya çok keyfi talebine bağlıydı. O zamanki Çin'in ekonomik merkezi olan güneyin fethi de elbette ekonomik açıdan büyük önem taşıyordu. Aslında uygulamada kâğıt para hiçbir zaman yegâne ödeme aracı olmamış, diğer ödeme araçları da geçerliliğini muhafaza etmişti. Çin, Yuan döneminde bile hâlâ takas ekonomisinden parasal bir sisteme geçememişti.

Yuanların Din Siyaseti ve “pax mongolica”

Moğolların dini konularda oldukça hoşgörü sahibi oldukları söylenir. Din siyasetinde önceleri son derece ilgisiz davranmaları bu söylemi doğrular. Çin'de veya başka bir memlekette bir dinin serbestlik ölçüsü, o dinin temsilcilerinin siyasetteki etkisiyle bağlantılıdır. Nitekim dini gruplar arasında, özellikle Taoistler ve Budistler arasında sık sık anlaşmazlıklar ve kavgalar çıkıyordu.

Moğol fatihler, önceleri yerli dinlere, Budizme ve Taoizme müdahale etmediler. 13. yüzyıl ortalarından itibaren görülmeye başlanan Tibet tarzı Budizm, Yuan hanedanının sonuna kadar egemen din olarak kaldı. Budizmin kontrolünü “İmparatorluk Öğretmeni” (*guoshi*) kurumu gerçekleştiriyordu. *Guoshi*, sadece imparator ailesinin özel rahibi değil, aynı zamanda memleketteki tüm Budistlerin en yüksek amiriydi.

Çin'deki tüm hanedanlar arasında Yuan hanedanı özel bir durum arz ediyordu. Çünkü Yuan, Çin topraklarındaki diğer devletlere karşılık uluslarüstü bir dünya imparator-

6 “Moğol Barışı” Batılı bilim insanları tarafından Moğol İmparatorluğu'nun fetihleri sonucu, 13. ve 14. yüzyıllarda fethedilen geniş Avrasya toprakları üzerinde yaşayanların toplumsal, kültürel ve ekonomik hayatlarını etkilediği iddia edilen istikrarı tanımlamak için kullanılan tabir. (e.n.)

luğunun sadece bir parçasıydı. Diğer bir özellik ise, Moğol fetihlerinin neredeyse 25 yıl sürmüş olmasıydı ki bu durum da halkların giderek birbirlerine yakınlaşmalarına olanak sağlıyordu. Moğol hükümdarlarının meşrulaşması, ister Çinli ister Çinli olmayan kökenden gelsin, diğer hanedan kurucularından farklıydı. Bunun sebebi, Moğolların henüz erken tarihlerde kendilerinin de bir devlet anlayışına sahip olmaları ve Çin hudutları dışında da yasal sayılmalarıydı. Moğollardan önce Çin'in çeşitli bölgelerini işgal eden ve yok olan tüm yabancı halklar arasında Moğollar, Çin üzerindeki egemenliklerini kaybettikten sonra da Çin'in kuzeyinde önemli bir güç olarak kalmayı başarabildiler. Moğollar, kendi bünyelerine, Çin'i işgalleri sırasında Çinli danışmanların zorla kabul ettirdikleri yasal unsurları da katarak bu güçlerini kanıtlamışlardı.

Çin'deki Moğol hükümdarları arasında Kubilay'ın müstesna bir yeri vardı. Onun 1294 yılındaki ölümüyle beraber Moğol egemenliği çöküşe geçti. Kubilay'ın, bozkırdaki güçlere karşı elde ettiği başarılarla karşın, amcası Ögeday'ın torunu Kaydu, Kubilay'ın ölümünden sonra da tehditlerine devam etti. Yuan döneminin sonlarına doğru, Kuzey Song'da çatışan gruplara benzeyen fraksiyonlar kendi aralarında çatışmalara devam ettiler. Çin topraklarında Moğol İmparatorluğu'nun çöküş sebebi, iddialara göre Moğolların yumuşamasında aranmamalıdır. Bunun asıl sebebi, zayıf bürokratik düzenin zirai-sosyal gerilimlerle baş edememesinden kaynaklanır. Moğol makamları, bürokratik yönetim geleneklerinden vazgeçilemeyeceğini idrak edince, 1315 yılında devlet sınavları tekrar yürürlüğe girdi.

Avrasya anakaradaki münferit memleketler ve halklar arasındaki ilişkiler, insanların birbiriyle bilgi alışverişi ve ticareti açısından Moğol egemenliğinin büyük faydaları olmuştur. Sayısız elçinin ve Hristiyan misyonerin Moğol hanının sarayına yaptıkları ziyaretler, kıtalararası ilişkinin bir tezahürüdür. "Pax mongolica" denilen şartlar altında yapılan bu ziyaretler, Avrupa'da o tarihten beri Marco Polo, Giovanni de Monte-Corvino ve Willem van Ruysbroeck isimleriyle birlikte anılmaktadır.

VI. OTOKRASİ VE REFAH (1368-1840)

1. Milli Ming Hanedanı Adı Altında Birleşme

Yuan Hanedanının Sonunda Ayaklanmalar

1351 yılında Şantung'da Sarı Irmak'ın eski deltasında kazı yapan bir grup işçinin bir taş heykel buldukları söylenir. İşçiler, tek bir gözü olan bu heykelin arkasında bir de yazı görürler. Yazıda şöyle denmektedir: "Tek gözlü olsa da bu heykeli küçümseme. O, tüm imparatorlukta ayaklanmalar olacağının habercisidir." Bu türden kehanetlere sık sık rastlanıyordu. Fakat Yuan döneminin sonunda huzursuzluklar iyice artmıştı. Yönetimdeki düzensizlik, Moğol ve Müslüman memurların kurallara uymaması ve hırsları, kâğıt paranın hızlı enflasyonu, Tibet'teki Lama rahiplerinin yolsuzlukları ve en önemlisi Çin halkının sürekli baskı altında tutulması ve köylülerin giderek artan sefaleti huzursuzluklara yol açıyordu. Moğollar, yönetim şekillerinde Çin kurumlarının sağlam güçlerine güvenemiyorlardı.

Ming hanedanının kurulmasından önce, genellikle sebebi dini olan birçok ayaklanma olmuştu. 1327 yılından beri Huanghe Nehri'nin taşmasıyla oluşan seller ve bir baraj inşa etmek gerekliliği isyan siyasetini teşvik ediyordu. O dönemlerde Kuzey Çin vadisinde Han Shantong yönetiminde "Kızıl Türban" (*Hongjin*) denilen gizli bir cemiyet faaliyet gösteriyordu. Shantong, Buda Maitreya'nın reenkarnasyonu olduğunu ve barbarları memleketten atması gerektiğini iddia ediyordu. 1355 yılında oğul Han Liner, Song hanedanının hükümdarı ilan edildi. Aynı yıl, Çin tarihinin en parlak kişilerinden biri sayılan Zhu Yuanzhang (1328-1398), o zamanki "askeri liderler"den biri olan Guo Zixiang'ın komutasındaki orduyu devraldı.

Zhu Yuanzhang: İsyancıların Liderliğinden İmparatorluğa

Zhu Yuanzhang tarih sahnesine güçlü bir içgüdü ve yüksek zekâyı şahsında birleştiren bir kişi olarak çıkmıştı. Zhu, 1344 yılında büyük bir kıtlık esnasında manastıra girmiş, dört yıl sonra rahiplikten vazgeçerek Guo Zixiang'ın emrinde çalışan bir grup isyancının liderliğini üstlenmiştir. Zhu, Guo Zixiang'ın yerine geçtikten sonra iktidar politikasını sürdürerek başarılarına başarı ekledi. Yuan sarayının 1354 yılında, Yangtze vadisindeki isyanları dizginleyebilecek tek kişi olan Başbakan Toghto'yu görevden alması da Zhu'nun lehine olmuştu. Zhu, 359 yılında Nanjing ve çevresini işgal etti. 1363 yılında kendini Wu devletinin hükümdarı (*Wuguo Wang*) ilan ettirdiğinde Çin'in orta bölümünü zaten kendi idaresi altındaydı. Beş yıl sonra 1368'de bazı rakiplerini ortadan kaldırdıktan sonra Büyük Ming hanedanını kurarak Pekin'i fethetti. Fakat Çin'in tekrar tam bir birlik haline gelmesi için daha yirmi yıl gerekecekti. 1912 yılı başlarında son bulan Mançu yönetiminde de hâlâ geçerliliğini koruyan kurumların tamamlanmasından sonra da Ming İmparatorluğu'nun sağlamlaşması biraz daha vakit alacaktı. İmparator Xuande'nin ölüm yılı olan 1435'ten sonra sivil idare yine askeri idareye üstün geldi.

Maniheist gruplarla yakın ilişkisi olduğu iddia edilen Zhu Yuanzhang, katı politikasına rağmen en büyük Çin imparatorlarından biridir ve kimilerine göre de Ming döneminin gerçekten en önemli hükümdarıdır. Ondan sonra tahta çıkan 17 hükümdar arasında, devleti yönetim tarzına göre adlandırılan şu imparatorlar zikredilir: İmparator Yongle [Sonsuz Neşe] (1403-1424), Jiajing [Büyük Barış] (1522-1566), Wanli [On Bin Takvim Yapağı] (1573-1620) ve Chongzhen [Büyük Mutluluk Sözü] (1628-1644).

Ordunun Siyaseten Kontrolü

14. yüzyıl ortalarındaki iç savaş kargaşaları esnasında, yeni hanedanın ilanıyla birlikte taleplerini bildiren ve ancak yavaş yavaş eski sınırlarına sokulan bir askeri aristokrasi oluş-

muştı. Ming hanedanı, Moğolların kurduğu imparatorluk birliğini devam ettirebilmişti. Bu birlik, Ming hanedanının çöküşünden sonra da gerçek bir tehdit altına girmedi. Çin, MÖ 221 yılındaki imparatorluğun ilk birleştiği yıldan, Song hanedanının son bulduğu 1279 yılına kadar geçen sürenin yarısında siyasi açıdan parçalanmışken, bundan sonraki dönemlerde çoğunlukla birliğini sürdürdü. Ming hükümdarlarının belki de tarihteki en büyük başarısı bu birliği koruyabilmiş olmalarıdır. Çünkü Ming döneminin başlangıçlarında babadan oğula geçecek bir askeri aristokrasinin varlığı, “yeniden feodalizme dönüşü” mümkün kılıyordu. Fakat erken dönem Ming hükümdarları, orduyu tamamen sivillerin kontrolüne bırakmayı başardılar. Böylece otokrat bir hükümdarlığa dönüşen Ming hanedanında çoğu geleneksel tarihçinin görüşüne göre harem ağalarının çok zararlı etkileri olmuştu. Bu hanedan, hükümdarları Çinli olduğu için, bir önceki Yuan hanedanının aksine “milli” bir hanedandı. Hanedanın kurucusu Zhu Yuanzhang, kendinden önce hiç kimsenin yapmadığı ölçüde gelecek yılları şekillendirmiş, yönetim sınırlarını belirlemişti. Sözelimi 1380 yılında başbakanlık makamını kaldırmış ve önceki hanedandan bir şeyler öğrenmeye çalışmıştı. Fakat Moğolların yerleştirdiği oylama sürecini reddetmişti.

Yönetimdeki düzenlemeler ve makamların, Yuan hanedanı döneminde yeniden yürürlüğe giren ve tamamen Zhu Xi’nin Konfüçyüs öğretisine dayanan devlet sınavları ile bu makamların adaylarına hem ideolojik telkinler de bulunuyor hem de adaylar özel konularda eğitiliyorlardı. Devlet memuru ahlakının oluşması bir süre münferit harem ağalarının “dikta”sıyla teşvik edildi çünkü hükümdarın harem ağalarının yardımıyla sivil yönetimi çiğneme tehlikesi sürekli gerilimlere sebep oluyordu. Harem ağaları, aralarında en tanınmış Donglin Partisi olan hükümeti eleştiren akımların gelişmesini destekledikleri için hanedanın sonlarına doğru, özellikle 1590 yılından itibaren zararlı olmaya başladılar.

Kuruluş dönemindeki dış politika ve birleşme politikası, güç ilişkilerine bağlıydı. Örneğin 1364 yılından önce savaş ağaları kendi aralarında birleşmeye çalışmışlar, 1364 yılın-

dan sonra kuzey sınırının, kısmen askeri koloniler (*tuntian*) kurarak güvence altına alınması ön plana geçmişti. Sonraki yıllarda seferlerle veya asimilasyon yoluyla güney ve batı sınırlarını genişletmek ve güvence altına almak büyük bir gayeydi fakat her zaman başarılı olmak mümkün olmuyordu. Örneğin 1427 yılında Yongle hükümdarı Annam'a (Vietnam) karşı büyük bir mağlubiyete uğramıştı. Doğu ve güneydoğudaki denizaşırı ilişkilerindeyse sahil ve denizaşırı ticaretle vergi toplamak için yollanan elçiler siyasette belirleyici bir rol oynuyordu. Sonraları tamamen vazgeçilse de Hongwu-Yongle hükümdarları zamanında da dışarıya yönelik bir deniz ve donanma siyaseti güdülüyordu. Bu dönemde büyük denizci Zheng He, Afrika'ya kadar gitmişti. Zheng He'nin refakatçilerinden biri olan Ma Huan, 1451 yılında yazdığı "Denizlerin Mucizesi" (*Yingya shenglan*) adlı kitabında etraflıca bilgiler verir.

2. Ritüalizm ve Devletin Mükemmelleşmesi

Hongwu [Güçlü Ordu] (1368-1398) şiarınca Zhu Yuanzhang'ın hükümdarlık dönemi, özellikle Yongle hükümdarının (1403-1424) zamanı, ekonomik açıdan yenilenme, yeni ve bağımsız kurumların kurulması ve aynı zamanda Moğolistan'a, Güneydoğu Asya'ya, Hint Okyanusu'na ve Orta Asya'ya yapılan diplomatik ve askeri genişlemelerin çağıdır. 1420-1421 yılları arasında, Moğolların ve sonraki Mançuların aksine kuzeyde Çin Seddi'nin ötesinde hiç dostu olmamasına rağmen Yongle'nin Pekin'i asıl başkent haline getirmesi, bazı sonuçları olan bir adımdı. Nitekim 17. yüzyılda hemen Mançu birliklerinin saldırısına maruz kalacaktı.

1438 ve 1449 yıllarında Moğol saldırılarını püskürtmeye çalışan hanedan, 15. yüzyılın ortasında önemli bir başarısızlığa uğradı. 15. yüzyılın ikinci yarısı ile 16. yüzyılın birinci yarısı geri çekilme ve savunmalarla geçmişti. Hanedanın diğer çöküş sebepleri arasında demografik eğilimlerin değişmesi de yer alır. Eskiden, Tang döneminden beri olduğu gibi ülkenin en kalabalık yeri artık güney değildi. Kuzeyin de nüfusu artmaya başlamıştı. Ayrıca Çin'in gittikçe izole

olması, sahil boyunca gittikçe artan korsanlığa tepki olarak deniz ticaretinin resmi düzenlemelerle önlenmesi ve kültürlü memurların da öngörü sahibi olamamaları önemli faktörler arasındaydı.

Wanli dönemine (1573-1620) çöküş ve düzensizlik dönemi denir. 17. yüzyılın başlarından beri köylü ve diğer kitlelerin sayısız isyanları olmuştu. Suzhou'daki gibi, kültürlü memurların ve halktan binlerce kişinin, İmparator Xizong (salt. 1621-1627) adına ülkeyi yöneten imparatoriçenin yakını, zalim harem ağası Wei Zhongxian'a (1568-1627) karşı yapılan protestolar buna bir örnektir. Bu dönemin atmosferi benlik bilincini geliştirmeye elverişliydi. Eksantrik bir eğilim sadece edebiyatta değil, diğer sanatlarda, örneğin resimde de ifadesini buluyordu. Bu dönemin en tanınmış ressamı ise yazar Yuan Hongdao'nun yakın arkadaşı Dong Qichang'dır (1555-1636).

Kendini keşfetmek, örneğin günahlarını itiraf etmek ve her gün yaptıklarının bilincinde olmak gibi şuur gerektiren davranışlar, 16. yüzyılda dini alanda da hissedildi. Bunların arasında en bilineni, kendini kontrol etmek ve her gün yaptığı iyi işleri veya kötülükleri Budist rahip Zhuhong (1535-1615) aracılığıyla kaydetmek olmuştur. Zhuhong, Chan öğretisindeki meditasyon ile kendini bulma ve Batılı anlamda cennette yeniden doğmayı müjdeleyen öğretileri birleştirmişti. 16. yüzyılda kültürlü kesimin büyük bir kısmı, olması gerektiği gibi yaşadıklarını varsayıyorlardı. Bu tür görüşlere tarihte sık sık rastlanmıştır. Fakat bu bilinç artık, münferit hükümdarların ve onların danışmanlarının, bu düşüncelerle kendi politikalarını yasallaştırmaya çalışan hükümdarların ve danışmanlarının değil, imtiyazlarını geleneklere bağlılıklarıyla bulacaklarına inanan halk tabakalarına da aitti.

Kamuya açıklığın yeni ifadeleri başkent gazetesi, *Dibao* veya *Tangbao*'da kendini gösteriyordu. *Tangbao*, Ming döneminden önce de vardı fakat ancak geç Ming döneminde kurumsallaşmıştı. Önceleri el yazıları halinde hazırlanan bu gazete, 1628 yılından itibaren matbaada da basıldı. Mançu hükümetinin de devraldığı bu kuruluş, sonradan *Jingbao* (Pekin Gazetesi) adı altında meşhur oldu. Münferit bölgesel

düzenlemelerin giderek artan öz değeri bilinci, 16. yüzyıldan beri artan yerel kroniklerde (*difangzhi*), eyalet, vilayet, bölge ve şehir kroniklerinde de ifade buldu.

Ming hanedanının yıkılmasını her şeyden önce tarım alanındaki sosyal gerginlikler ve Çin tarihinde çok sık rastlandığı şekilde bu gerginlikleri hafifletecek bir siyasete sahip olmamak körüklemiştir. Bunun neticesinde, topraksız kalan köylüde sosyal huzursuzluklar başlamıştı. Ticaretin ve hareketliliğin artması ve ateşli silahlara sahip olmak, bu tür ayaklanma hareketlerini teşvik ediyordu. Tarımla ilgili sosyal sebeplerin yanında Ming döneminde, örneğin dokuma tezgâhlarının geliştirilmesi ve fabrikaların çoğalması gibi teknolojik değişiklikleri de zikretmek gerekir.

Yeni meyvelerin ve bitkilerin yetiştirilmesinin az da olsa bir rol oynadığı söylenebilir. 1530-1540 yılları arasında yer fıstığının, Yünnan'da tatlı patatesin (ilk olarak 1563 yılında) yetiştirilmesi ve en önemlisi Kuzey Çin'de mısır ekilmesi ekolojik açıdan korkunç sonuçlar doğurmuştur. Henüz 17. yüzyılda tarihçiler, Ming hanedanının yıkılışı ve sonradan "Mançu" adını alan bir Curçen boyunun kendini kabul ettirmesi konusunu incelemişler ve sadece bir yazar 40 ayrı sebep saymıştır. Bu sebepler arasında 17. yüzyıl başlarındaki devletin ekonomik krizi, halk ayaklanmaları ve yönetimle güçlü harem ağaları arasındaki anlaşmazlıklar da yer almaktadır.

3. Hanedan Değişikliği ve Yabancı Egemenliği

Ming hanedanının merkezi idaresi, yerel yönetimin kontrolünü tamamen kaybetmişti. Böylelikle idare, artık vergilerle ilgilenemiyordu. 1629 yılından itibaren Şensi, Gansu ve Şansi'deki ayaklanmalar giderek artmış, sonuçta Li Zicheng adında bir askerin yönetimine girince ticaret de artık tamamen ordunun gündeminde olmuştu. 1644 yılında Li Zicheng'in Pekin'i almasıyla birlikte imparator kendini astı. Artık her şey Wu Sangui'nin, yani kuzey birliklerinin komutanına bağlıydı. Wu, Mançuların tarafına geçince diğer komutanların ve isyancıların kaderi de belirlenmiş oldu. Çin kurumlarını örnek alan Abahai, yeni hanedanı yıllar önce

ilan etmiş olmasına rağmen, Qing hanedanının başlangıç tarihi 1644 diye kabul edilir.

Curçen prensi Nurhacı (1559-1626) başkumandan olmuş, 1616 yılında “geç Jin döneminin hanı” unvanını almıştı. Onu izleyen Abahai, 1629-1630 yıllarında Çin’e, 1638’de de Kore’ye saldırmıştı. 1636 yılında ise Büyük Qing (“Işık Saçan”) hanedanını ilan etmiştir.

Mançu birliklerinin tüm Çin’i fethetmesi yıllar sürmüştür. Güneybatı ancak 1681, Tayvan ise 1683 yılında fethedilmiştir. Mançu devletinin genişleme eğilimi artmaya devam etmiş ve 1759 yılında en geniş sınırlara ulaşmıştır. Çin bugün bile eski sınırlarından dolayı bazı bölgelerde hakkı olduğunu iddia etmektedir. Qing yönetimi Tibet’e ancak 1751 yılında girebilmiştir. Mançuların egemenliğini güvence altına almalarındaki önemli bir etken, 17. ve hatta 18. yüzyılda bile önemli bir rol oynamaya devam eden Çinli memur atama uygulamasıdır. 18. yüzyıla kadar Mançu hanedanı, çok dilli ve çok uluslu bir devlettir. En önemli devlet belgeleri sadece Mançuca değil, Çince de yazılıyordu.

Batı’da da “aydın despotlar” diye kabul gören, şiarlarıyla birlikte anılan büyük Mançu hükümdarlarından bazıları şunlardır: İmparator Kangxi [Güçlü Parlak Işık] (1723-1735), Yongzheng [Saygın Dürüstlük] (1723-1735) ve Qianlong [En Büyük Ululuk] (1736-1796). Bu imparatorlar Çin’de bilime ve sanata çok önem vermiş ve Çin’in Konfüçyüs dinine tamamen uyum sağlamalarına gayret göstermişlerdir. Bunu yaparken katı bir sansür uygulamaktan ve sistematik bir telkinden çok, halkın eğitim seviyesini yükseltmeyi yeğlemişlerdir.

4. 18. Yüzyıl

Endüstrileşmenin Başlangıcı

Yönetme şiarlarıyla anılan hükümdarlar Kangxi (1661-1722), Qianlong (1736-1796) ve Yonggzheng (1723-1735) hem becerikli hem de güçlü imparatorlardı. Çin’de rahatlatma ve

refah dönemi sayılan bu yıllar, aynı zamanda Mançu-Çin İmparatorluğu'nun da geliştiği dönemlerdi. Bu dönem, yaklaşık 1680 yıllarında başlayarak 19. yüzyılın ilk yıllarına, Jiaqing'e [Büyük Mutluluk] (1796-1820) kadar uzanır. Bu "uzun yüzyıl" da Mançu egemenliğinin çöküşüne ve imparatorluğun yıkılmasına yol açan gerginlikler ve çatışmalar dikkati çekmektedir.

18. yüzyılın başlarındaki parlak ekonomik durum, Çin toplumunun ve değer yargılarının 15. yüzyıldan itibaren yeniden yapılandırılmasına paralel bir refahın sonucuydu. Özellikle de resmi ideolojide uzun zaman hor görülen iş adamları ve tüccarlar, elde ettikleri başarılar neticesinde özgüven tazelemişlerdi. Yüksek kültürlü memur tabakasından birçok kişi bu muhitlere yakınlaşmıştı. Bazılarıysa klasik bir eğitimden ziyade matematiği tercih etmeye başlamıştı.

Elbette fabrikaların kurulması birkaç merkezle kısıtlıydı ve bazı bölgelerin belirli malları neredeyse tekelinde tuttuğu gözlemlenmiştir. Bu arada tekstil endüstrisi kilit noktaydı. Sadece Nanjing'te 30.000'den fazla dokuma tezgâhı bulunuyordu. Burada madencilik (10.000'den fazla maden işçisinin çalıştığı madenler bilinmektedir), çay üretimi veya porselen fabrikalarını da (örneğin Jingdezhen'deki fabrikada 100.000'den fazla işçi çalışırdı) anmak gerekir. 18. yüzyıl bir refah dönemi değildi. Yongzheng dönemindeki ve Qianlong döneminin ilk yarısında bir Çin köylüsünün yaşam şartları Fransa'da XV. Louis dönemindeki bir Fransız köylüsününkinden çok daha iyiydi ve üstelik Çin köylüsü, Fransız köylüden daha kültürlüydü. Bu refaha rağmen Çin yine de Avrupa'nın gerisinde kaldı. Bu durumun sebepleri, bakış açılarına bağlıdır.

Yolsuzluk ve Hızlı Nüfus Artışı

Mançu hanedanının yıkılması sadece geleneklerin yok olması ve Pekin'deki (Beijing) imparator sarayında kayırmacılıkların sonucu değildi. Nüfus artışı, dış güçlerin tehditleri, devletin bireysel çıkarları kendine bağlayamamasının da büyük bir rolü olmuştu. Diğer önemli bir sebep, çok uluslu

bir ordu yardımıyla imparatorluğun sınırlarının aşırı genişletilmesi devletin gücünü aşmıştı ve artık yedek kaynakları etkinleştirecek imkânı da kalmamıştı. Diğer taraftan, devletin önceleri vergilerden elde ettiği bol gelir, 18. yüzyılın sonlarına doğru çok sayıda isyanı bastırmakta ve yabancı ellere geçen toprakları yeniden kazanmakta harcanmıştı. Fakat Mançu hanedanı askeri açıdan giderek zayıflıyordu ve Avrupa'dan gelen yeni silahlara ve silahlanan halka karşı koyacak gücü kalmamıştı. Refah seviyesiyle beraber nüfus artışı ve toplumun giderek ayrışması Qing devletini zorluyordu. Özellikle imparatorluğun sınır bölgelerinde halk ayaklanmaları ve isyanlar giderek artıyor ve gerginliklere sebep oluyordu. Qing devleti, ayrışmaları bürokratik önlemler alarak azaltmaya gayret etse de ne bunun için parası vardı ne de devlet yönetimini önemli bölgeler dışındaki en ufak yerleşim merkezlerine kadar etkin kılmaya niyeti.

Mançu Hükümetinin Genişleme Siyaseti

İmparatorluk her yöne doğru genişliyordu. Tayvan'ın 1683 yılında nihai işgalinden sonra kuzeye, 1697 yılında işgal edilen Dış Moğolistan'a, 1751 yılında fethedilen Tibet'e kapsamlı seferler düzenleniyordu. Yongzheng imparatoru (salt. 1723-1735), ülke çapında egemenliğini güvence altına aldıktan ve kuzeybatıdaki isyanları bastırdıktan sonra kuzeydeki Moğol tehdidini kalıcı olarak yok etmeye çalıştı. Mançu egemenliğinin, Çin, Moğolistan ve nihayet Tibet üstündeki gücü, imparatorluğun dinamizmine uygundu. Qing birliklerinin Doğu Asya topraklarının büyük bölümünü Mançu devletine katmasıyla birlikte hem halk hem de yönetim, imparatorluğun ne kadar farklı ırklardan oluştuğunun bilincine daha iyi varmıştı. 1689 yılında Mançular ve Rusya, Nerçinsk Antlaşması'yla ortak sınırları konusunda fikir birliğine varmıştı. 1728 yılında bu antlaşmanın yerini Kyahta Antlaşması aldı. İmparator Qianlong'un 1759 yılında Çungar hanlığını almasıyla Çin en büyük sınırlarına ulaşmıştı. Fakat aynı zamanda ülke içinde gerginlikler artmaya başlayınca, Orta Asya sınırlarındaki başarılar, imparatorluğun yıkılmak üzere olduğu gerçeğini gizlemeye yetmedi. 18. yüzyılın son yıllarında, kısmen dünyanın sonu beklentisiyle

canlanan geniş ayaklanmalar (Tayvan'daki isyanlar, Kuzey Çin'de Beyaz Nilüfer Tarikatı'nın isyanları, kuzeybatıda Müslümanların ayaklanması, Yünnan yerlileri arasındaki ayaklanmalar) merkezi hükümetin zayıflamasına yol açtı.

Üstelik Avrupalı güçler Çin'de sürekli kalmayı başarmışlardı. 1773 yılında afyon ticaretini tekeline alacak olan Doğu Hindistan Şirketi 1715 yılında kurulmuş ve kantonda bir büro açmıştı. Çin'in 18. yüzyıl sonunda Orta Asya'dan mecburen uzaklaşmasının, daha çok merkeze ve denize yakın yerlere odaklanmasının sebeplerinden biri de budur. 1800 yılındaki afyon ithalatını yasakladığı gibi siyasette daha kesin sınırlar uygulanmak istense de beklenen etki elde edilemedi ve afyon ticaretine büyük paralar akıtıldı.

5. Edebiyat ve Kültür

Devlet Görevleri İçin Rekabet

Güney Song döneminden itibaren bürokrasiye girebilme şanslarının azalması ile beraber kültürlü memur ortamının dışındaki faaliyetler doğal karşılanmaya başlandı. Zengin ve kendi kendini yetiştirmiş iş adamlarının desteği de burada önemli bir etken olmuştu. Münferit kişilerin başarı şansını asgariye indiren, sınava giren adayların yüksek sayısı, kamusal görevlerin ne kadar rağbet gördüğünün göstergesidir. Bu durumun yarattığı gerginliklere örnek olarak 1711 yılında Yangzhi'de *juren* derecesini almak için sınava giren, tuz ticareti yapan ailelerin bütün oğullarının sınavı kazanması gösterilebilir. Bunun üzerine başarısız adaylar ağır protestolarda bulunarak genel valiyi ve sınav komitesi başkanını rüşvet almakla suçlamışlardı. Binden fazla aday şehirde gösteriler yapmış ve sonunda sınavın yapıldığı okulu işgal ederek yöneticisini bir süre alıkoymuşlardır. Dokuz ay süren bir araştırmadan sonra sınav komisyonunun başkanı, yardımcıları ve başarılı adaylardan bazıları suçlu bulunarak idama mahkûm edilmişlerdi. Fakat bu türden olaylar istisnaydı. Memuriyet görevlerini elde etmek için yapılan rekabetler çoğunlukla gizli geliyordu.

Şehirleşme

16. yüzyılda şehirlerin yeniden gelişmesiyle birlikte kültürel etkinlikler, özellikle edebiyat yeni bir ivme kazanmıştır. Yangzhou, Suzhou ve Pekin gibi örnek şehirler tüm ülkeye saçtıkları ışıkla geç Ming döneminin kültürel başkenti Nanjing'i gölgede bırakmışlardır. 16. yüzyıldan itibaren ekonomik kalkınmayla birlikte gelişen matbaacılık sayesinde, sadece tüm nüfusun beşte biri olan şehir halkı değil, aynı zamanda ülkenin en ücra köşesindeki köylerde de sanat faaliyetleri görülmeye başlamıştır. Özellikle Yangtze Nehri'nin orta ve yukarı vadilerinde refah sayesinde 18. yüzyılda çok sayıda özel matbaa kurulmuştur. Bazı çok sevilen metinler basit bir şekilde imal edilerek uygun fiyatla satılabiliştir.

O günkü dünyanın en büyük şehirleri sayılan 18. yüzyıl Çin şehirlerinde okulların yanında tiyatrolar ve eğlence merkezleri de özellikle belirli bayram günlerinde sayısız seyirci çekiyordu. Şehir kültürünün altın çağı, bazı tüccarların kültürel objelerle ilgilenmelerine vesile oldu. Böylece, sanat ve edebiyattan anlayan tüccarların evinde büyük koleksiyonlar oluşmaya başladı. Dar anlamda sadece edebiyatı değil, genel olarak tüm sanatı teşvik eden, varlıklı sanatseverlerin tiyatroya verdikleri önem sayesinde yöresel müzikal tiyatro tarzı doğdu. Bununla beraber cenazeler, düğünler, veda törenleri veya köy bayramları gibi çeşitli toplantılarda ise oyunlar oynanır, hikâyeler anlatılır ve şiirler söylenirdi.

Günün Eleştirisi ve Tarihle Yüzleşme

18. yüzyılda tarihle ve geleneklerle yüzleşme metin eleştirisine dayanan *kaozheng* bilgisi olmadan mümkün değildi. O dönemde klasik eğitim, edebiyat ve tarih eğitimi iç içeydi. Hiç kimsenin yapmadığı kadar tarihi incelemelere odaklanan Zhao Yi (1727-1814) buna iyi bir örnektir. *Nianer shi zhaji* başlığı altında yazdığı 24 hanedanın tarihini kapsayan eseri, kısmen Çin'de ve son zamanlarda Çin dışındaki Sinologların tarihe bakışlarını belirlemiştir. Günümüze kadar Sinoloji araştırmalarında merkezi bir rol oynayan "konular"la, örneğin aristokrasi ve meritokrasi, hükümdar değişikliklerle

ri, başkentlerin taşınması, Tang dönemindeki askeri valiler (*jiedushi*) ve kurumlar tarihi sorularıyla da yine Zhao Yi ilgilenmişti.

Geçmiş eleştirel algılamayla eşzamanlı ve kısmen karşılıklı etkileşim ile birlikte imparatorluktaki durumlar da giderek daha rahat bir şekilde tartışılıyor ve birçok romana konu oluyordu. Geleneklerin yeniden değerlendirilmesi, eleştiriye açıklık ve şüphecilikle birlikte 18. yüzyılda esaslı toplumsal ve ekonomik değişikliklerin olması bir rastlantı olamazdı. Mançu İmparatorluğu'nun yıkılması ve dış şartlar, örneğin Avrupa'daki ve Kuzey Amerika'daki hızlı sanayi devrimleri sonucunda bunların dünya ticaretini elde tutmak istemeleri, Çin'in sosyal ve devletle ilgili yeni bir düzen kurmasına elverişli değildi. Fakat iç ve dış sebepler eşit bir rol oynuyordu. 18. yüzyıl sonlarında ve 19. yüzyıl başlangıcında bazı politikacıların ve bilim adamlarının, hızlı nüfus artışına, şehirlerdeki savurganlık ve lükse, yönetimdeki yolsuzluklar gibi Çin'in önemli problemlerine değinmeleri memleketin manevi durumunu açıklıyordu. Fakat açık eleştiriye kesin sınırlar konmuştu. Çünkü bu eleştiriler kısmen, şehirlerdeki yeni gelişmelerin düzen ve ahlak anlayışlarına değiniyor ve gelecekte bir gelişme beklemenin yanlış olduğunu, sadece geleneksel değerlerden bir uzaklaşmanın görüldüğünü açıklıyordu. Bazıları ise kökten bir değişikliğin gerekliliğini kanıtlamak istiyordu fakat içeriden bir reform yapmak için vakit artık çok geçti.

Qing İmparatorluğu'nun yıkılma sebepleri, bir taraftan ülke içindeki huzursuzluklar, geç 18. yüzyıldan beri sıklaşan halk ayaklanmaları ve merkezi hükümetin yerel planda yönetimi kontrol altında tutamamasıydı. Diğer taraftan, yabancı Avrupalı ve ticaretle uğraşan milletlerin etkisi giderek tehdit olarak algılanıyordu. Kanton'da 1817-1826 yılları arasında genel vali olan Ruan Yuan gibi kültürlü memurlar, Batı'nın meydan okumasına yeni okullar ve akademiler kurarak karşılık vermeye çalışsa da kısa süre sonra tüm bu dış politika tartışmaları afyon ticareti konusuyla gündemden düştü.

Afyon İthalatına Karşı Savaş

Britanya Parlamentosu 1834 yılında Asya ticaretinin tekeli Doğu Hindistan Şirketi'nin elinden aldıktan sonra Çin'de ticaret hacmi hızla artmaya başladı. Çin'e ön planda afyon sokuluyor, karşılığında ise gümüş alınıyordu. Çoğu kişinin afyon içmenin yasallaşması için oy verdiği uzun bir tartışmadan sonra Çing hükümeti, 1838 yılında afyon yasağı getirdi ve 54 yaşındaki memur Lin Xezu'yu bu yasağı kantonda uygulamakla görevlendirdi. Bunun sonucunda büyük çapta bir baskı başladı ve öncelikle yerli tüketiciler ve küçük esnaf bundan etkilendi. Fakat Lin Zexu, dış ticarete de bazı önlemler aldı. 1839 yılı Mart ayında dış ticareti tamamen yasaklayarak afyon dolu sandıklara el koyup, kantondaki yabancıları ev hapsine alması sert tepkilerle karşılandı: Büyük Britanya'nın, George Elliot kumandasında yolladığı donanma, kanton limanına girdi ve diğer sahil şehirlerini de tehdide başladı. Mançu asıllı asilzade, yabancıları yatıştırarak Hong Kong'u onlara bırakmayı ve yüksek miktarda gümüş para vermeyi vaat etti. Fakat Britanya hükümeti bu pazarlıklardan memnun olmayınca, yeniden bazı bölgeleri işgale kalktı. En önemlisi, bazı sahil şehirlerinin işgal altında bulunmasından ülke içindeki kanal nakliyatı çok etkilendiği için Mançu hükümeti, 29 Ağustos 1842 tarihinde Nanking Antlaşması'na razı oldu. Bu antlaşmayı, Çin hükümetinin "eşit olmayan antlaşmalar" şeklinde adlandırdığı diğer bazı antlaşmalar izleyecekti.

Çinli tarihçilerin anlayışına göre afyon savaşlarıyla birlikte Çin'in "yakın tarihi" başlar. 1919 yılındaki 4 Mayıs Hareketi ise Çin'in "yeni tarihi"nin başlangıcı sayılır. İmparatorluk, 19. yüzyılın ortasından itibaren sürekli bir iç savaş halindeydi. Bu yüzyılın son çeyreğinde geçici bir stabilizasyon ve özellikle sahil şeridindeki şehirlerde erken bir sanayileşme izlenmesine rağmen, giderek artan sosyal gerilimler ve imparatorluk bürokrasisinin çöküşü, Batı ve *Meiji* reformlarının Japonyası ile yoğun yüzleşmenin sonuçları, uyanmaya başlayan milli benlik tarafından bastırılmıştır. Dışarıdan gelen tehditler, nihayet 20. yüzyılın ortalarında,

birbirinden kopmak üzere olan imparatorluğun birleşmesinde ve içteki ayrışımın ortadan kalkmasında bir etken olmuştur.

SONSÖZ

Kültür Birliği Bilinci

Bölgedeki egemen devletlerden biri olan Qin devletinin imparatorluğu birleştirmesiyle bugünkü adına kavuşan Çin’de, imparatorlar devri 2220 yıl önce başlamış ve sonraları muhtelif adlar altında, özellikle hanedanların adlarıyla anılmaya başlamıştır. Çin’de birçok hanedanın ve başkent in eşzamanlı egemen olduğu nedense kolayca unutulmaktadır. Bugünkü sınırları göz önüne alındığında, Avrupa ile kıyaslanabilecek bir yüzölçümüne sahip olan Çin, bu sınırlarına ancak yüzyıllar içinde ulaşabilmiştir.

Kuruluş yıllarında Çin İmparatorluğu’nun sınırları günümüzdeki kadar geniş değildi. Değişken kaderine rağmen Çin birliği fikri her zaman kendini kabul ettirmişti. Bu gerçek ve tüm yerel farklılıklara rağmen henüz erken taş devrinde bile, yani yaklaşık 5000 yıl önce bugünkü Çin’in birçok bölgesinde birbirine çok yakın kültürlerin görülmüş olması 5000 yıllık bir Çin tarihinden bahsetmeyi haklı kılmaktadır.

Çin tarihini incelememiz, bu kültürün günümüzde de etkinliğini yitirmeyen iç dinamiğini, hem talihi hem de maruz kaldığı tehditler açısından daha iyi anlamamıza yardımcı olacaktır. Çin hiçbir zaman modern Avrupa anlayışıyla bir millet değil, “göğün altında her yer”i (*tianxia*), tüm evreni kapsayan bir dünyaydı. Sınır bölgelerindeki halklarla ilişkiler çok yönlüydü ve erken dönemlerde komşu devletlerle eşitlik ilkesine dayanan ilişkiler kurulmuştu. Resmi söylemlere ve tarihçilerin de sık sık tekrarladıkları anlayışa göre Çin kültürü diğer tüm kültürlerden üstün sayılıyordu. Fakat komşularla ilişkilerde her zaman bu görüşler geçerli olmuyordu. Komşuluklar, gerçek güç ilişkilerine, bazen

kendi zaaflarının da itiraf edildiği gerçekçi görüşlere dayanıyordu. Yönetim, başında “göklerin oğlu”nun yer alacağı merkezi bir hükümeti şart koştuğu için, kültürel birlik fikri, siyasi birliği de gerektiriyordu. Bu siyasi birlik, imparatorun karizmatik fonksiyonuna ve merkezi hükümetin, çok gevşek ve az sayıda memur ile ayakta tutabildiği idaresine bağlıydı.

MS 1. yüzyılda ülke içinde uyum, ancak ağır ağır sağlanabilirken, onu izleyen yüzyıllarda toplumsal ve kültürel birlik gittikçe güçlenmişti. Moğol egemenliğinden itibaren (Yuan hanedanı) imparatorluk birliğinin sürdürülmesi, bilhassa değer yargıları alanında olmak üzere, ülke içindeki uyumun kalıcılığıyla bağlantılıdır. Fakat bu ilişkiler bazen ters bağıntılı da olabiliyordu. Çin’in daha yakın tarihlerdeki gelişmesindeki ana konulardan birisi, liberalizm ile despotizm, bölgeselcilik ile merkezîyetçilik, toplumsal farklılık ile diğer taraftan eşitçilik arasındaki gerilimdi.

İmparatorluğun son yüzyıllarında oluşan çok sayıda sistem örnek alınarak ülke daha modern bir hale getirilebilirdi: Örneğin 20. yüzyıl başlarındaki işçi sendikaları hareketleri, birliklerin oluşması, ticari ve mesleki birlikler, eski formlara dayanan organizasyonlar gibi. Özellikle 1919 yılındaki 4 Mayıs Hareketi’nden itibaren milliyetçi akımların güçlenmesi, Japonya başta olmak üzere, Avrupa ve Kuzey Amerika gibi emperyalist güçlerin Çin’i tehdidi, homojenleşme yanlısı grupların güçlenmesine sebep olmuştur. Kendini çok uluslu devlet olarak tanımlayan Çin, böylelikle bir partinin idaresine girmiş ve mevcut organizasyonlarla yapılar, dışarıdan gelen tehdit altında kendi dinamizmini büyük ölçüde kaybetmiştir.

Çin tarihine baktığımızda, bir merkezden yönetilen devletin ancak kısa soluklu olabildiğini görürüz. Çoğu zaman bölgesel çeşitlilikler -veya imparatorluğun geç dönemlerinde- ara yapılara karşı görece bir *laissez-faire*⁷ ağır basıyordu. Çin bir bakıma “dünya görüşü nötr” bir devletti ve impa-

7 Fr. “Laissez faire”, sadece mülkiyet haklarını korumayı amaçlayan yeterli düzenlemelerin bulunduğu bir ekonomik ortamda özel taraflar arasındaki alım satım işlemlerinin müdahaleci hükümet kısıtlamaları, tarifeler ve sübvansiyonlardan arındırılmasını ifade eder. “Bırakınız yapsınlar” anlamına gelir. (e.n.)

ratorluk birliği bu sayede sağlanmış ve korunmuştu. Fakat diğer taraftan belki de bu uyum eğilimi ve iç rekabetin eksikliği, Avrupa ile kıyaslandığında, Çin'in gelişmesindeki gecikmenin sebebini açıklığa kavuşturur.

Çin'in bugün karşılaştığı problemlere Eski Çin'de de rastlamak mümkündür. Üstelik, Çin İmparatorluğu'nun kurulması esnasında günümüzdeki Çin anlayışının ve siyasetinin rizikolarının bünyevi temelleri atılmıştı. Gelecekte, eyaletler ve bölgeler gibi münferit kısımların öz dinamiğinin hızlanacağına dair göstergeler bulunmaktadır. Geçmişteki çatışma bölgeleri ve Çin içindeki sınırlar, halkın bilincinde hâlâ tazeliğini korumaktadır. Bunun için Çin birliğini Komünist Partisi'nden de öteye konumlandırmak, ancak Çin'in geçmişindeki iç çeşitliliği, birlik fikrine kurban etmemekle mümkün olacaktır. Bununla beraber ılımlı, federatif bir yapının sürdürölmesiyle başarı sağlanacaktır.

KRONOLOJİ

Neolitik Medeniyetler (yak. MÖ 5000-3000 arası):

- Yangshao Medeniyeti (Sarı Irmak'ın orta bölümü, yani Şensi, Şansi, Güney Hebei, Batı Henan, Doğu Gansu, Doğu Qinghai)
- Xinle (Liao Nehri, yani Liaoning, Jilin)
- Dawenkou (Shandong, Kuzey Jiangsu)
- Majiabang (Huai Nehri ile Yangtze'nin alt bölümü, yani Jiangsu, Shanghai)
- Hemudu (Hangzhou körfezi, yani Kuzey Zhejiang)
- Dapenken (Tayvan, Guangdong, Fujian)

Neolitik Çağdan Bronz Çağı Geçiş Medeniyetleri (yak. MÖ 3000-1800):

- Majiayao (Gansu)
- Longshan (Shandong; yayıldığı diğer bölgeler: Henan, Şansi, Şensi, Hubei)
- Liangzhou (Zhejiang)
- Erlitou (Batı Henan: MÖ 2205-1766 yılları arasındaki Xia hanedanı ile aynı dönemdedir.)

Shang, (yak. MÖ 16.-11. yüzyıllar)

Zhou (MÖ 1045?-256)

Batı Zhou (MÖ 1045?-771)

Doğu Zhou (MÖ 770-256)

Chunqiu ("İlkbahar ve Sonbahar") Dönemi (MÖ 722-481)

Zhanguo ("Savaşan Devletler") Dönemi (MÖ 403-221)

Muharip Devletler

Qin (MÖ 221 yılına kadar)
Zhao (MÖ 222 yılına kadar)
Wei (MÖ 225 yılına kadar)
Han (MÖ 230 yılına kadar)
Chu (MÖ 223 yılına kadar)
Yan (MÖ 222 yılına kadar)
Qi (MÖ 221 yılına kadar)

Qin (MÖ 221-206)

Han (MÖ 206-MS 220)

Erken Dönem (Batı) Han (MÖ 206-MS 8)
Wang Mang'ın Fetret Dönemi (9-23)
Geç Dönem (Doğu) Han (25-220)

Liuchao ("Altı Hanedan") Dönemi (220-581)

Sanguo (Üç İmparatorluk) (221-265)

Wei (220-265)
Shu (221-263)
Wu (222-280)

Batı Jin (265-316)

Doğu Jin (317-420)

Güney ve Kuzey Hanedanlar (420-589/386-581)

Güney:

Song (420-479)
Güney Qi (479-502)
Liang (502-557)
Chen (557-589)

Kuzey:

Kuzey (Tuoba) Wei (386-534)

Doğu Wei (534-550)

Batı Wei (534-557)

Kuzey Qi (550-577)

Kuzey Zhou (557-581)

Sui (581-618)

Tang (618-907)

Beş Hanedan (Wudai) (907-960)

Geç Dönem Liang 907-923

Geç Dönem Tang 923-936

Geç Dönem Jin 936-946

Geç Dönem Han 947-950

Geç Dönem Zhou 951-959

Song

Kuzey Song (960-1126)

Güney Song (1127-1279)

Liao (Hitay) (947/946-1125)

Xixia (1032-1227)

Jin (Curçenler) (1115-1234)

Yuan (Moğollar) (1279-1368)

Ming (1368-1644)

Qing (Mançu) (1644-1911)

Çin Cumhuriyeti (1949'dan beri Tayvan'da) (1912'den itibaren, günümüzde devam etmektedir)

Çin Halk Cumhuriyeti (1949'dan itibaren, günümüzde devam etmektedir)

KAYNAKÇA

O. Franke, *Geschichte des chinesischen Reiches*, 5 Cilt, Berlin 1930-1952.

W. Eberhard, *Geschichte Chinas*, Bern 1948, Stuttgart 1980.

H. Franke, R. Trauzettel, *Das chinesische Kaiserreich*, Frankfurt am Main, 1968.

J. Gernet, *Die chinesische Welt*, Frankfurt am Main, 1979, 1983, 1985.

B. Wiethoff, *Grundzüge der älteren chinesischen Geschichte*, Darmstadt, 1971.

M. Elvin, *The Pattern of the Chinese Past. A Social and Economic Interpretation*, Stanford, Cal. 1973

J. Needham, *Science and Civilization in China*, Cilt 1 vd., Cambridge 1952 vd.

Chang Kwang-chih, *The Archaeology of Ancient China*, New Haven 1977, 1986

Chang Kwang-chih, *Early Chinese Civilization. Anthological Perspectives*, Cambridge, Mass. 1976

Chang Kwang-chih, *Shang Civilization*, New Haven, 1980.

E. L. Shaughnessy, *Sources of Western Zhou History. Inscribed Bronze Vessels*, Berkeley, 1991.

H. G. Creel, *The Origins of Statecraft in China*. Cilt 1: The Western Chou Empire, Chicago, 1970.

M. Loewe, E. L. Shaughnessy, *The Cambridge History of Ancient China*, Cambridge, 1999.

L. v. Falkenhausen, *Chinese Society in the Age of Confucius (1000-250 BC). The Archaeological Evidence*, Los Angeles, 2006.

H. Schmidt-Glintzer, *Geschichte Chinas bis zur mongolischen Eroberung*, Münih, 1999.

F. W. Mote, *Imperial China 900-1800*, Cambridge 1999.

B. A. Elmann, *A Cultural History of Civil Examinations in Late Imperial China*, Berkeley, 2000.

E. S. Rawski, *The Last Emperors*, Berkeley, 1998.

DİZİN

A

- Abahai 108, 109
Aguda 95
Aidi 40
Anhui 11, 82, 87
Asya 9, 40, 53, 81, 106, 111, 115
Avrupa 16, 101, 110, 111, 114, 117, 118, 119

B

- Budizm 16, 53, 54, 57, 60, 61, 67, 70, 73, 100
Bu Shi 39

C

- Çang'an 26, 38, 40, 41, 42, 44, 47, 57, 58, 60, 61, 62, 63, 68, 69, 71, 73, 75, 78
Cao Can 36
Cao Wei 47
Cava 98
Changsha 35
Chao Cuo 36
Çin 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 19, 20, 21, 23, 27, 33, 34, 37, 39, 40, 42, 47, 48, 53, 54, 57, 58, 59, 61, 63, 64, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 77, 79, 83, 84, 86, 88, 89, 91, 93, 94, 95, 96, 98, 99, 100, 101, 103, 104, 105, 106, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 117, 118, 119, 123
Curçenler 92, 93, 94, 123

D

- Doğu Hindistan Şirketi 112, 115
Dong Zhongshu 39
Dong Zonghu 51

E

- Eski Çin 119

F

- Fan Zhongyan 91

G

- Gansu 10, 11, 20, 27, 32, 46, 76, 84, 108, 121
Gao Jiong 57
Gaozong 63, 64, 65, 67
Gaozu 30, 36, 62, 64, 75
Giovanni de Monte-Corvino 101
Guangxi 12, 82
Guo Wei 81
Guo Zixiang 103, 104

H

- Hailingwang 95
Han Yu 41
Hebei 11, 12, 84, 121
He Jin 46
Hitaylar 79, 96
Hong Kong 115
Huai Nehri 89, 97, 121
Huang Chao 78, 83
Hubei 12, 32, 82, 121
Hunan 12, 82
Huo Guang 40

I

- İmparatoriçe Wu 25, 63, 64, 66, 67
İmparator Wu 38

İpek Yolu 11, 20, 53, 54, 70

İran 63, 72

J

Japonya 70, 71, 98, 118

Jiangxi 12, 82, 87

Jia Yi 36

junxian 32

K

Kaifeng 26, 83, 86, 92, 95

Kore 11, 40, 58, 59, 63, 70, 72, 109

Kuang Heng 42

Kubilai 96, 97, 98, 99, 101

Kunlun 11, 16

L

Liang 58, 78, 83, 122, 123

Li Si 29, 30, 32

Liu 25, 34, 35, 36, 40, 42, 49, 50, 73, 83, 86

Liu Bei 49, 50

Li Yuan 60, 61, 62

Lü Buwei 29

Luoyang 26, 27, 40, 46, 47, 59, 61, 62, 69, 75, 76

M

Mançu 104, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 114, 115, 123

Marco Polo 101

Ming hanedanı 19, 105

Moğolistan 11, 63, 97, 106, 111

Moğollar 17, 84, 95, 96, 97, 98, 99, 101, 103, 123

Mohizm 21

N

Nanjing 26, 50, 58, 93, 94, 104, 110, 113

Nanzhao 72, 73, 76

O

Ordos 12, 62, 84

Orta Asya 41, 53, 73, 95, 106, 111, 112

Orta Çağ 23, 52, 63, 67

P

Pamir 11

Pax mongolica 101

Pei Xiu 16

Pekin 10, 26, 59, 76, 84, 95, 98, 104, 106, 107, 108, 110, 113

Q

Qian Liu 83

Qin 9, 12, 16, 18, 19, 22, 24, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 38, 39, 40, 41, 43, 72, 117, 122

Qin Shi Huang 16, 22, 29, 30, 33, 35, 36

R

Rusya 98, 111

S

Sang Hongyang 38, 39, 91

Şantung 10, 11

Sarı Irmak 10, 11, 12, 13, 47, 59, 84, 89, 103, 121

Seçuan 49, 50, 76, 79, 82, 87, 88

Şensi 10, 11, 27, 108, 121

Shangdi 14

Shōtoku Taishi 71

Siçuan 12, 26, 28, 29, 32, 97

Sincan 11, 32

Song 17, 26, 43, 65, 66, 67, 78, 82, 83, 84, 85, 86, 88, 89, 90, 92, 93, 94, 97, 99, 101, 103, 105, 112, 122, 123

Sui 53, 57, 58, 59, 60, 61, 63, 71, 72, 123

Sun Quan 46, 49, 50

Suzhou 107, 113

T

Taiyuan 61, 79

Taizu 87

Tang 17, 25, 26, 38, 41, 53, 54, 58, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 67, 68, 70, 71, 72, 73, 74, 77, 78, 81, 82, 83, 84, 86, 87, 89, 106, 114, 123

Tayvan 71, 109, 111, 123

Tibet 11, 32, 72, 73, 76, 84, 100, 103, 109, 111

Türkmenistan 63

U

Uygurlar 71, 73, 76

W

Wang Anshi 88, 91, 92

Wang Mang 24, 40, 122

Wang Shizhong 60

Wei Nehri 11, 29, 41, 59

Wilhelm von Rubruk 101

Wu Zhao 64, 65

Wuzong 69, 70

X

Xianyang 12, 27, 32, 41

Xiongnu 39, 40, 48

Xuandi 40

Y

Yang Jian 57, 60

Yangtze 10, 12, 23, 31, 38, 43, 49, 50, 58, 59, 77, 82, 83, 86, 94, 104, 113, 121

Yang You 61

Yao Chong 65

Yuan Shao 46, 47, 48

Yunnan 10, 32, 73, 76, 108, 112

Z

Zhang Lu 46

Zhao Kuangyin 86, 87

Zhu Xi 105

Zhu Yuanzhang 103, 104, 105, 106

ESKİ ÇİN

BAŞLANGIÇLARDAN 19. YÜZYILA KADAR

HELWIG SCHMIDT-GLINTZER

Antik dönemlerden itibaren Çin'in siyasi, ekonomik ve toplumsal tarihini ele alan bu kitap, her şeyden önce Çin'in bugünkü dinamiklerini anlaşılır kılan belli başlı gelişmeleri göstermeyi amaçlamaktadır. Yüzyıllar boyu Çin, gerek yakın komşularıyla gerekse de uzak komşularıyla yaşadığı birtakım problemlerle gündeme gelmiş ancak kendi içindeki sorunlar genel anlamda dünyayı ilgilendirmediklerinden pek itibar görmemiştir. Oysa Çin, asırlardır var olan kültürü, tarihi ve coğrafyasıyla birçok araştırmacının odak noktası olmuştur. Günümüzde hammadde ve üretim dendiğinde akla ilk gelen ülke olan Çin, kuşkusuz dev bir ekonomi olmanın çok ötesinde, birçok halkı ve kültürü bünyesinde barındırarak bir medeniyet olma özelliğini de hâlihazırda devam ettirmektedir. Bu itibarla, bu "izole olmuş" medeniyete kısa bir bakış atmak, dahası belli başlı özelliklerini bilmek, şüphesiz küreselleşen dünyada okuyucuya bir avantaj sağlayacaktır.

Helwig Schmidt-Glintzer, 1993 yılına kadar Münih Üniversitesinde Doğu Asya kültürü ve dilbilimi profesörü olarak görev yapmıştır. Yazar ayrıca Wolfenbüttel'de bulunan Herzog-August Kütüphanesinin direktörlüğü görevinde bulunmuştur. Helwig Schmidt-Glintzer şimdi Göttingen Üniversitesinde profesör olarak görev yapmaktadır.

**RUNIK
KİTAP**

ISBN 978-625-7513-49-4

